

Εισαγωγή

Το παρόν εγχειρίδιο συντάχθηκε με σκοπό να παράσχει μία επισκόπηση του πεδίου εφαρμογής του Άρθρου 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου («Σύμβαση»), προσφέροντας στους ασκούντες νομικά επαγγέλματα ένα εύχρηστο εργαλείο που θα τους διευκολύνει να κατανοήσουν, τόσο τη Σύμβαση, όσο και τη νομολογία του Δικαστηρίου. Κάτι τέτοιο είναι ιδιαίτερα σημαντικό σε περιπτώσεις όπου η Σύμβαση έχει πλήρως ενσωματωθεί στο εσωτερικό δίκαιο· με άλλα λόγια, στο μεγαλύτερο μέρος των Συμβαλλομένων Κρατών. Οι νομικοί πρέπει να κατανοήσουν ότι οι αποφάσεις του Δικαστηρίου δεν είναι απλά συμβουλευτικές ή σχετικές μόνο με τον εναγόμενο διάδικο. Μπορούν, επίσης, να τις επικαλεστούν άμεσα ενώπιον των εσωτερικών ένδικων μέσων, ιδίως όταν οι διεθνείς διατάξεις υπερτερούν έναντι των κοινών εσωτερικών διατάξεων.

Τα τελευταία δέκα χρόνια, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου («Δικαστήριο») έχει διευρύνει σημαντικά το εύρος προστασίας του Άρθρου 8. Η εξέλιξη αυτή αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της ίδιας της φύσης της διάταξης: το Άρθρο 8 είναι το πρώτο από τα σχετικά δικαιώματα της Σύμβασης των οποίων βασικό γνώρισμα είναι ότι η εφαρμογή των δικαιωμάτων απαιτεί μία άσκηση στάθμισης ανάμεσα στην προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και στο περιθώριο εκτίμησης των Συμβαλλομένων Κρατών. Το περιθώριο εκτίμησης ενδέχεται να είναι ιδιαίτερα ευρύ, κυρίως όταν δεν υπάρχει ευρωπαϊκή κοινή αντίληψη για ζητήματα που έχουν βαθιά ριζωμένες κοινωνικές και πολιτιστικές προεκτάσεις, και για τα οποία, τα κράτη θεωρούνται καταλλήλότερα να αξιολογήσουν και να ανταποκριθούν στις ανάγκες της κοινωνίας. Ενώ προσφέρει μία γενική επισκόπηση των αρχών που εφαρμόζονται στο πλαίσιο του Άρθρου 8, το παρόν εγχειρίδιο αναφέρεται επίσης στον πρόσφατο αντίκτυπο των πολιτιστικών και κοινωνικών αλλαγών επί της ερμηνείας της διάταξης.

Το εγχειρίδιο χωρίζεται σε τέσσερα μέρη με εκτεταμένη αναφορά στη νομολογία. Το Πρώτο Μέρος ξεκινάει με μία γενική εισαγωγή στο Άρθρο 8. Στη συνέχεια, εξετάζονται λεπτομερώς οι τέσσερις τομείς προσωπικής αυτονομίας που προστατεύονται από τις διατάξεις, και οι οποίες πρέπει να ερμηνεύονται ως αυτόνομες έννοιες. Ο προσδιορισμός του πεδίου εφαρμογής του Άρθρου 8 αποτελεί το πρώτο βήμα του - σε δυο στάδια - ελέγχου που διενεργεί το Δικαστήριο όσον αφορά την εξέταση των σχετικών καταγγελιών. Σε περίπτωση που κριθεί ότι τα περιστατικά της υπόθεσης εμπίπτουν στην αρμοδιότητα της διάταξης, τότε εφαρμόζεται το δεύτερο στάδιο του ελέγχου. Το δεύτερο αυτό στάδιο εξετάζεται σε βάθος στο Δεύτερο Μέρος, που επικεντρώνεται στα στοιχεία της ρήτρας παρέκκλισης. Το Τρίτο Μέρος παρουσιάζει τις θετικές υποχρεώσεις που απορρέουν από

ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΕΒΑΣΜΟΥ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ΖΩΗΣ

το Άρθρο 8, του οποίου η εξέλιξη αποτελεί ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της εξελικτικής ερμηνείας της Σύμβασης από το Δικαστήριο. Το τελευταίο και Τέταρτο Μέρος επικεντρώνεται σε τρεις προβληματικούς τομείς που έχουν προκαλέσει αυξανόμενες ανησυχίες λόγω της μεγαλύτερης ευαισθητοποίησης του κοινού και των συνεχών προσφυγών που υποβάλλονται στο Δικαστήριο. Αυτοί οι τομείς αφορούν το δικαίωμα στο περιβάλλον, την εφαρμογή της Σύμβασης σε ζητήματα μετανάστευσης και την αλληλεπίδραση του Άρθρου 8 με τη Σύμβαση της Χάγης για τα Αστικά Θέματα της Διεθνούς Απαγωγής Παιδιών.

Προκειμένου να είναι πιο ευανάγνωστο και φιλικό για το χρήστη, το κείμενο αναφέρεται μόνο στον τίτλο της υπόθεσης με πλήρη στοιχεία των αποφάσεων στο ευρετήριο υποθέσεων, στη σελίδα 113. Όλες οι αποφάσεις του Δικαστηρίου και μία σημαντική επιλογή των αποφάσεων επί του παραδεκτού και των εκθέσεων είναι αναρτημένες στη βάση δεδομένων HUDOC, προσβάσιμη στην ακόλουθη διεύθυνση <http://hudoc.echr.coe.int/>. Στην ανάλυση που ακολουθεί, όσες αποφάσεις έχουν σημειωθεί με αστερίσκο δεν είχαν ακόμη τελεσιδικήσει τη στιγμή της σύνταξης του παρόντος.

Μέρος Α – Γενική επισκόπηση

Ο σκοπός του υπό εξέταση δικαιώματος είναι η «προστασία των πολιτών έναντι αυθαίρετων επεμβάσεων των δημοσίων αρχών». Ο σκοπός αυτός επιτυγχάνεται με την προάσπιση των τεσσάρων διαστάσεων της προσωπικής αυτονομίας του καθενός – την ιδιωτική ζωή, την οικογενειακή ζωή, την κατοικία και την αλληλογραφία. Το Άρθρο 8 έχει την ίδια δομή με τα υπόλοιπα σχετικά δικαιώματα της Σύμβασης: η πρώτη παράγραφος διευκρινίζει το περιεχόμενο της εγγύησης, ενώ η ρήτρα παρέκκλισης της δεύτερης παραγράφου εκθέτει τόσο τις γενικές προϋποθέσεις όσο και τους συγκεκριμένους λόγους για τους οποίους τα Συμβαλλόμενα Κράτη καλούνται να περιορίσουν την άσκηση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που διακυβεύονται. Στις περισσότερες περιπτώσεις, το Δικαστήριο δεν αμφισβητεί τη νομιμότητα της κρατικής επέμβασης στην ατομική χρήση του δικαιώματος. Ωστόσο, απαιτεί από το κράτος να αποδείξει ότι το καταγγελλόμενο μέτρο είναι αναγκαίο σε μία δημοκρατική κοινωνία, στο βαθμό που καλύπτει μία επιτακτική κοινωνική ανάγκη και αντιστοιχεί σε κοινές αξίες. Κατά συνέπεια, η έννοια της αναγκαιότητας, της οποίας βασικό γνώρισμα είναι η αναλογικότητα προς τον επιδιωκόμενο σκοπό, αποτελεί στις περισσότερες περιπτώσεις το πεδίο σύγκρουσης μεταξύ πολιτών και κρατών. Αξίζει, βέβαια, να σημειωθεί ότι τα όρια του πεδίου σύγκρουσης έχουν μεταβληθεί με την πάροδο των χρόνων, καθώς επηρεάζονται από τις συνεχείς κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές της κοινωνίας. Συνεπώς, η πρακτική εφαρμογή του Αρθρου 8 αποτελεί πρόκληση, καθώς είναι δύσκολο να προβλεφθεί η εφαρμογή της σε κοινωνικά αμφιλεγόμενες καταστάσεις. Από αυτήν την άποψη, το Άρθρο 8 θα μπορούσε να θεωρηθεί μία από τις πιο ευμετάβλητες διατάξεις της Σύμβασης, η οποία – με τα χρόνια - έχει αποδείξει ότι είναι σε θέση να καλύψει έναν ολοένα αυξανόμενο αριθμό ζητημάτων και να επεκτείνει την προστασία της σε μία ευρεία κλίμακα συμφερόντων που δεν θα ενέπνταν στο πεδίο εφαρμογής κανενός άλλου άρθρου. Αυτό οφείλεται, εν μέρει, και στο γεγονός ότι τα όργανα του Στρασβούργου δεν έχουν προβεί σε περιεκτικό ορισμό των συμφερόντων του Αρθρου 8, καθιστώντας τα πλήρως προσαρμόσιμα στις διάφορες αλλαγές. Τα τελευταία χρόνια, έχουν σημειωθεί ολοένα και περισσότερες απόπειρες να συμπεριληφθούν στο πεδίο εφαρμογής του Αρθρου 8 διάφορα κοινωνικά και οικονομικά ζητήματα που σχετίζονται με την ευημερία, όπως η πρόσβαση σε θεραπευτική αγωγή και φάρμακα. Μέχρι στιγμής, το Δικαστήριο του Στρασβούργου έχει αντισταθεί σε τέτοιους ισχυρισμούς υποστηρίζοντας, για παράδειγμα, ότι το Άρθρο 8 δεν αφορά την πρόβλεψη ιατρικών μέσων. Αντίστοιχα, δεν έχει αποδειχθεί ότι τα κράτη έχουν «θετική

υποχρέωση» κατά την έννοια του Άρθρου 8 να επιτρέψουν σε κάποιον που υποφέρει από διπολική διαταραχή να του χορηγηθεί, χωρίς συνταγή, ουσία με την οποία θα μπορούσε να βάλει τέλος στη ζωή του χωρίς πόνο και κίνδυνο αποτυχίας.¹ Ωστόσο, το Δικαστήριο δέχθηκε να συμπεριλάβει στο πεδίο εφαρμογής του Άρθρου 8 το δικαίωμα μελών εθνοτικής μειονότητας να ακολουθήσουν ένα παραδοσιακό τρόπο ζωής², αλλά και να λάβει υπόψη την περιβαλλοντική νομοθεσία σε περιπτώσεις που η ζωή κάποιου επηρεάζεται άμεσα από θόρυβο ή άλλη μορφή μόλυνσης.³

Προσδιορίζοντας τα προστατευόμενα δικαιώματα

Η ανάλυση της νομολογίας του Δικαστηρίου υποδεικνύει ότι είναι υποχρέωση του προσφεύγοντα να διευκρινίσει το δικαίωμα που ισχυρίζεται ότι έχει παραβιαστεί και να πείσει το Δικαστήριο ότι εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του Άρθρου 8. Στην υπόθεση *E.B.*, η προσφεύγουσα κατάφερε να πείσει την πλειοψηφία του Δικαστηρίου ότι η καταγγελία περί άρνησης κρατικής αρχής να την κρίνει κατάλληλη για υιοθεσία δεν αφορούσε το δικαίωμά της να υιοθετήσει ή να δημιουργήσει οικογένεια μέσω υιοθεσίας, ισχυρισμό που θα απέρριπτε το Δικαστήριο καθώς ήταν εκτός εφαρμογής της Συμβάσεως, αλλά αντιθέτως προσέβαλε την ιδιωτική της ζωή στερώντας της τη δυνατότητα να αναπτύξει σχέσεις με τον εξωτερικό κόσμο μέσω της υιοθεσίας. Σε περίπτωση που η προσφεύγουσα είχε επικαλεστεί περισσότερα από ένα δικαιώματα που καλύπτει το Άρθρο 8, το Δικαστήριο ενδέχεται να απέφυγε να διευκρινίσει για ποιο ακριβώς ατομικό δικαίωμα ετίθετο ζήτημα. Στην υπόθεση *Klass*, το Δικαστήριο έκρινε ότι η καταγγελία περί παρακολούθησης και υποκλοπής τηλεφωνικών συνομιλιών και αλληλογραφίας ενέπιπτε στο πεδίο εφαρμογής του Άρθρου 8, καθώς αποτελούσε επέμβαση στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή, αλλά και την αλληλογραφία.

Η καταγγελία εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του Άρθρου 8;

Για να χαίρει της προστασίας του Άρθρου 8, η καταγγελία πρέπει να αφορά μία από τις τέσσερις διαστάσεις που εγγυάται η διάταξη: την ιδιωτική ζωή, την οικογενειακή ζωή, την κατοικία ή την αλληλογραφία. Το νόημα των τεσσάρων αυτών διαστάσεων

¹Haas κατά Ελβετίας.

²Υποθέσεις των *Chapman, Coster, Beard, Lee* και *Jane Smith*, κατά Ηνωμένου Βασιλείου [Τμήμα Μείζονος Σύνθεσης].

³*Hatton* και *λοιποί* κατά Ηνωμένου Βασιλείου [Τμήμα Μείζονος Σύνθεσης]. *Powell* και *Rayner* κατά Ηνωμένου Βασιλείου. *López Ostra* κατά Ισπανίας. *Guerra* και *λοιποί* κατά Ιταλίας [Τμήμα Μείζονος Σύνθεσης]. *Taşkin* και *λοιποί* κατά Τουρκίας.

δεν είναι αυτονόητο, ενώ επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τα εκάστοτε περιστατικά. Καθώς οι έννοιες αυτές συχνά αλληλοεμπλέκονται, ένα μέτρο μπορεί να επεμβαίνει ταυτόχρονα σε διάφορους τομείς. Το Δικαστήριο έχει αποφύγει να προβεί σε συγκεκριμένους κανόνες για την ερμηνεία των διαφόρων πτυχών των εν λόγω διαστάσεων και συνήθως εξετάζει την κάθε περίπτωση μεμονωμένα δίνοντας κάθε φορά μία αυτόνομη εξήγηση. Η ευελιξία αυτή του Δικαστηρίου επιτρέπει να λαμβάνονται υπόψη κοινωνικές, νομικές και τεχνολογικές εξελίξεις, αν και συνήθως δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί το ακριβές περιεχόμενο. Εντούτοις, η ανάλυση της νομολογίας και των συγκεκριμένων περιστάσεων της κάθε υπόθεσης προσφέρει επαρκή καθοδήγηση στην ερμηνεία καταστάσεων υπό το πρίσμα του Άρθρου 8, υπολογίζοντας πάντα υπόψη τον εξελικτικό και δυναμικό χαρακτήρα του Άρθρου.

Έλεγχος σε δύο στάδια

Προκειμένου να κρίνει κατά πόσον η καταγγελία εγείρει ζήτημα παραβίασης της Σύμβασης, το Δικαστήριο έχει υιοθετήσει ένα μηχανισμό ελέγχου που πραγματοποιείται σε δύο στάδια. Τα δύο αυτά στάδια είναι αλληλένδετα: μία αρνητική απάντηση στο πρώτο ερώτημα που σκοπεύει να εξακριβώσει κατά πόσον η καταγγελία εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του Άρθρου 8, θα οδηγήσει αναπόφευκτα το Δικαστήριο στη διακοπή της εξέτασης της υπόθεσης. Αντιστρόφως, όπως αξιολογείται στο δεύτερο στάδιο, δεν αναγκάζει πάντα το Δικαστήριο να διακόψει την εξέταση της υπόθεσης κάθε απουσία κρατικής επέμβασης, καθώς ενδέχεται να διακυβεύονται ανεκπλήρωτες θετικές υποχρεώσεις. Σε κάθε εφαρμογή του Άρθρου 8, το Δικαστήριο ακολουθεί τη δομημένη προσέγγιση που παρουσιάζεται παρακάτω. Σε πολλές περιπτώσεις, το Δικαστήριο δεν αναλύει λεπτομερώς κάθε σημείο: ωστόσο, ποτέ δεν ξεκινάει με αυτό το σκεπτικό όταν καλείται να εξετάσει καταγγελία υπό το πρίσμα του Άρθρου 8.

Στάδιο 1 (Άρθρο 8 §1) – Η καταγγελία εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του Άρθρου 8;

Προκειμένου να διαπιστώσει τη δυνατότητα εφαρμογής του Άρθρου 8 σε μία δεδομένη κατάσταση, το Δικαστήριο θέτει το εξής ερώτημα:

✧ Η καταγγελία εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του Άρθρου 8;

Η απάντηση εξαρτάται από το κατά πόσον – υπό το φως των συγκεκριμένων περιστάσεων – η διακυβεύομενη κατάσταση ισοδυναμεί με «ιδιωτική ζωή», «οικογενειακή ζωή», «κατοικία» ή «αλληλογραφία» κατά την έννοια της διάταξης. Εάν η απάντηση είναι αρνητική, και κατά συνέπεια, το Άρθρο 8 δεν είναι εφαρμοστέο, η καταγγελία δεν εξετάζεται περαιτέρω. Εάν το Δικαστήριο αποφανθεί υπέρ της εφαρμογής του Άρθρου 8, τότε προχωράει στο δεύτερο στάδιο του ελέγχου.

Στάδιο 2 (Άρθρο 8 §2) – Υπήρξε επέμβαση;

Το δεύτερο στάδιο έχει διττό χαρακτήρα. Το ζητούμενο είναι κατά πόσον έχει υπάρξει επέμβαση στο επικαλούμενο δικαίωμα. Για μία ακόμη φορά, το Δικαστήριο θέτει διάφορα ερωτήματα για να προβεί σε αξιολόγηση. Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι καταγγελίες υπό το Άρθρο 8 αφορούν εντολή απέλασης ή απομάκρυνσης, έρευνα, εξέταση ή υποχρεωτική θεραπευτική αγωγή, ή εν γένει, κρατικές δραστηριότητες, και τη συμμόρφωσή τους προς τη Σύμβαση. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο θα επιδιώξει να απαντήσει στα ακόλουθα ερωτήματα:

✧ Υπήρξε επέμβαση στα δικαιώματα του Άρθρου 8;
Σε περίπτωση που διαπιστωθεί επέμβαση, τίθενται τα ακόλουθα ερωτήματα:

- ✧ Η επέμβαση είναι σύμφωνη με το νόμο;
- ✧ Επιδιώκει θεμιτό σκοπό;
- ✧ Είναι αναγκαία σε μία δημοκρατική κοινωνία;

Η αξιολόγηση δεν σταματάει, σε περίπτωση που το Δικαστήριο καταλήξει ότι δεν υπήρξε επέμβαση στην άσκηση ή στη χρήση του δικαιώματος που κατοχυρώνει η πρώτη παράγραφος του Άρθρου 8. Αντιθέτως, το Δικαστήριο θα εξακριβώσει κατά πόσον το Συμβαλλόμενο Κράτος είχε θετική υποχρέωση να λάβει μέτρα για να εξασφαλίσει την εκπλήρωση των υποχρεώσεων της Σύμβασης. Συνεπώς, τίθεται το εξής ερώτημα:

- ✧ Το κράτος είχε θετική υποχρέωση να προστατεύσει το επικαλούμενο δικαίωμα;

Οι τέσσερις διαστάσεις του Άρθρου 8

Σχετικά με το πρώτο στάδιο του προαναφερθέντος ελέγχου του Δικαστηρίου, ακολουθούν ορισμένες πρακτικές οδηγίες για το περιεχόμενο των τεσσάρων διαστάσεων του Άρθρου 8. Οι επόμενες παράγραφοι αναλύουν καθεμία από αυτές τις διαστάσεις υπό το φως της νομολογίας του Στρασβούργου. Αν και μη εξαντλητική, η ακόλουθη παρουσίαση προσφέρει σημαντική καθοδήγηση που πρέπει να ερμηνεύεται υπό το φως του ζωντανού χαρακτήρα της Σύμβασης και το γεγονός ότι οι αλλαγές στην κοινωνία ενδέχεται να μετακινήσουν κι άλλο τα όρια του Άρθρου 8.

Σε τι συνίσταται η ιδιωτική ζωή;

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου δεν έχει δώσει ποτέ μία σαφή και ξεκάθαρη ερμηνεία του όρου «ιδιωτική ζωή»: κατά τη γνώμη του, πρόκειται για μία ευρεία έννοια που δεν χωράει εξαντλητικό ορισμό.⁴ Ωστόσο, είναι βέβαιο ότι η έννοια της ιδιωτικής ζωής είναι ευρύτερη από την αντίστοιχη της ιδιωτικότητας, καθώς εμπερικλείει μία σφαίρα όπου κάθε άτομο είναι ελεύθερο να αναπτύξει και να ολοκληρώσει την προσωπικότητά του, τόσο σε συνδυασμό με τους άλλους όσο και σε συνδυασμό με τον εξωτερικό κόσμο. Αντί να δώσει έναν ακριβή ορισμό της ιδιωτικής ζωής, το Δικαστήριο έχει επισημάνει τις καταστάσεις που αφορούν τη συγκεκριμένη διάσταση βασιζόμενο στην κατά περίπτωση εξέταση των προσφυγών. Καταλήγει λοιπόν σε μία αρκετά αόριστη έννοια που τείνει να αναλύει και να ερμηνεύει ευρύτερα: με τα χρόνια, η έννοια της ιδιωτικής ζωής έχει εφαρμοστεί σε μία πληθώρα καταστάσεων που αφορούν την επιλογή ονόματος, την προστασία της φωτογραφίας ή της υπόληψης ενός ατόμου, τη γνώση της οικογενειακής καταγωγής, τη σωματική και ηθική ακεραιότητα, τη σεξουαλική και κοινωνική ταυτότητα, τη σεξουαλική ζωή και το σεξουαλικό προσανατολισμό, το υγιές περιβάλλον, την αυτοδιάθεση και προσωπική αυτονομία, την προστασία από έλεγχο και κατάσχεση, και την ιδιωτικότητα των τηλεφωνικών συνομιλιών. Επιπλέον, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η αναγνώριση της προσωπικής κατάστασης ενός ατόμου εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του Άρθρου 8, όπως και ζητήματα που συνδέονται με την απασχόληση.⁵ η απόλυση από τον ιδιωτικό τομέα, αλλά και οι εργασιακοί περιορισμοί που επιβάλλονται από τη νομοθεσία σε πρώην μέλη των μυστικών υπηρεσιών, έχουν εξεταστεί υπό το πρίσμα του δικαιώματος σεβασμού της ιδιωτικής ζωής.⁶ Η εφαρμογή του Άρθρου 8 σε αιτήματα πολιτογράφησης παρουσιάζει κάποια ευαισθησία: ενώ η διάταξη δεν εγγυάται το δικαίωμα χορήγησης συγκεκριμένης εθνικότητας, στην υπόθεση *Genovese* το Δικαστήριο δήλωσε ότι δεν ήταν δυνατό να αποκλείσει πως η αυθαίρετη άρνηση της υπηκοότητας θα μπορούσε, σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, να εγείρει ζήτημα υπό το φως του Άρθρου 8 της Σύμβασης, λόγω του αντίκτυπου μίας τέτοιας άρνησης στην κοινωνική ταυτότητα της ιδιωτικής ζωής που εγγυάται η συγκεκριμένη διάταξη.⁷ Η υπερβολική καθυστέρηση στην καταχώρηση πράξης γάμου έχει, επίσης, θεωρηθεί ότι εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του Άρθρου 8.⁸

⁴Costello-Roberts κατά Ηνωμένου Βασιλείου.

⁵Bigaeva κατά Ελλάδας.

⁶Rainys και Gasparavicius κατά Λιθουανίας (dec.), με αναφορά στην υπόθεση Sidabras και Džiautas κατά Λιθουανίας (dec.).

⁷Genovese κατά Μάλτας*, με αναφορά στην απόφαση επί του παραδεκτού στην υπόθεση Karashev κατά Φινλανδίας (dec.).

Ποιες σχέσεις καλύπτει η έννοια της ιδιωτικής ζωής;

Η έννοια της ιδιωτικής ζωής έχει χρησιμοποιηθεί από το Δικαστήριο πολλαπλώς. Φαίνεται να αποτελεί όρο «πανάκεια» που προσφέρει προστασία σε αξιόλογες καταστάσεις, τις οποίες δεν θα κάλυπτε το πεδίο εφαρμογής της οικογενειακής ζωής. Η πρώτη κατηγορία σχέσεων θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν οιονεί οικογενειακές. Αυτές συμπεριλαμβάνουν:

- ✧ τη σχέση μεταξύ θετών γονέων και παιδιών υπό την προστασία τους,⁹
- ✧ τις σχέσεις μεταξύ άγαμων ζευγαριών.¹⁰

Μέχρι πολύ πρόσφατα, οι σχέσεις ομόφυλων ζευγαριών, με ή χωρίς παιδιά, δεν προστατεύονταν από τη διάσταση της «ιδιωτικής ζωής» κατά την έννοια του Άρθρου 8.¹¹ Ωστόσο, για πρώτη φορά το 2010, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι μπορεί μεν η Σύμβαση να μην υποχρεώνει τα κράτη μέλη να νομοθετούν ή να αναγνωρίζουν επισήμως το γάμο ομόφυλων ζευγαριών, αλλά οι ομοφυλοφιλικές σχέσεις αποτελούν μορφή «οικογενειακής ζωής»:

... η νομολογία του Δικαστηρίου έχει δεχθεί ότι η συναισθηματική και σεξουαλική σχέση των ομόφυλων ζευγαριών αποτελεί «ιδιωτική ζωή», αλλά δεν έχει καταλήξει ότι αποτελεί «οικογενειακή ζωή», ακόμα και σε περιπτώσεις που διακυβεύεται η μακροχρόνια σχέση συντρόφων που συζούν. Φτάνοντας σε αυτό το συμπέρασμα, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι παρά την αυξανόμενη τάση σε αρκετά ευρωπαϊκά κράτη για νομική και δικαστική αναγνώριση σταθερών de facto σχέσεων μεταξύ ομοφυλόφιλων, τα κράτη συνεχίζουν να διαθέτουν ευρύ περιθώριο εκτίμησης, εξαιτίας της απουσίας κοινής ευρωπαϊκής αντίληψης. [...] Το Δικαστήριο τονίζει ότι [...] σε πολλά κράτη μέλη, έχει σημειωθεί μία γρήγορη εξέλιξη της κοινωνικής συμπεριφοράς προς τα ομόφυλα ζευγάρια. Ένας σημαντικός αριθμός κρατών έχει προβεί σε νομική αναγνώριση των ομόφυλων ζευγαριών [...]. Ορισμένες διατάξεις της κοινοτικής νομοθεσίας αντανακλούν την αυξανόμενη τάση να συμπεριλαμβάνονται τα ομόφυλα ζευγάρια στην έννοια της «οικογένειας» [...]. Λαμβάνοντας υπόψη αυτήν την εξέλιξη, το

⁸ *Dadouch κατά Μάλτας*.

⁹ *Χ κατά Ελβετίας*.

¹⁰ *Wakerfiel κατά Ηνωμένου Βασιλείου*.

¹¹ *Kerkhoven και Hinke κατά Ολλανδίας*.

Δικαστήριο θεωρεί προσποιητή την άποψη ότι σε αντίθεση με ένα ετερόφυλο ζευγάρι, ένα ομόφυλο ζευγάρι δεν μπορεί να απολαύσει το δικαίωμα της «οικογενειακής ζωής» κατά την έννοια του Άρθρου 8. Κατά συνέπεια, η σχέση των προσφευγόντων, ομόφυλο ζευγάρι που συζεί και διατηρεί μία σταθερή de facto σχέση, εμπίπτει στην έννοια της «οικογενειακής ζωής», όπως θα ίσχυε για τη σχέση ετερόφυλου ζευγαριού στην ίδια κατάσταση.¹²

Αντιθέτως, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι ακόλουθες σχέσεις δεν ισοδυναμούν με ιδιωτική ζωή:

- ❖ σχέση μεταξύ ιδιοκτήτη και κατοικίδιου ζώου,¹³
- ❖ σχέση μεταξύ ατόμου και της σορού του (εκταφή για εξέταση γενετικού υλικού προκειμένου να διαπιστωθεί συγγένεια),¹⁴
- ❖ γραπτή σχέση μεταξύ κρατούμενου και του παραλήπτη του, με τον οποίο ήρθε σε επαφή προκειμένου να ξεκινήσει εκστρατεία για τις συνθήκες κράτησης.¹⁵

Το δικαίωμα σύναψης σχέσεων με τον εξωτερικό κόσμο

Το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή δεν περιλαμβάνει μόνο τις ήδη εδραιωμένες σχέσεις αλλά προβλέπει τη δυνατότητα «εξελισσόμενων σχέσεων με τον εξωτερικό κόσμο». Η αντίληψη αυτή αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο του Άρθρου 8: το 1992, το Δικαστήριο διευκρίνισε

ότι θα ήταν υπερβολικά περιοριστικό να περικλειστεί η έννοια [της ιδιωτικής ζωής] σε ένα «εσωτερικό κύκλο», όπου ο καθένας μπορεί να ζήσει την προσωπική του ζωή όπως επιθυμεί, και να αποκλειστεί τελείως ο εξωτερικός κόσμος που δεν συμπεριλαμβάνεται σε αυτόν τον κύκλο.¹⁶

¹²*Schalk και Kopf κατά Αυστρίας.*

¹³*X κατά Ισλανδίας.*

¹⁴*Κληρονόμος του Kresten Filltenborg Mortensen κατά Δανίας* (dec.).

¹⁵*X κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (dec.), 6 Οκτωβρίου 1982.

¹⁶*Niemetz κατά Γερμανίας.*

Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένοι περιορισμοί στο δικαίωμα επαφής με άλλους. Για παράδειγμα, στην υπόθεση *Botta*, ζητήθηκε από το Δικαστήριο να αποφασίσει κατά πόσον ο προσφεύγων - άτομο με αναπηρία - είχε δικαίωμα πρόσβασης σε ιδιωτικές παραλίες συγκεκριμένης ξενοδοχειακής μονάδας. Η καταγγελία αφορούσε το γεγονός ότι η συγκεκριμένη ξενοδοχειακή μονάδα δεν διέθετε την απαραίτητη υποδομή που θα επέτρεπε σε άτομα με αναπηρία να έχουν πρόσβαση στην παραλία και τη θάλασσα, όπως προβλέπει η νομοθεσία. Το Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή κρίνοντας ότι δεν ενέπιπτε στο πεδίο εφαρμογής του Άρθρου 8. Θεώρησε ότι το επικαλούμενο δικαίωμα, δηλαδή η πρόσβαση στην παραλία και τη θάλασσα σε μέρος που απείχε από το μόνιμο τόπο κατοικίας του προσφεύγοντα, αφορούσε διαπροσωπικές σχέσεις ευρέος και ακαθόριστου φάσματος, που δεν μπορούσαν να συνδυαστούν άμεσα με τα μέτρα που το κράτος έπρεπε να λάβει προκειμένου να συμβιβάσει την παράλειψη των ιδιοκτητών του ιδιωτικού θέρετρου με την ιδιωτική ζωή του προσφεύγοντα. Παρομοίως, στην υπόθεση *Friend and Countryside Alliance και λοιποί*, το Δικαστήριο έκρινε ότι, τόσο η προφανής αίσθηση απόλαυσης και προσωπικής εκπλήρωσης που οι προσφεύγοντες είχαν αντλήσει μέσω του κυνηγιού, όσο και οι διαπροσωπικές σχέσεις που είχαν αναπτύξει μέσω αυτής της ενασχόλησης, ήταν τόσο ευρείς και ακαθόριστες έννοιες που η απαγόρευση του κυνηγιού δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί επέμβαση στα δικαιώματα του Άρθρου 8.

Το 2009, στην υπόθεση *E.B.*, το Δικαστήριο διασαφήνισε και διεύρυνε ακόμη περισσότερο τον ορισμό της ιδιωτικής ζωής. Η υπόθεση αφορούσε τη διαδικασία που ακολούθησε μία ομοφυλόφιλη δασκάλα, χωρίς σύντροφο, της οποίας η αίτηση για άδεια υιοθεσίας απορρίφθηκε βάσει του σεξουαλικού της προσανατολισμού. Το Δικαστήριο πείστηκε ότι η καταγγελία δεν αφορούσε το δικαίωμα να δημιουργήσει οικογένεια ή να υιοθετήσει παιδί – που δεν εγγυάται η Σύμβαση¹⁷ - αλλά το δικαίωμα ατόμων χωρίς σύζυγο ή σύντροφο να υποβάλουν αίτημα για άδεια υιοθεσίας, κάτι που προβλέπει ρητά η γαλλική νομοθεσία. Αναγνωρίζοντας ένα τέτοιο δικαίωμα (δυνατότητα που αναγνωρίζει το Άρθρο 53 της Σύμβασης), η Γαλλία προχώρησε πέραν των υποχρεώσεών της κατά την έννοια του Άρθρου 8, και κατά συνέπεια, το Δικαστήριο έκρινε παραδεκτή την καταγγελία.

Το δικαίωμα σε αυτοδιάθεση και προσωπική αυτονομία προβλέπεται από το Άρθρο 8; Βάζοντας τέλος στη ζωή και μεταθανάτιες ρυθμίσεις

Το 2002, το Δικαστήριο βρέθηκε αντιμέτωπο με το ζήτημα της απαγόρευσης – στην εθνική νομοθεσία – της υποβοηθούμενης αυτοκτονίας και αποφάνθηκε υπέρ του παραδεκτού της καταγγελίας υπό το φως του Άρθρου 8, παραπέμποντας ρητά, για πρώτη

¹⁷ *Fretté κατά Γαλλίας* (dec.).

φορά, στην έννοια της προσωπικής αυτονομίας.¹⁸ Καθώς η προσφεύγουσα έπασχε από τις τραγικές συνέπειες μίας εκφυλιστικής νόσου που ευθυνόταν για τη συνεχή επιδείνωση της κατάστασής της και τον έντονο σωματικό, αλλά και ψυχικό πόνο, διεκδίκησε το δικαίωμα να βάλει τέλος στη ζωή της με τη βοήθεια του συζύγου της. Από τη σκοπιά της προσφεύγουσας, το δικαίωμα να αποφασίσει πώς θα πεθάνει ήταν αναπόσπαστο μέρος της ίδιας της ζωής που αναμφισβήτητα προστατεύει το Άρθρο 8. Αποφασίζοντας επί του παραδεκτού, το Δικαστήριο δήλωσε ότι:

Ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και ελευθερίας αποτελούν τον πυρήνα της Σύμβασης. Χωρίς να αρνείται επ' ουδενί την αρχή της ιερότητας της ζωής που προστατεύεται από τη Σύμβαση, το Δικαστήριο κρίνει ότι η έννοια της ποιότητας ζωής αποκτά σημασία στο πλαίσιο του Άρθρου 8. Σε μία εποχή που η ιατρική εξελίσσεται σε γοργούς ρυθμούς με αύξηση του προσδόκιμου ζωής, πολλοί ανησυχούν για το ενδεχόμενο ότι θα υποχρεωθούν να διατηρηθούν στη ζωή σε μεγάλη ηλικία ή προχωρημένο στάδιο σωματικής ή πνευματικής παρακμής, κατάσταση που αντικρούεται με την εδραιωμένη ιδέα περί προσωπικής ταυτότητας. [...] Στην παρούσα υπόθεση, η νομοθεσία απαγορεύει στην προσφεύγουσα να επιλέξει την αποφυγή ενός, κατά τη γνώμη της, αναξιοπρεπούς και επώδυνου θανάτου. Το Δικαστήριο δεν μπορεί να αποκλείσει ότι η προαναφερθείσα κατάσταση αποτελεί επέμβαση στο δικαίωμα για σεβασμό της ιδιωτικής ζωής που εγγυάται η πρώτη παράγραφος του Άρθρου 8 της Σύμβασης.

Οι επιθυμίες της οικογένειας αναφορικά με την ταφή των συγγενών τους εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Άρθρου 8, αν και το Δικαστήριο έχει συχνά αποφύγει να διευκρινίσει κατά πόσον η επέμβαση σχετίζεται με την έννοια της ιδιωτικής ή οικογενειακής ζωής.¹⁹ Η επιθυμία να διασκορπιστεί η τέφρα του αποθανόντος σε κτήμα που του ανήκε²⁰ και το δικαίωμα μητέρας να αλλάξει το επώνυμο του θνησιγενούς βρέφους της πάνω στην ταφόπλακα²¹ εξετάστηκαν υπό το πρίσμα της ιδιωτικής ζωής. Η υπερβολική καθυστέρηση των κρατικών αρχών να επιστρέψουν στους γονείς τη σορό ενός τετράχρονου κοριτσιού μετά την αυτοψία, κρίθηκε ότι παραβίασε τόσο την ιδιωτική όσο και την οικογενειακή ζωή.²² Σε άλλες περιπτώσεις, το Δικαστήριο απλά περιορίστηκε στη

¹⁸ Pretty κατά Ηνωμένου Βασιλείου.

¹⁹ Girard κατά Γαλλίας.

²⁰ X κατά Γερμανίας (dec.).

²¹ Znamenskaya κατά Ρωσίας.

²² Panullo και Forte κατά Γαλλίας.

δήλωση ότι ετίθετο ζήτημα κατά την έννοια του Άρθρου 8, χωρίς να διευκρινίσει τη συγκεκριμένη διάσταση: αυτό συνέβη όταν ζητήθηκε από το Δικαστήριο να επιδικάσει το δικαίωμα μητέρας να παραστεί στην ταφή του θνησιγενούς της βρέφους, πιθανόν με τη συνοδεία τελετής, και να μεταφερθεί η σορός του βρέφους σε κατάλληλο όχημα²³, αλλά και στην περίπτωση που δεν έγινε δεκτή η μεταφορά της τεφοδόχου που περιείχε την τέφρα του συζύγου της προσφεύγουσας.²⁴

Οι σεξουαλικές πράξεις εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της ιδιωτικής ζωής;

Σε παλαιότερη υπόθεση της δεκαετίας του '70, η Επιτροπή διευκρίνισε ότι

Το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής έχει τέτοιο πεδίο εφαρμογής που εξασφαλίζει στον καθένα μία σφαίρα στα όρια της οποίας είναι ελεύθερος να επιδιώξει την ανάπτυξη και ολοκλήρωση της προσωπικότητάς του. Υπό αυτήν την έννοια, ο καθένας πρέπει να έχει τη δυνατότητα να συνάπτει διαφόρων ειδών σχέσεις, συμπεριλαμβανομένων των σεξουαλικών.²⁵

Η δήλωση αυτή καθιστά σαφές ότι οι σεξουαλικές σχέσεις και πράξεις αφορούν την ιδιωτική ζωή του καθενός. Μία σύντομη επισκόπηση της νομολογίας στο ζήτημα αυτό αποδεικνύει ότι οι σεξουαλικές σχέσεις και πράξεις θεωρούνται ιδιαίτερα σημαντική και ενδόμυχη πτυχή της ζωής του καθενός που χρήζει υπέρτατης προστασίας. Η ανάγκη για προστασία είναι τόσο έντονη που στην υπόθεση *Dudgeon*, το Δικαστήριο έκρινε ότι η ίδια η ύπαρξη νομοθεσίας που ποινικοποιεί συναινετικές ομοφυλοφιλικές συμπεριφορές μεταξύ ενήλικων ανδρών επηρεάζει την ιδιωτική ζωή του ατόμου, ακόμη κι αν το άτομο δεν έχει κατηγορηθεί για ποινική παράβαση.

Ωστόσο, το Άρθρο 8 δεν προστατεύει κάθε είδους σεξουαλική πράξη που πραγματοποιείται κεκλεισμένων των θυρών. Οι προσφεύγοντες στην υπόθεση *Laskey, Jaggard και Brown*, ισχυρίστηκαν ότι η δίωξη και καταδίκη τους για επίθεση και τραυματισμό κατά τη διάρκεια συναινετικών σαδομαζοχιστικών πράξεων μεταξύ ενήλικων ομοφυλόφιλων, παραβίαζαν το Άρθρο 8. Χωρίς να εξετάσει την ουσία του ερωτήματος κατά πόσον η συμπεριφορά των προσφευγόντων ενέπιπτε στο πεδίο εφαρμογής της ιδιωτικής ζωής, το Δικαστήριο εξέφρασε ορισμένες επιφυλάξεις για την επέκταση της προστασίας του Άρθρου 8 σε

²³Hadri-Vionnet κατά Ελβετίας (dec.).

²⁴Elli Poluhas Dödsbo κατά Σουηδίας (dec.).

²⁵Brüggegan και Scheuten κατά Γερμανίας (dec.).

δραστηριότητες όπου εμπλέκεται σημαντικός αριθμός ατόμων και απαιτείται η πρόβλεψη ειδικά διαμορφωμένων χώρων, η διάθεση συνέργων, η προσχώρηση νέων μελών και η εγγραφή ταινιών για κοινή απόλαυση. Στην υπόθεση *K.A. και A.D.*, το Δικαστήριο προχώρησε ένα βήμα παραπέρα διευκρινίζοντας ότι το δικαίωμα σεξουαλικών πράξεων περιλαμβάνει το δικαίωμα διάθεσης του σώματος που αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της προσωπικής αυτονομίας. Αυτό σημαίνει ότι η βούληση κάποιου να ζήσει σύμφωνα με τις επιθυμίες του πρέπει να περιλαμβάνει τη δυνατότητα να προβεί σε δραστηριότητες που θεωρούνται σωματικά ή ηθικά καταστρεπτικές ή επικίνδυνες.²⁶ Με άλλα λόγια, η δήλωση αυτή φαίνεται να υπονοεί ότι η έννοια της προσωπικής αυτονομίας πρέπει να ερμηνεύεται με τέτοιο τρόπο που να συμπεριλαμβάνει το δικαίωμα επιλογών σχετικά με το σώμα του καθενός.

Η πολύπλευρη έννοια της ιδιωτικής ζωής

Παράλληλα με τις διαπροσωπικές σχέσεις, η έννοια της ιδιωτικής ζωής καλύπτει άλλες καταστάσεις ή δραστηριότητες που το Δικαστήριο έχει συμπεριλάβει στη νομολογία του. Ακολουθεί μία μη εξαντλητική παρουσίαση των πιο σχετικών καταστάσεων ή δραστηριοτήτων που έχουν χωριστεί ανά αντικείμενο.

Η ταυτότητα φύλου προστατεύεται από το Άρθρο 8;

Η προστασία και ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και ελευθερίας θα έχαναν κατά πολύ το νόημά τους αν ερμηνεύονταν κατά τρόπο που απέκλειαν το δικαίωμα των τρανσεξουαλικών ατόμων για προσωπική ανάπτυξη και σωματική ή ηθική ασφάλεια. Ενώ το Άρθρο 8 δεν προβλέπει ένα τέτοιο δικαίωμα αυτοδιάθεσης, στην υπόθεση *Van Kück*, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι θα ήταν αντίθετη προς τη Σύμβαση η παράλειψη να θεωρηθεί βασικό χαρακτηριστικό της αυτοδιάθεσης, η ελευθερία κάποιου να αυτοπροσδιορίζεται ως γυναίκα ή άντρας.²⁷ Κατά συνέπεια, η αλλαγή ονόματος και η έκδοση επίσημων πιστοποιητικών που αφορούν την αλλαγή φύλου, αφορούν το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής κατά την έννοια της πρώτης παραγράφου του Άρθρου 8.²⁸

²⁶ Pretty.

²⁷ Επαναλαμβάνεται στην υπόθεση *Schlumpf κατά Ελβετίας*.

²⁸ B. κατά Γαλλίας.

Υπάρχει δικαίωμα επιλογής ονόματος;

Στις αρχές της δεκαετίας του '90, το Δικαστήριο εξέτασε για πρώτη φορά το ζήτημα της εφαρμογής του Άρθρου 8 στην επιλογή ονόματος και επωνύμου. Στην υπόθεση *Burghartz* που αφορούσε τη χρήση του επώνυμου της γυναίκας από το σύζυγό της, το Δικαστήριο δήλωσε ότι ενώ δεν αναφέρεται ρητά στο Άρθρο 8, το όνομα κάθε ατόμου, ως μέσο προσωπικής ταυτοποίησης και δεσμού με την οικογένειά του, πρέπει να αντιμετωπίζεται ως μέρος της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής που οφείλει να αναγνωρίζεται χωρίς διακρίσεις λόγω φύλου. Στην υπόθεση *Guillot* που αφορούσε την άρνηση των γαλλικών αρχών να καταχωρήσουν την κόρη των προσφευγόντων με το όνομα “Fleur de Marie”, διότι δεν ήταν όνομα Αγίου, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η επιλογή ονόματος από τους γονείς αποτελεί προσωπικό και συναισθηματικό ζήτημα που εμπίπτει στην ιδιωτική τους σφαίρα.

Υπάρχει δικαίωμα εθνικής ταυτότητας;

Η προστασία που εγγυάται το Άρθρο 8 δεν καλύπτει μόνο το δικαίωμα εθνικής ταυτότητας²⁹, αλλά και το δικαίωμα όσων ανήκουν σε εθνότητα μειονότητα να επιλέγουν έναν παραδοσιακό τρόπο ζωής. Η κατοχή τροχόσπιτου από Ρομά θεωρήθηκε από το Τμήμα Μείζονος Σύμβασης

αναπόσπαστο μέρος της εθνικής της ταυτότητας των Ρομά που αντανάκλα τη μακρά παράδοση της μειονότητας να ταξιδεύει. Αυτό ισχύει ακόμη κι αν οι Ρομά – υπό την πίεση της εξέλιξης και διαφόρων πολιτικών ή με δική τους βούληση - δεν επιλέγουν πλέον τη νομαδική ζωή και προτιμούν να εγκαθίστανται για μεγάλες περιόδους σε έναν τόπο προκειμένου να διευκολύνουν, για παράδειγμα, την εκπαίδευση των παιδιών τους. Συνεπώς, τα μέτρα που επηρεάζουν τη στάθμευση των τροχόσπιτων της προσφεύγουσας, έχουν ευρύτερο αντίκτυπο στο δικαίωμα σεβασμού της κατοικίας. Εκτός των άλλων, επηρεάζουν την ικανότητά της να διατηρήσει την ταυτότητα της ως Ρομά και να ζήσει την ιδιωτική και οικογενειακή της ζωή σύμφωνα με αυτήν την παράδοση.³⁰

²⁹ *Ciubotaru κατά Μολδαβίας*.

³⁰ *Chapman*.

Φωτογράφιση ατόμων

Μέχρι το 2009, το Δικαστήριο είχε εξετάσει το δικαίωμα στο σεβασμό της φωτογράφισης του ατόμου μόνο στο πλαίσιο της δημοσίευσης φωτογραφιών στον Τύπο.³¹ Ωστόσο, οι προσφυγές που ακολούθησαν επέτρεψαν να διευρυνθεί σημαντικά η έννοια της «δημοσιοποίησης» της φωτογραφίας του ατόμου. Η υπόθεση *Ρέκλος και Δαβουρλή* αφορούσε τη φωτογράφιση νεογέννητου μωρού, συμπεριλαμβανομένου του προσώπου, από επαγγελματία φωτογράφο που είχε προσλάβει η ιδιωτική μαιευτική κλινική για τη φωτογράφιση των πελατών. Το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η απλή λήψη φωτογραφιών από τρίτους, ανεξαρτήτως εάν πρόκειται για δημοσίευση ή διανομή, θίγει την ιδιωτική ζωή. Στην προκειμένη περίπτωση, η φωτογράφιση είχε πραγματοποιηθεί σε αποστειρωμένο χώρο, όπου η πρόσβαση επιτρεπόταν μόνο στο ιατρικό προσωπικό. Κρίνοντας ότι η υπόθεση αφορούσε την έννοια της ιδιωτικής ζωής, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η φωτογραφία ενός ατόμου αποκαλύπτει τα μοναδικά του χαρακτηριστικά και αποτελεί ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του. Η ουσιαστική προστασία του ατόμου απαιτεί τη συναίνεσή του τη στιγμή της λήψης της φωτογραφίας και όχι σε περίπτωση δημοσίευσης.

Παρόμοιο ήταν το σκεπτικό στην υπόθεση *Georgi Nikolaishvili*, όπου το Δικαστήριο έκρινε ότι η ανάρτηση της φωτογραφίας ενός ατόμου σε δημόσιο χώρο αρκετών αστυνομικών τμημάτων σε διάφορα μέρη της χώρας ισοδυναμούσε με «δημόσια διάδοση», καθώς η φωτογραφία ήταν εύκολα προσβάσιμη στο ευρύ κοινό. Στην υπόθεση αυτή, το συμπέρασμα για την εισβολή στην ιδιωτική ζωή του προσφεύγοντα βασίστηκε, επίσης, στο γεγονός ότι ο προσφεύγων, στον οποίο δεν είχε καν ασκηθεί ποινική δίωξη κατά το χρόνο των πραγματικών περιστατικών, έπρεπε να είχε αντιμετωπιστεί ως «κοινός πολίτης», για τον οποίο κανένας θεμιτός σκοπός δεν θα μπορούσε να είχε δικαιολογήσει οποιαδήποτε επέμβαση. Τέλος, ο χαρακτηρισμός του προσφεύγοντα ως «καταζητούμενου» για υπόθεση φόνου, κατέστρεψε την υπόληψη, την κοινωνική ταυτότητα και τη ψυχολογική ακεραιότητά του παραβιάζοντας έτσι την ιδιωτική του ζωή, όπως αυτή προστατεύεται από το Άρθρο 8.

Το δικαίωμα σεβασμού της υπόληψης του ατόμου

Το 2007, με μία απόφαση³² που αποτέλεσε σημαντικό σταθμό στην εξέλιξη του δικαιώματος του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής, το Δικαστήριο αναγνώρισε ρητά ότι το Άρθρο 8 εφαρμόζεται για την προστασία της υπόληψης του ατόμου. Δήλωσε ότι η υπόληψη

³¹Von Hannover κατά Γερμανίας, Sciacca κατά Ιταλίας, Mosley κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Gurgidze κατά Γεωργίας.

³²Pfeifer κατά Αυστρίας.

αποτελεί μέρος της προσωπικής ταυτότητας και ψυχολογικής ακεραιότητας, επιβάλλοντας ένα καθήκον προστασίας στα εθνικά δικαστήρια, ακόμη κι αν η κριτική εκφράζεται στο πλαίσιο δημόσιας αντιπαράθεσης.³³

Συλλογή προσωπικών δεδομένων και πρόσβαση σε αυτά

Οι δημόσιες πληροφορίες εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της ιδιωτικής ζωής, όταν συλλέγονται συστηματικά και αρχειοθετούνται από τις κρατικές αρχές. Αυτό ισχύει ακόμη περισσότερο όταν οι εν λόγω πληροφορίες αφορούν το μακρινό παρελθόν κάποιου.³⁴

Η δήλωση αυτή του Δικαστηρίου αποδεικνύει ότι η συλλογή και η αρχειοθέτηση προσωπικών πληροφοριών και δεδομένων, χωρίς ή κατόπιν συγκατάθεσης, από την πλευρά των κρατικών αρχών, όπως επίσης η πρόσβαση σε αυτά, θα αφορούν πάντα την ιδιωτική ζωή του ατόμου, και συνεπώς, θα εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Άρθρου 8. Η ενδεχόμενη, επακόλουθη χρήση τους δεν έχει σχέση με την παραπάνω διαπίστωση. Τέτοια παραδείγματα περιλαμβάνουν:

- ✧ την επίσημη απογραφή, όπου υποχρεωτικά συλλέγονται δεδομένα για το φύλο, την οικογενειακή κατάσταση, τον τόπο γέννησης, την εθνική ταυτότητα, και άλλες ευαίσθητες πληροφορίες,³⁵
- ✧ την καταγραφή δακτυλικών αποτυπωμάτων, φωτογραφιών, δειγμάτων κυττάρων, γενετικού υλικού³⁶, και άλλων προσωπικών ή δημόσιων πληροφοριών από την αστυνομία,³⁷ ακόμη κι αν καλύπτονται από απόρρητο,³⁸
- ✧ τη συλλογή και αποθήκευση ιατρικών δεδομένων και άλλων ιατρικών αρχείων,³⁹

³³Το Δικαστήριο επανέλαβε τη θέση αυτή στην υπόθεση *Petrina κατά Ρουμανίας*.

³⁴*Rotaru κατά Ρουμανίας* [Τμήμα Μείζονος Σύνοψης]. Το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η καταγγελλόμενη κατάσταση στην υπόθεση *Rotaru*, δηλαδή η απουσία επαρκών εγγυήσεων για την προστασία της ιδιωτικής ζωής, ίσχυε και τη στιγμή της απόφασης στην υπόθεση *Ένωση της 21 Δεκεμβρίου 1989 και λοιποί κατά Ρουμανίας*.

³⁵*X κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (dec.), 6 Οκτωβρίου 1982.

³⁶*S. και Marper κατά Ηνωμένου Βασιλείου* [Τμήμα Μείζονος Σύνοψης].

³⁷*Murray κατά Ηνωμένου Βασιλείου*.

³⁸*Leander κατά Σουηδίας*.

³⁹*Chave το γένος Jullien κατά Γαλλίας* (dec.).

- ✧ την υποχρέωση κοινοποίησης λεπτομερειών σχετικά με προσωπικές δαπάνες για φορολογικούς σκοπούς (δημοσιοποιώντας έτσι ενδόμυχες πτυχές της ιδιωτικής ζωής),⁴⁰
- ✧ την υποκλοπή, εγγραφή και/ή αποθήκευση τηλεφωνικών συνομιλιών,⁴¹
- ✧ το σύστημα προσωπικής ταυτοποίησης για διοικητικούς και αστικούς σκοπούς, όπως η υγεία ή οι βάσεις κοινωνικών και φορολογικών δεδομένων,
- ✧ τις εικόνες που έχουν καταγραφεί από κλειστά κυκλώματα τηλεόρασης (CCTV) σε δημόσιο εξωτερικό χώρο,⁴²
- ✧ το σύστημα υποκλοπής συνομιλιών μεταξύ κρατουμένων και συγγενών τους στις αίθουσες επισκέψεως των φυλακών.⁴³

Προκειμένου να αποφασίσει κατά πόσον οι προσωπικές πληροφορίες που βρίσκονται στην κατοχή των αρχών αφορούν πτυχή της ιδιωτικής ζωής που προστατεύει το Άρθρο 8, το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη το συγκεκριμένο πλαίσιο στο οποίο κατεγράφη και αποθηκεύτηκε η εν λόγω πληροφορία, τη φύση των αρχείων, τη διάρκεια της αποθήκευσης, τον τρόπο χρήσης και διαχείρισης αυτών των αρχείων, αλλά και τα αποτελέσματα που μπορεί να προκύψουν.⁴⁴

Κάθε φορά που το κράτος έχει στην κατοχή του προσωπικά δεδομένα, ο εκάστοτε ενδιαφερόμενος πρέπει να έχει άμεση πρόσβαση σε αυτά.⁴⁵ Η άσκηση του δικαιώματος πρόσβασης ενδέχεται να προσκρούει σε μία σωρεία περιορισμών που αφορούν, για παράδειγμα, τη διεξαγωγή ποινικής δίωξης κατά του συγκεκριμένου προσώπου ή την ανάγκη στάθμισης των ατομικών δικαιωμάτων με τα συλλογικά ή ατομικά συμφέροντα.⁴⁶ Σε κάθε, όμως, περίπτωση, η άρνηση πρόσβασης εγείρει ζήτημα υπό το

⁴⁰Χ κατά Βελγίου (dec.).

⁴¹Amman κατά Ελβετίας.

⁴²Peck κατά Ηνωμένου Βασιλείου.

⁴³Wisse κατά Γαλλίας.

⁴⁴S. και Marper.

⁴⁵Στην υπόθεση *Haralambie κατά Ρουμανίας*, η καθυστέρηση έξι χρόνων για την έκδοση άδειας πρόσβασης του προσφεύγοντα στον προσωπικό του φάκελο που είχαν ανοίξει οι μυστικές υπηρεσίες κατά τη διάρκεια του κομμουνιστικού καθεστώτος, κρίθηκε ότι αποτελούσε παραβίαση του Άρθρου 8.

⁴⁶Στην υπόθεση *Turek κατά Σλοβακίας*, η επίρριψη του βάρους απόδειξης περί την κρατική επέμβαση στον προσφεύγοντα, ιδίως από τη στιγμή που οι εφαρμοστέοι κανόνες ήταν απόρρητοι, κρίθηκε αντίθετο στην αρχή της ισότητας.

πρίσμα του Άρθρου 8. Το ίδιο ισχύει για την κοινοποίηση προσωπικών πληροφοριών σε άλλους φορείς ή τον Τύπο.⁴⁷ Κατά πόσον η πρόσβαση της άρνησης θα οδηγήσει σε παραβίαση εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τους λόγους που έχει προβάλει το κράτος για να αιτιολογήσει μία τέτοια απόφαση και από το κατά πόσον η άρνηση μπορεί να θεωρηθεί αναγκαία σε μία δημοκρατική κοινωνία και ανάλογη με τον επιδιωκόμενο σκοπό.⁴⁸

Ιδιωτικότητα στη δημόσια σφαίρα

Προσδιορίζοντας τα ευρέα όρια της έννοιας της ιδιωτικής ζωής, το Δικαστήριο αναγνωρίζει ότι υπάρχει μία ζώνη αλληλεπίδρασης του ατόμου με τους άλλους, ακόμη και στη δημόσια σφαίρα, που συμπεριλαμβάνεται σε αυτήν την έννοια. Ένας αριθμός στοιχείων λαμβάνονται υπόψη προκειμένου να διαπιστωθεί κατά πόσον η ιδιωτική ζωή κάποιου αφορά δραστηριότητες εκτός κατοικίας ή ιδιωτικών χώρων. Εύλογες προσδοκίες που σχετίζονται με την ιδιωτικότητα, μπορεί να αποτελέσουν σημαντικό, αν και όχι καθοριστικό παράγοντα.⁴⁹ Η χρήση καταναγκαστικής εξουσίας, όπως προβλέπεται από το νόμο, προκειμένου να πραγματοποιηθεί διεξοδικός έλεγχος σε άτομο, στα ρούχα και τα προσωπικά του αντικείμενα, ενώ περπατάει στο δρόμο, κρίθηκε ότι αποτελεί επέμβαση στο δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής του ζωής.⁵⁰ Το γεγονός ότι ο έλεγχος πραγματοποιείται σε δημόσιο χώρο δεν καθιστά το Άρθρο 8 μη εφαρμοστέο. Αντιθέτως, το Δικαστήριο πιστεύει ότι σε ορισμένες περιπτώσεις, ο δημόσιος χαρακτήρας του ελέγχου μπορεί να εντείνει το βαθμό της επεμβατικότητας λόγω της ταπείνωσης και αμηχανίας που συνεπάγεται. Αντικείμενα όπως τσάντες, πορτοφόλια, σημειωματάρια και ημερολόγια, ενδέχεται να περιέχουν προσωπικά στοιχεία που ενδεχομένως ο ιδιοκτήτης τους να μην αισθάνεται άνετα να εκτεθούν σε δημόσια θέα. Στην υπόθεση *Foka*, όπου η προσφεύγουσα υπεβλήθη σε υποχρεωτικό έλεγχο της τσάντας της από συνοριοφύλακες, το Δικαστήριο έκρινε ότι

✧ *κάθε έλεγχος σε πόλιτη από τις αρχές αποτελεί επέμβαση στην ιδιωτική του/της ζωή.*

⁴⁷ Ζ ν. κατά Φινλανδίας και Μ.Σ. κατά Σουηδίας.

⁴⁸ *Segerstedt-Wiberg* και λοιποί κατά Σουηδίας.

⁴⁹ P.G. και J.H. κατά Ηνωμένου Βασιλείου.

⁵⁰ *Gillan* και *Quinton* κατά Ηνωμένου Βασιλείου.

Αυτό μπορεί να μην ισχύει για άτομα που ταξιδεύουν με αεροπλάνο ή επιθυμούν να εισέλθουν σε δημόσια κτίρια, καθώς μπορεί να θεωρηθεί ότι συναινούν σε ένα τέτοιο έλεγχο από τη στιγμή που επιλέγουν οι ίδιοι να ταξιδέψουν ή να εισέλθουν σε συγκεκριμένο χώρο, ενώ είναι ελεύθεροι να αφήσουν πίσω κάποια προσωπικά τους αντικείμενα ή να αποχωρήσουν χωρίς να υποβληθούν σε έλεγχο.

Έρευνα και εποπτεία του χώρου εργασίας

Ολοένα και περισσότεροι χώροι που κάποτε θεωρούνταν δημόσιοι, τώρα χαρακτηρίζονται ιδιωτικοί για τους σκοπούς του Άρθρου 8. Η τάση αυτή εγκαινιάστηκε ήδη από το 1992 στην υπόθεση *Niemetz*, όπου ζητήθηκε από το Δικαστήριο να αποφανθεί για τη νομιμότητα έρευνας σε δικηγορικό γραφείο. Το Δικαστήριο απέρριψε τον ισχυρισμό της γερμανικής κυβέρνησης ότι το Άρθρο 8 δεν προέβλεπε την προστασία που επεδίωκε ο προσφεύγων, καθώς η πράξη είχε πραγματοποιηθεί σε επαγγελματικό χώρο. Οι δικαστές του Στρασβούργου επεσήμαναν ότι δεν υπήρχε λόγος αρχής για τον οποίο η έννοια της «ιδιωτικής ζωής» θα έπρεπε να αποκλείει επαγγελματικές ή επιχειρηματικές δραστηριότητες, καθώς μέσω της εργασίας τους, οι περισσότεροι άνθρωποι έχουν την ευκαιρία να συνάψουν και να αναπτύξουν σχέσεις με τους άλλους. Η άρνηση της προστασίας του Άρθρου 8 με το πρόσχημα ότι το καταγγελλόμενο μέτρο αφορούσε μόνο την εργασία, θα μπορούσε να οδηγήσει σε άνιση μεταχείριση, καθώς μία τέτοια προστασία θα εξασφαλιζόταν σε άτομα, των οποίων οι επαγγελματικές και μη επαγγελματικές δραστηριότητες δεν ξεχωρίζουν. Το Δικαστήριο βασίστηκε, επίσης, στο γεγονός ότι ορισμένα Συμβαλλόμενα Κράτη έχουν δεχθεί πως η λέξη «κατοικία» περιλαμβάνει επαγγελματικούς χώρους, ερμηνεία σύμφωνη με το γαλλικό κείμενο του Άρθρου 8 (“domicile”). Το 2002, το Δικαστήριο έκρινε ότι το Άρθρο 8 θα έπρεπε πλέον να ερμηνεύεται έτσι ώστε να περιλαμβάνει το δικαίωμα σεβασμού των κεντρικών γραφείων μίας εταιρείας, των υποκαταστημάτων ή του χώρου εργασίας. Στην υπόθεση *Stés Colas Est και λοιποί*, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι επιφορτισμένοι με την έρευνα είχαν εισέλθει στο χώρο των προσφευγόντων χωρίς ένταλμα, πράξη που ισοδυναμούσε με καταπάτηση της «κατοικίας» τους.

Στην υπόθεση *Reen*, το Δικαστήριο είχε την ευκαιρία να προσδιορίσει εκ νέου το πεδίο εφαρμογής της «ιδιωτικής ζωής» στο πλαίσιο έρευνας που πραγματοποιήθηκε σε κρατικό υπάλληλο που είχε προσληφθεί ως εμπειρογνώμονας στο Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο, όπου και είχε το γραφείο του. Κατά τη γνώμη του Δικαστηρίου, ο κρατικός αυτός υπάλληλος θα μπορούσε ευλόγως να θεωρήσει ότι ο χώρος εργασίας του, ή τουλάχιστον το γραφείο και τα ερμάρια όπου κρατούσε προσωπικά αντικείμενα, αντιμετωπίζονται ως ιδιωτική περιουσία. Συνεπώς, η έρευνα αποτελούσε επέμβαση στην προσωπική του ζωή. Παρομοίως, στην υπόθεση *Copland*, ζητήθηκε από το Δικαστήριο να αποφανθεί για την παράνομη παρακολούθηση τηλεφώνου, ηλεκτρονικής αλληλογραφίας και χρήσης διαδικτύου μίας κρατικής υπαλλήλου. Το Δικαστήριο έκρινε ότι τα μηνύματα ηλεκτρονικού

ταχυδρομείου που στέλνονται από το χώρο εργασίας πρέπει να καλύπτονται από τις έννοιες της «προσωπικής ζωής» και «αλληλογραφίας», όπως επίσης οι πληροφορίες που συλλέγονται από την παρακολούθηση της προσωπικής χρήσης του διαδικτύου στο χώρο εργασίας. Καθώς η προσφεύγουσα δεν είχε λάβει καμία προειδοποίηση ότι τα τηλεφωνήματά της θα παρακολουθούνταν, είχε την εύλογη προσδοκία της ιδιωτικότητας της επικοινωνίας και των μηνυμάτων που θα έστελνε χρησιμοποιώντας τις συσκευές του χώρου εργασίας της.

Υπάρχει δικαίωμα ή υποχρέωση να γίνει κάποιος γονέας; Εφαρμογή του Άρθρου 8 στο δικαίωμα έκτρωσης και αναπαραγωγής

Ήδη από το 1976, η Επιτροπή αναγνώρισε ότι το Άρθρο 8 μπορεί να εφαρμοστεί σε ζητήματα έκτρωσης:

[...] η νομοθεσία που ρυθμίζει τη διακοπή κύησης αγγίζει τη σφαίρα της ιδιωτικής ζωής, καθώς κάθε φορά που μία γυναίκα κυοφορεί, η ιδιωτική της ζωή είναι στενά συνδεδεμένη με το αναπτυσσόμενο έμβρυο.⁵¹

Σε απόφαση του Τμήματος Μείζονος Σύνθεσης κατά της Ιρλανδίας διευκρινίστηκε⁵² ότι ενώ το Άρθρο 8 δεν μπορεί να ερμηνευτεί κατά τρόπο που να θεωρείται ότι προβλέπει το δικαίωμα έκτρωσης, η απαγόρευση της έκτρωσης εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος των προσφευγουσών για σεβασμό της σωματικής και ψυχολογικής ακεραιότητάς τους, το οποίο εμφανώς καλύπτει η έννοια της «ιδιωτικής ζωής». Αυτό σημαίνει ότι το Άρθρο 8 παρέχει το δικαίωμα έγκαιρης πρόσβασης σε όλες τις διαθέσιμες διαγνωστικές υπηρεσίες που είναι αναγκαίες προκειμένου να ληφθεί μία εμπεριστατωμένη απόφαση (και απαιτεί να είναι πραγματικά διαθέσιμες οι εν λόγω υπηρεσίες), όπως επίσης το δικαίωμα ουσιαστικής πρόσβασης σε προγεννητικό έλεγχο. Από αυτήν την άποψη, τα κράτη είναι υποχρεωμένα να εγγυώνται τις υπηρεσίες τους κατά τέτοιο τρόπο ώστε ο σεβασμός της ελευθερίας συνείδησης των επαγγελματιών του χώρου υγείας να μην εμποδίζει στην πράξη την άσκηση του δικαιώματος πρόσβασης των ενδιαφερομένων γυναικών σε τέτοιες υπηρεσίες.⁵³

⁵¹Brüggeman και Scheuten (dec.).

⁵²A, B, και C κατά Ιρλανδίας [Τμήμα Μείζονος Σύνθεσης].

⁵³R.R. κατά Πολωνίας.

Ωστόσο, η διακοπή κύησης δεν περιλαμβάνει μόνο τα δικαιώματα των μελλουσών μητέρων, αλλά και τα αντίστοιχα των πατέρων. Λαμβάνοντας τη θέση που αναπτύχθηκε λεπτομερώς στην υπόθεση *Evans* (βλέπετε παρακάτω), οι δικαστές του Στρασβούργου κατέληξαν ότι το δικαίωμα του μέλλοντα πατέρα για σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής του ζωής δεν μπορούσε να ερμηνευτεί με τόσο ευρύ τρόπο έτσι ώστε να περιλαμβάνει το δικαίωμα να ζητηθεί η συμβουλή του ή να προσφύγει σε δικαστήριο για έκτρωση που πραγματοποίησε η σύζυγός του, καθώς ο σεβασμός της ιδιωτικής ζωής της εγκύου γυναίκας – «το πρόσωπο που κατέзоχρήν σχετίζεται με την εγκυμοσύνη και τη συνέχιση ή διακοπή της» - υπερισχύει κάθε δικαιώματος του «πατέρα». Κατά συνέπεια, στην υπόθεση *Boso*, η καταγγελία ενός πατέρα ότι η σύζυγός του αποφάσισε να διακόψει την κύηση χωρίς να τον συμβουλευτεί, δεν έγινε δεκτή καθώς κρίθηκε εμφανώς αβάσιμη.⁵⁴ Η νομολογία φαίνεται να υποδεικνύει ότι όταν διακυβεύονται τα συμφέροντα δύο μελλόντων γονέων, η απόφαση να μη γίνει κάποιος γονέας υπερισχύει της απόφασης να γίνει. Σε περίπτωση που διακυβεύεται η σωματική ακεραιότητα της μητέρας, η επικράτηση του δικαιώματος της για αυτονομία είναι σχεδόν αυτόματη.

Ενώ σε περιπτώσεις έκτρωσης το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι τα δικαιώματα του πατέρα είναι κατώτερα των αντίστοιχων της μητέρας, η θέση αυτή αλλάζει όταν η απόφαση αφορά την έναρξη κύησης. Η υπόθεση *Evans* έδωσε στο Δικαστήριο την ευκαιρία να αναλύσει την εφαρμογή των διατάξεων για τα δικαιώματα του ανθρώπου που αφορούν τις «νέες τεχνολογίες αναπαραγωγής», όπως επίσης τα δικαιώματα και τις σχέσεις που αφορούν την αναπαραγωγή. Αυτό το ευαίσθητο ζήτημα δεοντολογικού χαρακτήρα αποφασίστηκε από το Δικαστήριο το 2007. Η υπόθεση αφορούσε τη λήψη ωαρίων από τις ωοθήκες της προσφεύγουσας για εξωσωματική γονιμοποίηση (IVF). Η προσφεύγουσα κατήγγειλε ότι η εθνική νομοθεσία επέτρεπε στον πρώην σύντροφό της να ανακαλέσει τη συναίνεσή του για συνεχή φύλαξη και χρήση των εμβρύων εμποδίζοντάς την κατά αυτόν τον τρόπο να αποκτήσει παιδί με το οποίο είναι γενετικά συνδεδεμένη. Το Δικαστήριο αναγνώρισε, κατά πρώτον, ότι η έννοια της «ιδιωτικής ζωής» περιλαμβάνει το δικαίωμα σεβασμού μίας τέτοιας απόφασης να γίνει κάποιος γονέας. Στην συνέχεια, υπογράμμισε ότι στις θεραπείες εξωσωματικής γονιμοποίησης, οι άντρες και οι γυναίκες πρέπει να χαιρούν ίσης μεταχείρισης, παρά τη διαφορετική τους συμμετοχή στη διαδικασία, και κατά συνέπεια, η φύλαξη και εμφύτευση των γονιμοποιημένων ωαρίων απαιτεί τη συνεχή συναίνεση όλων των εμπλεκόμενων μερών.

Καθώς η αδυναμία να γίνει κάποιος γονέας δεν αποτελεί αναπόφευκτη συνέπεια της φυλάκισης, το Άρθρο 8 δεν προβλέπει περιορισμούς για τους κρατούμενους.⁵⁵ Πρόσφατα, η διάταξη ερμηνεύτηκε κατά τέτοιο τρόπο ώστε να συμπεριλαμβάνει την

⁵⁴*Boso κατά Ιταλίας* (dec.). Σχετικά με την έννοια του πατέρα θύματος σε περιπτώσεις διακοπής κύησης, *Χ κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (dec.), 13 Μαΐου 1980.

⁵⁵*Dickson κατά Ηνωμένου Βασιλείου*.

επιλογή του τρόπου που κάποιος γίνεται γονέας: στην υπόθεση *Ternovszky*, η προσφεύγουσα κατήγγειλε ότι δεν της επιτράπη να γεννήσει στο σπίτι της, αντί για το νοσοκομείο, καθώς οι επαγγελματίες υγείας αποθαρρύνθηκαν από τη νομοθεσία να τη βοηθήσουν καθώς διέτρεχαν κίνδυνο να καταδικαστούν. Το Δικαστήριο επεσήμανε ότι

η έννοια της προσωπικής αυτονομίας συνιστά θεμελιώδη αρχή που αποτελεί τη βάση για την ερμηνεία των εγγυήσεων του Άρθρου 8. Συνεπώς, το δικαίωμα κάποιου να αποφασίσει να γίνει γονέας εμπερικλείει το δικαίωμα να αποφασίσει τις συνθήκες κάτω από τις οποίες θα γίνει γονέας. Το Δικαστήριο κρίνει ότι οι συνθήκες τοκετού αποτελούν αδιαμφισβήτητο μέρος της ιδιωτικής ζωής του ατόμου για τους σκοπούς της συγκεκριμένης διάταξης.

Ο προσδιορισμός των νομικών δεσμών καλύπτεται από το Άρθρο 8;

Το Δικαστήριο έχει επανειλημμένα⁵⁶ κρίνει ότι οι διαδικασίες που αφορούν την πατρότητα, εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Άρθρου 8. Ενώ συνήθως ζητείται από τους δικαστές του Στρασβούργου να αποφανθούν για περιπτώσεις όπου διακυβεύεται ο καθορισμός της νομικής ή βιολογικής σχέσης μεταξύ του παιδιού που γεννήθηκε εκτός γάμου και του φυσικού του πατέρα, το ζήτημα περί εφαρμογής του Άρθρου 8 δεν διαφέρει, όταν οι ένδικες διαδικασίες στοχεύουν στη νόμιμη διάλυση των υπαρχουσών οικογενειακών δεσμών.⁵⁷ Σε όλες αυτές τις υποθέσεις, το Δικαστήριο δεν εξετάζει τις διαδικασίες από τη σκοπιά της «οικογενειακής ζωής», καθώς σε κάθε περίπτωση, το δικαίωμα κάθε ατόμου να γνωρίζει τους προγόνους του αποτελεί σημαντική πτυχή της προσωπικής του ταυτότητας, και κατά συνέπεια, αφορά την έννοια της «ιδιωτικής ζωής».⁵⁸

Οι περιορισμοί ασφαλείας που επιβάλλονται από το κράτος, αφορούν την ιδιωτική ζωή;

Τα μέτρα που λαμβάνουν τα κράτη για να προστατεύσουν τους πολίτες από διάφορους κινδύνους, όπως η υποχρεωτική χρήση της ζώνης ασφαλείας ή ο εξοπλισμός ασφαλείας σε βιομηχανικούς χώρους, εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Άρθρου 8, αν και στις περισσότερες περιπτώσεις αιτιολογούνται από τη ρήτρα παρέκκλισης.

⁵⁶Βλέπετε, εκτός των άλλων, *Backlung* κατά Φινλανδίας, *Mikulić* κατά Κροατίας, *Jaggi* κατά Ελβετίας.

⁵⁷*Rasmussen* κατά Δανίας.

⁵⁸*Anayo* κατά Γερμανίας.

Σε τι συνίσταται το δικαίωμα σωματικής και ηθικής ακεραιότητας;

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η έννοια της «ιδιωτικής ζωής» είναι αρκετά ευρεία. Δεδομένων των συνθηκών, η έννοια αυτή μπορεί να συμπεριλάβει την ηθική και σωματική ακεραιότητα οδηγώντας σε πιθανή αλληλοεπικάλυψη με τις καταστάσεις που προβλέπει το Άρθρο 3, ιδίως όταν πρόκειται για κρατούμενο, ή αλλιώς για άτομο που στερείται την ελευθερία του κατά την έννοια του Άρθρου 5 της Σύμβασης. Η μη συναινετική ή υποχρεωτική θεραπευτική αγωγή ή εξέταση, ανεξαρτήτως πόσο ασήμαντη μπορεί να είναι, εμπίπτει αναμφισβήτητα στο προστατευτικό πεδίο της ιδιωτικής ζωής κατά το Άρθρο 8. Κατά πόσον η επέμβαση θα μπορούσε να αιτιολογηθεί κατά την έννοια της δεύτερης παραγράφου αποτελεί ξεχωριστό ερώτημα που το Δικαστήριο θα εξετάσει σε επόμενο στάδιο. Παραδείγματα περιπτώσεων όπου η σωματική ή ηθική ακεραιότητα εξετάστηκαν (ή θα μπορούσαν να εξεταστούν) από τη σκοπιά του Άρθρου 8, περιλαμβάνουν: τη χορήγηση φαρμάκων σε σοβαρά ανάπηρο παιδί από το προσωπικό του νοσοκομείου ενάντια στην επιθυμία της μητέρας του,⁵⁹ το σωματικό έλεγχο όλων των επισκεπτών σε φυλακή, ανεξαρτήτως βάσιμης υποψίας διάπραξης ποινικής παράβασης,⁶⁰ την υποχρεωτική χορήγηση εμετικού σε ύποπτο για εμπόριο ναρκωτικών προκειμένου να βγάλει τη ψυχοτροπική ουσία που έχει καταπιεί,⁶¹ και τη δια της βίας γυναικολογική εξέταση σε κρατούμενο.⁶² Παραδείγματα ψυχολογικής ακεραιότητας περιλαμβάνουν: την απέλαση ψυχικά νοσούντος ατόμου σε μέρος όπου η κατάστασή του δεν θα τύχαινε της απαραίτητης θεραπείας,⁶³ και επαναλαμβανόμενες ψυχιατρικές εξετάσεις κατά πυκνά διαστήματα σε σχέση με παρόμοιες ποινικές υποθέσεις ενώπιον του ίδιου δικαστηρίου.⁶⁴

⁵⁹Glass κατά Ηνωμένου Βασιλείου.

⁶⁰Wainwright κατά Ηνωμένου Βασιλείου (dec.).

⁶¹Jalloh κατά Γερμανίας [Τμήμα Μείζονος Σύνοψης]. Τελικά η υπόθεση εξετάστηκε υπό το πρίσμα του Άρθρου 3, λόγω της σοβαρότητας της μεταχείρισης.

⁶²Y.F. κατά Τουρκίας.

⁶³Bensaid κατά Ηνωμένου Βασιλείου (dec.).

⁶⁴Worwa κατά Πολωνίας (dec.). Παραδείγματα υποχρεωτικής ψυχιατρικής εξέτασης που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Άρθρου 8, συναντούμε στις υποθέσεις Glass, Y.F., και Matter κατά Σλοβακίας.

Αλληλεπίδραση μεταξύ Άρθρου 8 και Άρθρου 3

Έχει ζητηθεί πολλές φορές από το Δικαστήριο να αποφανθεί για καταγγελίες που επικαλούνται τόσο το Άρθρο 3 όσο και το Άρθρο 8. Η αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο διατάξεων οφείλεται στο γεγονός ότι η έννοια της ιδιωτικής ζωής είναι τόσο ευρεία που ενδέχεται να υπάρχουν καταστάσεις, όπου το Άρθρο 8 θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι παρέχει προστασία σε συνθήκες κράτησης που δεν χαρακτηρίζονται από τον απαιτούμενο – κατά το Άρθρο 3 - βαθμό σοβαρότητας.⁶⁵ Από την άλλη, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι σε ορισμένες περιπτώσεις η διαπίστωση παραβίασης κατά το Άρθρο 3 δεν καθιστά υποχρεωτική την εξέταση της καταγγελίας υπό το Άρθρο 8.⁶⁶ Αν και στην υπόθεση *Costello-Roberts*, το Δικαστήριο δεν απέκλεισε ότι το Άρθρο 8 θα μπορούσε να προσφέρει μεγαλύτερη προστασία από την αντίστοιχη του Άρθρου 3, η θέση του ήταν να εφαρμόσει αποκλειστικά ένα από τα δύο Άρθρα.⁶⁷ Ωστόσο, από το 2003, το Δικαστήριο άρχισε να ξεετάζει, πιο συχνά, από κοινού τις καταγγελίες των Άρθρων 8 και 3. Η ολοκληρωμένη αυτή προσέγγιση υιοθετήθηκε για πρώτη φορά στην υπόθεση *M.C. κατά Βουλγαρίας*. Ένα δεκατετράχρονο κορίτσι⁶⁸ βιάστηκε από δύο άντρες. Καθώς οι ποινικές έρευνες δεν οδήγησαν σε επαρκή αποδεικτικά στοιχεία ότι η προσφεύγουσα είχε υποχρεωθεί σε σεξουαλική επαφή με τους κατηγορούμενους και ότι η επαφή ήταν το αποτέλεσμα χρήσης βίας ή απειλών, οι διαδικασίες διεκόπησαν. Ενώπιον του Στρασβούργου, η προσφεύγουσα επικαλέστηκε, μεταξύ άλλων, τα Άρθρα 8 και 3. Ισχυρίστηκε ότι η βουλγαρική νομοθεσία και πρακτική δεν παρείχαν επαρκή προστασία κατά του βιασμού και της σεξουαλικής κακοποίησης, απαιτώντας την απόδειξη ενεργής αντίστασης από την πλευρά του θύματος. Αμφισβητήθηκε, επίσης, η αποτελεσματικότητα των ερευνών. Το Δικαστήριο επανέλαβε ότι τα Άρθρα 3 και 8 της Σύμβασης απαιτούν από τα κράτη μέλη όχι απλά να ποινικοποιούν το βιασμό, αλλά και να εφαρμόζουν αυτή τη νομοθεσία μέσω αποτελεσματικής έρευνας και δίωξης. Ενώ πολλές νομοθεσίες απαιτούσαν στο παρελθόν την απόδειξη χρήσης σωματικής βίας από τον δράστη και σωματικής αντίστασης από

⁶⁵*Raninen κατά Φινλανδίας*. Στην υπόθεση *Florea κατά Ρουμανίας*, η έκθεση ενός αρρώστου, μη καπνιστή, προσφεύγοντα σε παθητικό κάπνισμα ενώ βρισκόταν υπό κράτηση – κατά παράβαση της εθνικής νομοθεσίας που προέβλεπε χωριστούς χώρους για τους καπνίζοντες και τους μη καπνίζοντες – κρίθηκε ότι παραβίαζε το Άρθρο 3.

⁶⁶*Jalloh. Yazgul Yilmaz κατά Τουρκίας*, σχετικά με δια της βίας γυναικολογική εξέταση που, κατ' αρχήν, θα ενέπιπτε στο πεδίο εφαρμογής του Άρθρου 8.

⁶⁷Στην υπόθεση *López Ostra*, το Δικαστήριο έκρινε ομόφωνα ότι ενώ οι συνθήκες κάτω από τις οποίες η προσφεύγουσα και η οικογένειά της είχαν ζήσει για αρκετά χρόνια ήταν ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες (η προσφεύγουσα κατήγγειλε τα προβλήματα που προέκυψαν από τη λειτουργία εργοστασίου επεξεργασίας λυμάτων λίγα μέτρα από την κατοικία της), δεν κάλυπταν το ελάχιστο όριο προκειμένου να εξεταστεί η υπόθεση υπό το πρίσμα του Άρθρου 3.

⁶⁸Αυτή είναι η ηλικία σεξουαλικής συναίνεσης στη Βουλγαρία.

την πλευρά του θύματος προκειμένου να καταλήξουν ότι έχει διαπραχθεί έγκλημα, αυτό δεν ίσχυε σε ευρωπαϊκό επίπεδο, όπου κάθε αναφορά σε σωματική βία είχε αφαιρεθεί από τη νομοθεσία και/ή τη νομολογία, καθώς σημαντικός παράγοντας θεωρείτο η απουσία συναίνεσης και όχι η βία. Υπενθυμίζοντας τη συμφωνία των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης για την ποινικοποίηση των μη συναινετικών σεξουαλικών πράξεων,⁶⁹ αλλά και τη θέση του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για την πρώην Γιουγκοσλαβία ότι στο διεθνές ποινικό δίκαιο κάθε σεξουαλική διείσδυση χωρίς τη συναίνεση του θύματος αποτελεί πράξη βιασμού, και αποδεχόμενο την επιστημονική άποψη ότι τα θύματα σεξουαλικής κακοποίησης, ιδίως οι ανήλικοι, συχνά αντιδρούν στο βιασμό με την επονομαζόμενη «συναισθηματική παράλυση» (frozen fright) (σύνδρομο που συνίσταται σε σωματικό σοκ, αποπροσανατολισμό και μούδιασμα), κατά το οποίο το τρομοκρατημένο θύμα, είτε παραδίδεται παθητικά, είτε διαχωρίζει τον εαυτό του/της ψυχολογικά από το βιασμό, το Δικαστήριο τόνισε ότι είναι αναγκαίο η νομοθεσία και η νομική πρακτική που αφορούν το βιασμό, να αντανakλούν τις μεταβαλλόμενες κοινωνικές συμπεριφορές απαιτώντας σεβασμό της σεξουαλικής αυτονομίας του ατόμου και της ισότητας. Κατά συνέπεια, κατέληξε ότι τα Άρθρα 3 και 8 της Σύμβασης υπέβαλαν στα κράτη μέλη τη θετική υποχρέωση να ποινικοποιούν και να διώκουν αποτελεσματικά κάθε μη συναινετική σεξουαλική πράξη, ανεξαρτήτως της στάσης του θύματος. Το Δικαστήριο σημείωσε, επίσης, ότι υπό το φως σχετικών σύγχρονων κανόνων της συγκριτικής και διεθνούς νομοθεσίας, η παρουσία δύο ασυμβίβαστων εκδοχών των περιστατικών από το θύμα και τον κατηγορούμενο, απαιτεί την αξιολόγηση της αξιοπιστίας των δηλώσεων με ιδιαίτερη προσοχή στο γενικότερο πλαίσιο, αλλά και την εξακρίβωση όλων των συνθηκών που τις περιστοιχίζουν. Χωρίς να εξετάσει την ουσία της ποινικής ευθύνης των κατηγορούμενων, το Δικαστήριο έκρινε ότι η αποτελεσματικότητα της έρευνας, κυρίως τα χαρακτηριστικά και η προσέγγιση των ερευνών, υπολείπονταν των θετικών υποχρεώσεων της Βουλγαρίας κατά την έννοια των Αρθρων 3 και 8 της Σύμβασης σχετικά με την καθιέρωση και επιβολή ενός ποινικού νομικού συστήματος που τιμωρεί κάθε μορφή βιασμού και σεξουαλικής κακοποίησης.

Παρόμοιο ήταν το συμπέρασμα του Δικαστηρίου στην υπόθεση *E.S. και λοιποί*. Η προσφεύγουσα κατήγγειλε την αδυναμία της να λάβει διαταγή απομάκρυνσης του συζύγου της από το κοινοτικό διαμέρισμα που μίσθωναν από κοινού (στη συνέχεια, ο σύζυγος καταδικάστηκε σε τέσσερα χρόνια φυλάκιση για κακή μεταχείριση, βία και σεξουαλική κακοποίηση κατά της συζύγου και των παιδιών του). Σύμφωνα με τη δικαιοδοσία των εθνικών δικαστηρίων, η προσφεύγουσα είχε το δικαίωμα να κινηθεί δικαστικό αγώνα για τη λύση του κοινού μισθώματος μόνο μετά την τελική έκδοση της απόφασης διαζυγίου. Εν τω μεταξύ, μπορούσε να ζητήσει δικαστική εντολή απαιτώντας από το σύζυγό της να απέχει από κάθε ανάρμοστη συμπεριφορά. Το Συνταγματικό

⁶⁹Σύσταση Rec (2002) 5 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με την προστασία των γυναικών κατά της βίας.

Δικαστήριο, αρμόδιο για την εξέταση του ζητήματος, έκρινε ότι δεν υπήρχε παραβίαση των δικαιωμάτων της προσφεύγουσας, καθώς δεν είχε ζητήσει μία τέτοια εντολή. Εντούτοις, διαπίστωσε ότι τα κατώτερα δικαστήρια δεν είχαν καταφέρει να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα προκειμένου να προστατέψουν τα παιδιά από την κακή μεταχείριση του πατέρα τους. Δεν επιδικάσθηκε αποζημίωση στην προσφεύγουσα, διότι το Συνταγματικό Δικαστήριο θεώρησε ότι η διαπίστωση παραβίασης παρείχε την απαραίτητη δίκαιη ικανοποίηση. Κατόπιν εισαγωγής νέας νομοθεσίας, η προσφεύγουσα έλαβε δύο εντολές προστασίας: η πρώτη απαγόρευε στον πρώην σύζυγό της να εισέλθει στο διαμέρισμα, και η δεύτερη την αναγνώριζε ως αποκλειστική μισθώτρια. Εν τω μεταξύ, όμως, οι προσφεύγοντες χρειάστηκε να φύγουν μακριά από το σπίτι, την οικογένεια και τους φίλους τους, ενώ τα δύο παιδιά χρειάστηκε να αλλάξουν σχολείο. Μόνο αφού εκδόθηκε η τελική απόφαση του διαζυγίου και είχε περάσει ένας χρόνος από τους ισχυρισμούς περί κακής μεταχείρισης και κακοποίησης, η προσφεύγουσα ήταν σε θέση να ζητήσει τη διακοπή της μίσθωσης. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η εναλλακτική λύση που πρότεινε η σλοβακική κυβέρνηση (εντολή να απέχει ο πρώην σύζυγος της προσφεύγουσας από κάθε ανάρμοστη συμπεριφορά) δεν εξασφάλιζε στους προσφεύγοντες την απαραίτητη προστασία ενάντια στο σύζυγο και πατέρα, και κατά συνέπεια, δεν αποτελούσε αποτελεσματικό εσωτερικό ένδικο μέσο.⁷⁰ Κατά τη γνώμη του Δικαστηρίου, η φύση και η σοβαρότητα των ισχυρισμών που αναγνωρίστηκαν από την κυβέρνηση, απαιτούσαν την άμεση προστασία της προσφεύγουσας και των παιδιών. Ωστόσο, οι αρχές δεν παρείχαν εγκαίρως την απαιτούμενη προστασία. Όσον αφορά τα παιδιά, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η διαπίστωση παραβίασης από τα εθνικά δικαστήρια δεν ισοδυναμούσε με επαρκή αποκατάσταση για τη ζημιά που είχαν υποστεί. Κρίθηκε, συνεπώς, ότι η Σλοβακία είχε αποτύχει στην υποχρέωσή της να προστατεύσει τους προσφεύγοντες από κακή μεταχείριση, κατά παράβαση των Άρθρων 3 και 8.

Οι χρονοβόρες διαδικασίες μπορούν να αποτελέσουν ζήτημα κατά την εξέταση των Άρθρων 3 και 8 της Σύμβασης. Η υπόθεση *Ebcin* έφερε στην προσοχή του Δικαστηρίου μία βίαιη πρακτική που ήταν αρκετά διαδεδομένη στη νοτιοανατολική Τουρκία την περίοδο 1984-1995, σύμφωνα με την οποία τρομοκράτες του PKK (Εργατικό Κόμμα Κουρδιστάν) επιτίθονταν σε κρατικούς υπαλλήλους στο δρόμο και, είτε τους σκότωναν, είτε τους τραυμάτιζαν σοβαρά. Η προσφεύγουσα υπήρξε θύμα μίας τέτοιας επίθεσης. Της έριξαν οξύ στο πρόσωπο και για ενάμιση χρόνο δεν μπορούσε να εργαστεί, ενώ το συμβάν αυτό της προκάλεσε μόνιμες ζημιές, συμπεριλαμβανομένου ενός μόνιμου όγκου στο λαιμό. Το Δικαστήριο αποφάσισε να εξετάσει τους ισχυρισμούς της προσφεύγουσας που αφορούσαν την υποχρέωση του κράτους να την προστατεύσει και να εγγυηθεί ότι οι υπαίτιοι για την απάνθρωπη αυτή συμπεριφορά θα οδηγούνταν αμέσως στη δικαιοσύνη, κατά την έννοια των Άρθρων 3 και 8 της Σύμβασης. Ενώ έκρινε ότι οι αρχές δεν μπορούσαν να θεωρηθούν υπεύθυνες για την αποτυχία να λάβουν μέτρα προκειμένου να προστατεύσουν

⁷⁰ Κατά συνέπεια, η ένσταση της κυβέρνησης για τη μη εξάντληση εσωτερικών ένδικων μέσων κρίθηκε αβάσιμη.

μεμονωμένα την προσφεύγουσα (ενώ δεν μπορούσε να αποκλειστεί το ενδεχόμενο ότι κρατικοί υπάλληλοι πέφτουν θύματα απειλής, επίθεσης, ακόμη και φόνου, σε μία περιοχή που αποτελεί κέντρο της τρομοκρατίας, η προσφεύγουσα δεν ήταν δημόσιο πρόσωπο και δεν είχε προβάλει στοιχεία εκφοβισμού ή απειλής πριν την επίθεση), το Δικαστήριο εξέδωσε αντίθετη ετυμηγορία σχετικά με τις διαδικαστικές υποχρεώσεις έρευνας και δίωξης της υπόθεσης. Λαμβάνοντας υπόψη τις μεγάλες χρονικές καθυστερήσεις στις διαδικασίες, αλλά και τη συνολική διάρκεια των διοικητικών διαδικασιών για αποζημίωση, το Δικαστήριο έκρινε ότι η Τουρκία δεν είχε καταφέρει να παράσχει επαρκή προστασία κατά σοβαρής πράξης βίας, και συνεπώς, υπήρχε παραβίαση των Άρθρων 3 και 8.⁷¹

Η φύση της οικογενειακής ζωής

Το πρώτο σημείο που πρέπει να διευκρινιστεί όταν γίνεται λόγος περί «οικογενειακής ζωής» κατά το Άρθρο 8, είναι η σημασία της λέξης «οικογένεια». Η έννοια που χρησιμοποιεί το Δικαστήριο έχει εξελιχθεί με τα χρόνια για να συμβαδίσει με την αλλαγή στάσεων στην ευρωπαϊκή κοινωνία, και ενδεχομένως, να συνεχίσει να αλλάζει υπό το φως των εξελισσόμενων εθίμων. Το Δικαστήριο έχει επανειλημμένως αναφέρει στη νομολογία του ότι η έννοια της «οικογενειακής ζωής» στο Άρθρο 8

δεν αφορά αποκλειστικά οικογένειες που βασίζονται στο γάμο, ενώ μπορεί να περικλείει και άλλες *de facto* σχέσεις. Προκειμένου να αποφασιστεί κατά πόσον μία σχέση ισοδυναμεί με «οικογενειακή ζωή», μία σειρά παραγόντων πρέπει να λαμβάνεται υπόψη, συμπεριλαμβανομένου του ερωτήματος εάν το ζευγάρι συζεί, ποια είναι η χρονική διάρκεια της σχέσης τους και κατά πόσον έχει αποδειχθεί η δέσμευση του ενός προς τον άλλον με την απόκτηση παιδιών ή με άλλα μέσα.⁷²

Η ευέλικτη προσέγγιση του Δικαστηρίου συνυπολογίζει την ποικιλία των οικογενειακών ρυθμίσεων στα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, όπως επίσης τον αντίκτυπο της κρίσης τους και τις κατευθύνσεις των παρόντων εξελίξεων. Συνεπώς, η Σύμβαση αναγνωρίζει την *de facto* οικογενειακή ζωή ισότιμα με άλλους επίσημα καθιερωμένους δεσμούς.⁷³ Το γεγονός ότι το Δικαστήριο αποφασίζει για την ύπαρξη οικογενειακής ζωής εξετάζοντας την κάθε υπόθεση χωριστά αξιολογώντας τους στενούς προσωπικούς δεσμούς μεταξύ των μελών, υποδεικνύει ότι δεν είναι δυνατόν να απარიθμηθούν όλες οι σχέσεις που αποτελούν την

⁷¹ Δεδομένων των διαπιστώσεων του υπό το πρίσμα των Άρθρων 3 και 8, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν ήταν απαραίτητο να εξεταστεί η καταγγελία χωριστά υπό το Άρθρο 6 §1.

⁷² X, Y, και Z κατά Ηνωμένου Βασιλείου.

⁷³ Schalk και Kopf κατά Αυστρίας.

οικογενειακή ζωή. Σε κάθε περίπτωση, αν μία κατάσταση δεν συμβαδίζει με την έννοια της «οικογενειακής ζωής», μπορεί να επικαλεστεί την προστασία του Άρθρου 8 υπό το πρίσμα της «ιδιωτικής ζωής».

Σε τι συνίσταται η οικογενειακή ζωή για τους σκοπούς του Άρθρου 8;

Οι ακόλουθες σχέσεις θεωρούνται ότι ισοδυναμούν με οικογενειακή ζωή για τους σκοπούς του Άρθρου 8:

- ✧ μεταξύ παιδιών και παππούδων,⁷⁴
- ✧ μεταξύ αδελφών, ανεξαρτήτως ηλικίας,⁷⁵
- ✧ μεταξύ θείου ή θείας και ανιψιού ή ανιψιάς,⁷⁶
- ✧ μεταξύ γονέων και παιδιών που έχουν γεννηθεί σε δεύτερες σχέσεις, ή παιδιών που έχουν γεννηθεί ως αποτέλεσμα εξωσυζυγικής σχέσης, ιδίως όταν έχει αναγνωριστεί η πατρότητα των παιδιών και υπάρχουν στενές προσωπικές σχέσεις,⁷⁷
- ✧ μεταξύ θετών γονέων και παιδιών.⁷⁸

Η οικογενειακή ζωή δεν περιορίζεται σε κοινωνικές, ηθικές ή πολιτιστικές σχέσεις, αλλά καλύπτει και υλικά συμφέροντα, όπως υποχρεώσεις⁷⁹ σχετικά με διατροφή, κληρονομικά δικαιώματα και περιορισμούς, και ζητήματα εξουσίας μεταξύ στενών συγγενών.⁸⁰ Ωστόσο, το Άρθρο 8 δεν μπορεί να ερμηνευτεί κατά τέτοιο τρόπο ώστε να επιβάλει στα κράτη την αναγνώριση

⁷⁴Marckx κατά Βελγίου.

⁷⁵Olsson κατά Σουηδίας, και ως ενήλικτοι, Boughanemi κατά Γαλλίας.

⁷⁶Boyle κατά Ηνωμένου Βασιλείου.

⁷⁷X κατά Ελβετίας.

⁷⁸Jolie και Lebrun κατά Βελγίου.

⁷⁹Velcea και Mazăre κατά Ρουμανίας. Στην υπόθεση Pla και Puncernau κατά Ανδόρρας, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι τα κληρονομικά δικαιώματα μεταξύ εγγονών και παππούδων εμπίπτουν στην κατηγορία της «οικογενειακής ζωής», ακόμη και στην περίπτωση που η διαθήκη είχε πεθάνει πριν την υιοθεσία του εγγονού της.

⁸⁰Merger και Cross κατά Γαλλίας.

θρησκευτικού γάμου ή την πρόβλεψη - για κληρονομικούς σκοπούς - ειδικού καθεστώτος για συγκεκριμένες κατηγορίες ανύπαντρων ζευγαριών.⁸¹

Αξίζει να σημειωθεί ότι όλες οι προαναφερθείσες σχέσεις υπάγονται και στην κατηγορία της «ιδιωτικής ζωής» του παρόντος εγχειριδίου. Ανάλογα με τη δύναμη, τις ρυθμίσεις και τα χαρακτηριστικά του προσωπικού δεσμού, οι σχέσεις εξετάζονται υπό το πρίσμα της μίας ή της άλλης παραμέτρου που καλύπτει το Άρθρο 8. Ωστόσο, το τελικό αποτέλεσμα (προστασία) δεν αλλάζει.

Ο γάμος και η συμβίωση αποτελούν αναγκαία ή επαρκή προϋπόθεση για να τεθεί ζήτημα οικογενειακής ζωής;

Η παρουσία νόμιμου και έγκυρου γάμου αρκεί για να ενεργοποιηθεί ο μηχανισμός προστασίας του Άρθρου 8 για όλα τα εμπλεκόμενα μέρη: συνεπώς, τα παιδιά θεωρούνται αναπόσπαστο μέρος μίας τέτοιας σχέσης από τη στιγμή της γέννησής τους.⁸² Αντίστοιχα, οι λευκοί γάμοι (για παράδειγμα, γάμοι με σκοπό να παρακαμφθούν οι μεταναστευτικοί κανόνες ή να αποκτηθεί υπηκοότητα), δεν εμπίπτουν στο πεδίο προστασίας της διάταξης. Αρκεί ένας έγκυρος γάμος για να θεωρηθεί ότι υπάρχει οικογενειακή ζωή, χωρίς όμως να αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση: η σχέση μεταξύ μητέρας και παιδιού προστατεύεται από τη Σύμβαση, ανεξάρτητα από την οικογενειακή της κατάσταση.⁸³ Στην υπόθεση *Johnston*, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι ανύπαντρα ζευγάρια που ζουν μαζί με τα παιδιά τους σε συνεχή και σταθερή βάση, απολαμβάνουν την οικογενειακή ζωή και δεν διαφέρουν από παντρεμένα ζευγάρια. Παρομοίως, η συμβίωση δεν αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για να υπάρξει οικογενειακή ζωή.⁸⁴ Όπως επεσήμανε το Δικαστήριο:

η έννοια της οικογενειακής ζωής στην οποία βασίζεται το Άρθρο 8, περιλαμβάνει – ακόμη και σε περιπτώσεις που δεν υπάρχει συμβίωση – το δεσμό μεταξύ γονέα και παιδιού, ανεξαρτήτως της νομιμότητας του παιδιού. Παρόλο που ο δεσμός αυτός μπορεί να διακοπεί από μεταγενέστερα γεγονότα, κάτι τέτοιο συμβαίνει μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις.⁸⁵

⁸¹ *Şerife Yiğit κατά Τουρκίας*.

⁸² *Berrehab κατά Ολλανδίας*.

⁸³ *Marckx*. Ωστόσο, στην υπόθεση *X κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (dec.), 1 Ιουλίου 1977, το Δικαστήριο θεώρησε ότι δεν υπήρχε οικογενειακή ζωή μεταξύ της μητέρας και του γιου της που είχε δώσει για υιοθεσία δύο χρόνια νωρίτερα.

⁸⁴ *Söderbäck κατά Σουηδίας*.

⁸⁵ *Boughanemi*.

Κατά συνέπεια, καταστάσεις όπως η καθυστέρηση αναγνώρισης τέκνου από τον πατέρα του, η αποτυχία να στηρίξει οικονομικά το παιδί, ή η απόφασή του να εμπιστευτεί το παιδί σε συγγενείς όταν μεταναστεύει σε άλλο κράτος, έχουν θεωρηθεί ότι αποτελούν εξαιρετικές καταστάσεις, οι οποίες δεν παύουν απαραίτητα την οικογενειακή ζωή. Το Άρθρο 8 μπορεί να εκτείνει την προστασία του σε περιπτώσεις, όπου οι επαφές μεταξύ του κηδεμόνα και του παιδιού του είναι δύσκολες ή αδύνατες λόγω της συμπεριφοράς του άλλου γονέα. Σε τέτοιες περιπτώσεις, το Δικαστήριο αξιολογεί την οικογενειακή ζωή που διακυβεύεται, λαμβάνοντας υπόψη το περιβάλλον και, συχνά, προηγούμενες καταστάσεις, όπως η φύση της σχέσης με τον γονέα του παιδιού, ο οικογενειακός προγραμματισμός τους, οι συνθήκες της οικογενειακής κρίσης και το συναισθηματικό δέσιμο με το παιδί.⁸⁶

Οι δεσμοί αίματος αποτελούν αναγκαία ή επαρκή προϋπόθεση για να τεθεί ζήτημα οικογενειακής ζωής;

Η ύπαρξη βιολογικού δεσμού μεταξύ παιδιού και γονέα δεν αποτελεί *ipso facto* οικογενειακή ζωή. Παρομοίως, η απουσία δεσμών αίματος δεν αποκλείει αυτόματα τη σχέση από την έννοια της οικογένειας. Αν και το Δικαστήριο αποφάσισε να υιοθετήσει την προσέγγιση που βασίζεται στη «βιολογική, παρά την κοινωνική πραγματικότητα», η αλήθεια είναι ότι μόνο σε μία περίπτωση έκρινε πως υπήρχε οικογενειακή ζωή μεταξύ γονέα και παιδιού χωρίς δεσμούς αίματος. Αυτό συνέβη στην υπόθεση *X, Y και Z*, όπου το Δικαστήριο θεώρησε ότι η σχέση μεταξύ τρανσεξουαλικού ατόμου (από γυναίκα σε άντρα) και του παιδιού του που γεννήθηκε με τεχνητή γονιμοποίηση από γενετικό υλικό δότη, αποτελούσε οικογενειακή ζωή. Το Δικαστήριο στήριξε την απόφασή του στο γεγονός ότι η σχέση των προσφευγόντων δεν διέφερε κατά τα λοιπά από τη σχέση μίας παραδοσιακής οικογένειας, ενώ ο τρανσεξουαλικός σύντροφος είχε συμμετάσχει στη διαδικασία γονιμοποίησης ως πατέρας του παιδιού. Η απλή ύπαρξη βιολογικής συγγένειας, χωρίς επιπλέον νομικά ή άλλα πραγματικά στοιχεία που αποδεικνύουν στενή προσωπική σχέση, δεν αρκεί, κατά τη γνώμη του Δικαστηρίου, για να επικαλεστεί η προστασία του Άρθρου 8.⁸⁷

Πότε διακόπτεται η οικογενειακή ζωή;

Όταν εδραιωμένοι οικογενειακοί δεσμοί διακόπτονται από μεταγενέστερα γεγονότα, αν και κάτι τέτοιο συμβαίνει μόνο σε εξαιρετικές καταστάσεις. Αυτό ισχύει κυρίως για περιπτώσεις υιοθεσίας και απέλασης. Σύμφωνα με τη νομολογία του

⁸⁶ Keegan κατά Ιρλανδίας.

⁸⁷ G. κατά Ολλανδίας.

Στρασβούργου, οι ακόλουθοι παράγοντες δεν μπορούν από μόνοι τους και/ή αυτόματα να παύσουν την οικογενειακή ζωή. Μία τέτοια διακοπή μπορεί να συμβεί μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις.⁸⁸

- ✧ διαζύγιο,⁸⁹
- ✧ διακοπή της κοινής ζωής, επίσης κατόπιν απέλασης⁹⁰,
- ✧ απόφαση να τεθεί το παιδί υπό κρατική επιμέλεια,⁹¹
- ✧ υιοθεσία.⁹²

Η οικογενειακή ζωή που καθιερώνεται μέσω υιοθεσίας

Η υπόθεση *Wagner και J.M.W.L.*, ήγειρε το ζήτημα αναγνώρισης μίας ξένης έγκυρης απόφασης υιοθεσίας υπέρ άγαμης θετής μητέρας, στην οποία ανατέθηκε ο ρόλος της μητέρας του ανήλικου παιδιού, μετά την έκδοση της απόφασης. Η άρνηση των δικαστηρίων του Λουξεμβούργου να κηρύσσουν τη ξένη απόφαση εφαρμοστέα προέκυψε από την απουσία διατάξεων στην εθνική νομοθεσία που δίνουν τη δυνατότητα σε άγαμους γονείς να υιοθετήσουν. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η άρνηση αυτή ισοδυναμούσε με «επέμβαση» στο δικαίωμα σεβασμού της οικογενειακής ζωής και παρατήρησε ότι ίσχυε μία ευρεία ομοφωνία στην Ευρώπη σχετικά με το ζήτημα αυτό: στην πραγματικότητα, τα περισσότερα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης επιτρέπουν, χωρίς περιοριστικούς όρους, την υιοθεσία από ανύπαντρα άτομα. Επαναλαμβάνοντας ότι σε τέτοιες περιπτώσεις, το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού πρέπει να υπερτερεί, το Δικαστήριο έκρινε ότι τα εθνικά δικαστήρια δεν είχαν λόγο να παραβλέψουν το νομικό καθεστώς που είχε προκύψει σε έγκυρη βάση σε ξένο κράτος, και το οποίο ισοδυναμούσε με την έννοια της οικογενειακής ζωής κατά το Άρθρο 8. Δεν ήταν εύλογη η άρνηση αναγνώρισης οικογενειακού δεσμού, ο οποίος συνέδεε *facto* την προσφεύγουσα με το παιδί της, και έπρεπε να χαίρει πλήρους προστασίας.

⁸⁸*Boughanemi*.

⁸⁹*Berrehab. Hendriks κατά Ολλανδίας*.

⁹⁰*Yousef κατά Ηνωμένου Βασιλείου*.

⁹¹*Margareta και Roger Andersson κατά Σουηδίας*.

⁹²*X κατά Ηνωμένου Βασιλείου*.

Τι νοείται με τον όρο «κατοικία»;

Υπό το Άρθρο 8, ο όρος «κατοικία» έχει ερμηνευτεί ως αυτόνομη έννοια: αυτό σημαίνει ότι προκειμένου να εξακριβωθεί κατά πόσον ένας χώρος διαβίωσης μπορεί να θεωρηθεί «κατοικία» σύμφωνα με τους όρους της Σύμβασης, είναι απαραίτητο να εξεταστούν λεπτομερώς τα συγκεκριμένα περιστατικά της κάθε υπόθεσης. Σε γενικές γραμμές, κατοικία θεωρείται ο χώρος όπου το άτομο ζει σε μόνιμη βάση ή ο χώρος με τον οποίο έχει επαρκείς και συνεχείς δεσμούς.⁹³ Θεωρώντας ότι οι δύο εκδοχές της Σύμβασης διαφέρουν σε αυτό το σημείο (“home” είναι ο όρος που χρησιμοποιείται στο αγγλικό κείμενο, ενώ στα γαλλικά έχει επιλεγεί η ευρύτερη έννοια “domicile”), το Δικαστήριο έχει καταλήξει σε μία πιο ευέλικτη ερμηνεία.⁹⁴ Η έννοια αυτή καλύπτει τα ακόλουθα:

- ✧ τις εξοχικές κατοικίες, τις δευτερες κατοικίες και τα ξενοδοχεία που παρέχουν μακροχρόνια διαμονή,⁹⁵
- ✧ την κατοικία που ανήκει σε άλλον και κατοικείται για μεγάλο χρονικό διάστημα ή σε ετήσια βάση, από κάποιον τρίτο,⁹⁶
- ✧ την κοινωνική κατοικία όπου διαμένει ο προσφεύγων ως μισθωτής, ακόμη κι αν το δικαίωμα μίσθωσης σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο έχει λήξει,⁹⁷
- ✧ τους επαγγελματικούς χώρους, όταν δεν υπάρχει σαφής διαχωρισμός μεταξύ του γραφείου ενός ατόμου και της ιδιωτικής του κατοικίας, ή μεταξύ ιδιωτικών και επαγγελματικών δραστηριοτήτων,⁹⁸
- ✧ την καταστατική έδρα εταιρείας, τα υποκαταστήματα, ή άλλους επαγγελματικούς χώρους,⁹⁹
- ✧ τις μη συμβατικές κατοικίες, όπως τροχόσπιτα ή άλλες μη μόνιμες κατοικίες,¹⁰⁰

⁹³Prokopovich κατά Ρωσίας (dec.). Gillow κατά Ηνωμένου Βασιλείου (dec.). McKay-Kopecka κατά Πολωνίας (dec.).

⁹⁴Niemietz κατά Γερμανίας.

⁹⁵Demades κατά Τουρκίας (dec.).

⁹⁶Mentes και λοιποί κατά Τουρκίας (dec.).

⁹⁷McCann κατά Ηνωμένου Βασιλείου.

⁹⁸Niemietz.

⁹⁹Stés Colas Est και λοιποί κατά Γαλλίας.

- ✧ τις συνθήκες διαβίωσης (οι οποίες εμπίπτουν ταυτόχρονα στις έννοιες της ιδιωτικής, οικογενειακής ζωής, και κατοικίας).¹⁰¹
Αντίθετα, οι ακόλουθοι χώροι δεν θεωρούνται κατοικία για τους σκοπούς του Άρθρου 8:
 - ✧ ο βοηθητικός χώρος πλυντηρίων που ανήκει από κοινού σε όλους τους συνιδιοκτήτες της πολυκατοικίας και έχει σχεδιαστεί για περιστασιακή χρήση,¹⁰²
 - ✧ το καμαρίνι καλλιτέχνη,¹⁰³
 - ✧ το κομμάτι γης όπου ο ιδιοκτήτης εξασκεί ή επιτρέπει την εξάσκηση αθλήματος, όπως, για παράδειγμα, κυνήγι.¹⁰⁴
- Ζητήματα που σχετίζονται με τη χρήση κατοικίας, όπως απαλλοτρίωση ή ποσά ενοικίου, εξετάζονται συνήθως υπό το πρίσμα του Άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, και κατά συνέπεια, δεν θα αναφερθούν στο παρόν εγχειρίδιο.

Η ιδιοκτησία αποτελεί αναγκαία ή επαρκή προϋπόθεση για να τεθεί ζήτημα κατοικίας;

Η ιδιοκτησία δεν αποτελεί ούτε απαραίτητη ούτε επαρκή προϋπόθεση για να εξεταστεί μία καταγγελία υπό το πρίσμα του Άρθρου 8. Παρομοίως, δεν απαιτείται η νομική κατοχύρωση ενός χώρου για να θεωρηθεί «κατοικία».¹⁰⁵ Ωστόσο, όταν γίνεται αναφορά σε κατοικία για ζητήματα ιδιοκτησίας, όπου ο προσφεύγων δεν έχει ποτέ, ή σχεδόν ποτέ, μείνει ή όπου δεν έχει μείνει για μεγάλο χρονικό διάστημα, οι δεσμοί με τη συγκεκριμένη ιδιοκτησία ενδέχεται να έχουν εξασθενήσει σε τέτοιο βαθμό που να μην τίθεται πλέον ζήτημα υπό το Άρθρο 8.¹⁰⁶ Ως προς αυτό, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η δυνατότητα ενός ατόμου να κληρονομήσει μία

¹⁰⁰ Buckley κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Chapman.

¹⁰¹ Moldovan και λοιποί κατά Ρουμανίας (no. 2).

¹⁰² Chelu κατά Ρουμανίας.

¹⁰³ Hartung κατά Γαλλίας (dec.).

¹⁰⁴ Friend and Countryside Alliance και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου (dec.).

¹⁰⁵ Buckley. Prokopovich.

¹⁰⁶ Andreou Papi κατά Τουρκίας (dec.).

ιδιοκτησία, δεν αποτελεί επαρκή και συγκεκριμένο δεσμό για να αντιμετωπιστεί ως «κατοικία».¹⁰⁷ Το ίδιο ισχύει για την πρόθεση ανέγερσης σπιτιού σε οικόπεδο, όπου ο προσφεύγων ισχυρίζεται ότι έχει οικογενειακές ρίζες.¹⁰⁸

Το δικαίωμα αλληλογραφίας: ποια είδη επικοινωνίας καλύπτει το Άρθρο 8;

Το δικαίωμα σεβασμού της αλληλογραφίας αποσκοπεί στην προστασία της εμπιστευτικότητας της ιδιωτικής επικοινωνίας και έχει ερμηνευτεί ως εξασφάλιση του δικαιώματος σε αδιάκοπη και ακώλυτη επικοινωνία με άλλους. Το όριο προστασίας είναι υψηλό, καθώς δεν υπάρχει *de minimis* αρχή για τη διαπίστωση επέμβασης: το απλό άνοιγμα μίας επιστολής αρκεί.¹⁰⁹ Συχνά, το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη τις τεχνολογικές εξελίξεις στο χώρο της επικοινωνίας και έχει υιοθετήσει μία εξελικτική ερμηνεία της λέξης *αλληλογραφία*. Εκτός από τις κλασικές επιστολές σε χαρτί, τα ακόλουθα είδη επικοινωνίας θεωρούνται «αλληλογραφία» για τους σκοπούς του Αρθρου 8:

- ✧ οι παλαιότερες μορφές ηλεκτρονικής επικοινωνίας, όπως τэлеξ,¹¹⁰
- ✧ οι τηλεφωνικές συνομιλίες,¹¹¹ συμπεριλαμβανομένων σχετικών πληροφοριών, όπως η ημερομηνία, η διάρκεια και ο αριθμός τηλεφώνου,¹¹²
- ✧ τα μηνύματα σε pager (συσκευή τηλεειδοποίησης),¹¹³
- ✧ η ηλεκτρονική αλληλογραφία (e-mails) και οι πληροφορίες που προέρχονται από την παρακολούθηση προσωπικής χρήσης του διαδικτύου,¹¹⁴

¹⁰⁷ Δημόπουλος και λοιποί κατά Τουρκίας [Τμήμα Μείζονος Σύνοψης].

¹⁰⁸ Λοϊζίδου κατά Τουρκίας.

¹⁰⁹ *Narinen* κατά Φινλανδίας.

¹¹⁰ *Christie* κατά Ηνωμένου Βασιλείου.

¹¹¹ *Klass, Malone, Margareta και Roger Andersson*.

¹¹² *P.G. και J.H.*

¹¹³ *Taylor-Sabori* κατά Ηνωμένου Βασιλείου.

- ✧ η ιδιωτική ραδιοφωνική επικοινωνία,¹¹⁵ αλλά όταν δεν είναι σε δημόσιο μήκος κύματος, και κατά συνέπεια, προσβάσιμη σε όλους,¹¹⁶
- ✧ η αλληλογραφία που παρακολουθείται στο πλαίσιο επαγγελματικών δραστηριοτήτων ή από επαγγελματικό χώρο,¹¹⁷
- ✧ τα ηλεκτρονικά δεδομένα που κατασχέθηκαν κατά τη διάρκεια έρευνας σε δικηγορικό γραφείο,¹¹⁸
- ✧ τα δέματα που κατασχέθηκαν από τελωνειακές αρχές.¹¹⁹

Το γεγονός ότι τηλέφωνο γραφείου χρησιμοποιήθηκε για παρακολούθηση συνομιλιών, δεν κρίθηκε συναφές για να καθοριστεί κατά πόσον μπορεί να εφαρμοστεί το Άρθρο 8.¹²⁰

Η ταυτότητα του αποστολέα ή του παραλήπτη έχει σημασία;

Ενώ το δικαίωμα της επικοινωνίας αναγνωρίζεται σε κάθε πολίτη, η ταυτότητα των ατόμων που καταγγέλλουν επέμβαση στην επικοινωνία τους έχει σημασία προκειμένου να καθοριστεί κατά πόσον η εισβολή αυτή δικαιολογείται κατά την έννοια της δεύτερης παραγράφου. Σε γενικές γραμμές, οι προνομιούχες επικοινωνίες, όπως για παράδειγμα η επικοινωνία μεταξύ δικηγόρου και πελάτη, χαίρουν ιδιαίτερης προστασίας. Ωστόσο, δεδομένων των συνθηκών, ακόμη και οι απλές επιστολές μεταξύ

¹¹⁴Copland κατά Ηνωμένου Βασιλείου.

¹¹⁵Camenzind κατά Ελβετίας.

¹¹⁶B.C. κατά Ελβετίας (dec.). Παρομοίως, στην υπόθεση *Muscio κατά Ιταλίας* (dec.), το Δικαστήριο επεσήμανε ότι ενώ η λήψη μηνυμάτων “spam” στη διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ισοδυναμεί με επέμβαση στο δικαίωμα ιδιωτικής ζωής, οι χρήστες ηλεκτρονικού ταχυδρομείου που συνδέονται στο διαδίκτυο εκτίθενται στον κίνδυνο να λάβουν τέτοιου είδους αλληλογραφία.

¹¹⁷Kopp κατά Ελβετίας. Halford κατά Ηνωμένου Βασιλείου.

¹¹⁸Wieser και Bicos Beteiligungen GmbH κατά Αυστρίας.

¹¹⁹Χ κατά Ηνωμένου Βασιλείου (dec.), 12 Οκτωβρίου 1978.

¹²⁰Halford.

μεμονωμένων ατόμων, ακόμη και στην περίπτωση που ο αποστολέας ή ο παραλήπτης είναι κρατούμενος, χαίρουν του ίδιου βαθμού προστασίας.¹²¹

Έχει σημασία το περιεχόμενο της επικοινωνίας;

Το περιεχόμενο της επικοινωνίας δεν σχετίζεται με το ζήτημα της επέμβασης:¹²² το Άρθρο 8 προστατεύει το μέσο ή τη μέθοδο, και όχι το αντικείμενο της επικοινωνίας. Ισχυρισμοί της κυβέρνησης, όπως για παράδειγμα ότι η τηλεφωνική συνομιλία που σχετίζεται με εγκληματικές ενέργειες δεν μπορεί να προστατευτεί από το Άρθρο 8, συνήθως απορρίπτονται, αν και ενδέχεται να είναι σχετικοί με την εφαρμογή της ρήτρας παρέκκλισης.

¹²¹*Silver και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου.*

¹²²*Frérot κατά Γαλλίας.*

Μέρος Β – Η ρήτρα παρέκκλισης

Σε περίπτωση που η καταγγελία εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του Άρθρου 8, το Δικαστήριο θα συνεχίσει τη δομημένη εξέτασή του. Η διατύπωση του Άρθρου 8 §2 επιτρέπει τη σταδιακή ανάλυση της καταγγελίας. Μία θετική απάντηση στο ερώτημα

✧ Υπάρχει επέμβαση στο δικαίωμα του Άρθρου 8;
θα οδηγήσει αναπόφευκτα στα ακόλουθα ερωτήματα:

- ✧ Η επέμβαση είναι σύμφωνη με το νόμο;
- ✧ Έχει θεμιτό σκοπό;
- ✧ Είναι αναγκαία μέσα σε μία δημοκρατική κοινωνία;

Ενώ το Δικαστήριο θέτει τα παραπάνω ερωτήματα κάθε φορά που αντιμετωπίζει καταγγελία σχετική με το Άρθρο 8, το σχήμα αυτό δεν συζητείται, πάντα και απαραίτητως, με κάθε λεπτομέρεια, καθώς εξαρτάται από τα πραγματικά περιστατικά της εκάστοτε υπόθεσης.

Τι αποτελεί επέμβαση στα δικαιώματα του Άρθρου 8;

Ακολουθεί μία μη εξαντλητική απαρίθμηση των καταστάσεων που έχουν θεωρηθεί εισβολή στην επέμβαση του διακυβευόμενου δικαιώματος:

- ✧ η απομάκρυνση των παιδιών από την οικογένειά τους και η ανάθεση σε ανάδοχους φροντιστές ή κρατική επιμέλεια,¹²³
- ✧ η σωματική έρευνα και η έρευνα κατοικίας,¹²⁴
- ✧ η παρακολούθηση τηλεφώνου¹²⁵, και γενικά, η υποκλοπή επικοινωνιών, ανεξαρτήτως των μεθόδων που χρησιμοποιούνται,¹²⁶

¹²³Olsson.

¹²⁴Murray κατά Ηνωμένου Βασιλείου. Chappell κατά Ηνωμένου Βασιλείου. Funke κατά Γαλλίας.

¹²⁵Klass.

- ✧ η άρνηση να επιτραπεί σε εκτοπισμένα άτομα η επιστροφή στην πατρίδα τους,¹²⁷
- ✧ η διακοπή και/ή παρακολούθηση της αλληλογραφίας κρατουμένων,¹²⁸
- ✧ η συλλογή και η αποθήκευση πληροφοριών για μεμονωμένα άτομα,¹²⁹
- ✧ οι πολεοδομικές αποφάσεις,¹³⁰
- ✧ οι εντολές απέλασης,
- ✧ η διατήρηση σε ισχύ ενός συγκεκριμένου νομικού καθεστώτος που επεμβαίνει στην ιδιωτική ζωή του προσφεύγοντα,¹³¹
- ✧ η αποτυχία των αρχών να εκτελέσουν δικαστικές αρχές που αποσκοπούν στην παροχή προστασίας κατά βίαιου ατόμου,¹³²
- ✧ η απομάκρυνση εργαζομένου από το γραφείο του για λόγους που σχετίζονται με την ιδιωτική του ζωή,¹³³
- ✧ η δημοσιοποίηση φωτογραφιών καταδίκου με την άδεια της αστυνομίας,¹³⁴
- ✧ η παρουσία ενοχλητικών μυρωδιών από χώρο απορριμάτων κοντά σε κελί κρατούμενου,¹³⁵
- ✧ η φωτογράφιση νεογέννητου μωρού χωρίς τη συναίνεση των γονέων και η φύλαξη των αρνητικών,¹³⁶

¹²⁶ *Bykon κατά Ρωσίας*, που αφορούσε την ηχογράφηση συνομιλιών μέσω ραδιοπομπού.

¹²⁷ *Κύπρος κατά Τουρκίας* [Τμήμα Μείζονος Σύμβασης].

¹²⁸ *Campbell και Fell κατά Ηνωμένου Βασιλείου*.

¹²⁹ *Leander*.

¹³⁰ *Buckley*.

¹³¹ *Schonenberger και Durmaz κατά Ελβετίας*, *Norris κατά Ιρλανδίας*.

¹³² *Α. κατά Κροατίας*.

¹³³ *Özpinar κατά Τουρκίας*.

¹³⁴ *Toma κατά Ρουμανίας*.

¹³⁵ *Brândușe κατά Ρουμανίας*.

¹³⁶ *Ρέκλος και Λαβουρλή κατά Ελλάδας*.

- ✧ η απουσία μέσων που εξασφαλίζουν την αποκατάσταση σωματικής βλάβης που προκλήθηκε από ιατρικό λάθος σε δημόσιο νοσοκομείο,¹³⁷
- ✧ η αναποτελεσματικότητα της διαδικασίας πρόσβασης σε προσωπικούς φακέλους που κρατούνται από τις μυστικές υπηρεσίες,¹³⁸
- ✧ η δια της βίας χορήγηση θεραπευτικής αγωγής χωρίς τη συναίνεση του προσφεύγοντα και παρά τις αντίθετες πολιτιστικές πεποιθήσεις του που οφείλονται στην εθνοτική του καταγωγή,¹³⁹
- ✧ η μη εξουσιοδοτημένη πρόσβαση σε προσωπικά δεδομένα, συμπεριλαμβανομένων ιατρικών πληροφοριών,¹⁴⁰
- ✧ η καταγραφή ονόματος στη λίστα των πτωχευσάντων,¹⁴¹
- ✧ η αδυναμία διαγραφής ονόματος από τη λίστα των μονίμων κατοίκων σε συγκεκριμένο μέρος,¹⁴²
- ✧ η άρνηση ανανέωσης¹⁴³ ή επιστροφής δελτίων ταυτότητας,¹⁴⁴
- ✧ η απέλαση εγκατεστημένου μετανάστη.¹⁴⁵

¹³⁷ *Codarcea κατά Ρουμανίας.*

¹³⁸ *Haralambie.*

¹³⁹ *Matter κατά Σλοβακίας και V.C. κατά Σλοβακίας.*

¹⁴⁰ *I. κατά Φινλανδίας.*

¹⁴¹ *Albanese, Vitiello και Campagnano κατά Ιταλίας.*

¹⁴² *Babylonová κατά Σλοβακίας.*

¹⁴³ *M. κατά Ελβετίας.*

¹⁴⁴ *Smirnova κατά Ρωσίας.*

¹⁴⁵ *A.A. κατά Ηνωμένου Βασιλείου.*

Ποιος φέρει το βάρος απόδειξης της επέμβασης;

Κατά βάση, ο προσφεύγων φέρει την ευθύνη να προσκομίσει αποδείξεις για ουσιαστική επέμβαση στα δικαιώματά που εγγυάται το Άρθρο 8. Ωστόσο, δεν απαιτούνται πραγματικά αποδεικτικά στοιχεία. Η απλή αναφορά σε συγκεκριμένη νομοθεσία που επιτρέπει την καταγγελλόμενη επέμβαση, παράλληλα με το γεγονός ότι ο προσφεύγων είναι πλήρως ενημερωμένος, αρκεί για να διαπιστώσει το Δικαστήριο ότι υπάρχει επέμβαση, ακόμη κι αν δεν έχει αποδειχθεί με στοιχεία. Με άλλα λόγια, η διατήρηση σε ισχύ ενός συγκεκριμένου καθεστώτος αρκεί για να αποδειχθεί σε επαρκή βαθμό το ενδεχόμενο παραβίασης της Σύμβασης. Αλλιώς, ο προσφεύγων δεν θα ήταν σχεδόν ποτέ σε θέση να φέρει το βάρος απόδειξης, λόγω της απουσίας υλικής βλάβης, ή σε περιπτώσεις που η παραβίαση των δικαιωμάτων ενός ατόμου επιφέρει ψυχολογική βλάβη που οφείλεται στις πιθανές συνέπειες της επιβολής του καταγγελλόμενου νόμου. Αυτό ισχύει κυρίως σε περιπτώσεις μέτρων μυστικής παρακολούθησης, τα οποία είναι εξ ορισμού άγνωστα σε αυτούς που παρακολουθούνται. Όταν οι προσφεύγοντες είναι σε θέση να ισχυριστούν την απλή υποψία υποκλοπής των επικοινωνιών τους και παρακολούθησης των κινήσεων και της ζωής τους εν γένει, με μόνο αποδεικτικό στοιχείο την ισχύ νομοθεσίας που επιτρέπει τέτοιου είδους επεμβάσεις, το Δικαστήριο αξιολογεί το εύλογο της καταγγελίας υπό το φως όλων των περιστατικών της υπόθεσης, δηλαδή τον κίνδυνο εφάρμογής των μέτρων μυστικής παρακολούθησης εις βάρος του προσφεύγοντα. Δεν περιορίζει τον έλεγχό του στην ύπαρξη άμεσων και απτών αποδείξεων ότι ο προσφεύγων όντως παρακολουθείται, καθώς μία τέτοια απόδειξη είναι γενικά δύσκολο ή απίθανο να προσκομιστεί.¹⁴⁶ Στην εκτίμησή του, το Δικαστήριο λαμβάνει επίσης υπόψη την ύπαρξη αποτελεσματικών μέσων προσφυγής σε εθνικό επίπεδο. Η απουσία τέτοιων μέτρων, σε συνδυασμό με την παρουσία διαδεδομένης υποψίας και ανησυχίας στο ευρύ κοινό ότι υπάρχει κατάχρηση της εξουσίας μυστικής παρακολούθησης, θα εκκινήσουν το μηχανισμό ελέγχου του Δικαστηρίου, ακόμη κι αν ο πραγματικός κίνδυνος παρακολούθησης είναι χαμηλός. Συνεπώς, σε ορισμένες περιστάσεις, η απόδειξη του ενδεχόμενου επέμβασης αρκεί προκειμένου το Δικαστήριο να επίληφθει της υπόθεσης. Ο ισχυρισμός της «ισχύουσας νομοθεσίας» που δεν αντιβαίνει στη διάταξη του Άρθρου 34 παρεμποδίζοντας το δικαίωμα κάθε ατόμου να αμφισβητήσει το νόμο *in abstracto* για παραβίαση της Σύμβασης (απαγόρευση *actio popularis*), έχει αποδειχθεί επιτυχής όταν οι ισχυρισμοί παραβίασης αγγίζουν σημαντικές πτυχές της ζωής ενός ατόμου, όπως τη σεξουαλική ζωή. Στην υπόθεση *Norris*, το Δικαστήριο θεώρησε ότι η απλή ύπαρξη νόμου που απαγορεύει τις ομοφυλοφιλικές πράξεις, αποτέλεσε επέμβαση κατά την έννοια του Άρθρου 8 – αν και ο προσφεύγων δεν είχε ποτέ κατηγορηθεί ή καταδικαστεί για τέτοιο λόγο –

¹⁴⁶ Kennedy κατά Ηνωμένου Βασιλείου, όπου το Δικαστήριο επανέλαβε την προσέγγιση και τις αρχές που είχε αρχικά εκθέσει στις υποθέσεις *Klass* και *Malone*.

καθώς υποχρέωνε το εν λόγω άτομο να αλλάξει τη συμπεριφορά του σε σχέση με μία ιδιαίτερη προσωπική και σημαντική πτυχή της προσωπικότητάς του, αλλιώς θα κινδύνευε να υποστεί διωγμό.

Η επέμβαση είναι αιτιολογημένη; Γενικές παρατηρήσεις

Με το που διαπιστώνεται επέμβαση από κρατικές αρχές, το Δικαστήριο πρέπει να αποφασίσει κατά πόσον αιτιολογείται κατά την έννοια της δεύτερης παραγράφου. Καθώς η ρήτρα παρέκκλισης προβλέπει περιορισμούς στα δικαιώματα που εγγυάται η Σύμβαση, τα όρια του πεδίου εφαρμογής της πρέπει να καθορίζονται με ακρίβεια. Συνεπώς, το Δικαστήριο υιοθετεί μία στενή προσέγγιση: οι εξαιρέσεις αποτελούν ένα κλειστό κατάλογο που πρέπει να ερμηνεύεται με αυστηρότητα.¹⁴⁷ Σύμφωνα με τη γενική αρχή που έχει ομόφωνα επιβεβαιωθεί στη νομολογία του Στρασβούργου, κάθε περιορισμός στην προστασία που παρέχει η Σύμβαση πρέπει να επιτρέπεται ρητώς ή να αιτιολογείται από την ίδια τη Σύμβαση. Σύμφωνα με το Άρθρο 18, οι περιορισμοί επιτρέπεται να εφαρμόζονται μόνο για το σκοπό που έχουν καθιερωθεί.

Η επέμβαση είναι σύμφωνη με το νόμο;

Το δεύτερο στάδιο της δομημένης προσέγγισης του Δικαστηρίου που αφορά την αιτιολόγηση της επέμβασης, συνίσταται στον εντοπισμό νομικής βάσης που νομιμοποιεί τον περιορισμό. Εάν η επέμβαση είναι σύμφωνη με το νόμο, η καταγγελλόμενη συμπεριφορά είναι συμβατή με το Άρθρο 8 (μπορεί, ωστόσο, να μη θεωρηθεί αναγκαία ή ανάλογη σε επόμενο στάδιο). Αλλιώς, ο φερόμενος περιορισμός παραβιάζει τη Σύμβαση και δεν ζητείται από το Δικαστήριο να προχωρήσει στην εξέταση της υπόθεσης. Αυτή η προϋπόθεση ισχύει για όλα τα σχετικά δικαιώματα, ακόμη κι αν στα Άρθρα 9-11, στην αγγλική εκδοχή του επίσημου κειμένου έχει επιλεγεί η διαφορετική διατύπωση “prescribed by law” («προβλεπόμενο από το νόμο»). Ωστόσο, τόσο η Επιτροπή όσο και το Δικαστήριο ανέκαθεν αρνούνταν οποιαδήποτε διαφοροποίηση,¹⁴⁸ αναγνωρίζοντας στις δύο εκφράσεις την ίδια σημασία, καθώς επίσης το γαλλικό κείμενο αναφέρει “*prévue par la loi*” («προβλεπόμενο από το νόμο»), χωρίς να κάνει καμία διάκριση. Το Δικαστήριο του Στρασβούργου έχει καθιερώσει ένα τρισδιάστατο κριτήριο προκειμένου να προσδιορίζει κατά πόσον η επέμβαση είναι σύμφωνη με το νόμο. Βάσει του σχήματος αυτού, το Δικαστήριο αξιολογεί τις εξής παραμέτρους:

¹⁴⁷ Σιδηρόπουλος κατά Ελλάδα.

¹⁴⁸ Sunday Times κατά Ηνωμένου Βασιλείου.

- ✧ την ύπαρξη εθνικής νομοθεσίας,
- ✧ τη σαφήνεια και την ακρίβεια της διατύπωσης, και
- ✧ τον επιδιωκόμενο σκοπό.

Τι θεωρείται νόμος για τους σκοπούς της Σύμβασης;

Η αναφορά στην αρχή της νομιμότητας προβάλλει την αναγκαιότητα να βασίζεται η επέμβαση σε μία εθνική νομική διάταξη. Το Δικαστήριο πρέπει να εξετάζει το νόμο όπως ερμηνεύεται εσωτερικά, εκτός εάν η γνώμη των εθνικών δικαστηρίων αντιτάσσει ισχυρούς λόγους διαφωνίας.¹⁴⁹ Αυτός ο απαραίτητος αυτοπεριορισμός πηγάζει από το γεγονός ότι ζητήματα σχετικά με την ερμηνεία των εθνικών νομοθεσιών ενώπιον του Δικαστηρίου του Στρασβούργου αφορούν μόνο τα περιστατικά της υπόθεσης. Το Δικαστήριο έχει δώσει μία ευρεία ερμηνεία αυτού του κριτηρίου. Η αιτιολόγηση μίας επέμβασης μπορεί να εντάσσεται σε ένα εθνικό νομικό καθεστώς, αλλά και σε διαφορετικές πηγές, όπως επαγγελματικούς κανόνες συμπεριφοράς, άγραφες αρχές του αγγλοσαξονικού δικαίου (common law), κανονισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή διεθνείς – διμερείς ή πολυμερείς – συνθήκες. Αντιθέτως, διοικητικοί κανονισμοί, εντολές, οδηγίες, αλλά και κάθε άλλη νομική πηγή που χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό ευελιξίας ή ευχέρειας και δεν έχει δεσμευτικά αποτελέσματα ενώ στερείται προσβασιμότητας, συνήθως δεν αποτελούν επαρκή νομική βάση για τους σκοπούς του Άρθρου 8 §2.¹⁵⁰

Κατά δεύτερον, το Δικαστήριο πρέπει να εξετάζει το κείμενο του νόμου, τους τομείς που καλύπτει, καθώς επίσης τον αριθμό και την ιδιότητα των ατόμων στους οποίους απευθύνεται, προκειμένου να εκτιμήσει τη σαφήνεια και την ακρίβειά του. Η προϋπόθεση αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί ως «προσβασιμότητα» στο νόμο. Από τη μία πλευρά, σημαίνει ότι ο κανόνας πρέπει να διέπει τη συγκεκριμένη κατάσταση στην οποία αναφέρεται η υπόθεση. Από την άλλη πλευρά, από υποκειμενική άποψη,

ο πολίτης πρέπει να έχει ένδειξη ποια είναι η κατάλληλη συμπεριφορά, υπό τις περιστάσεις, σύμφωνα όσα επιβάλλουν οι κανόνες δικαίου σε μία δεδομένη υπόθεση.¹⁵¹

¹⁴⁹Roche κατά Ηνωμένου Βασιλείου [Τμήμα Μείζονος Σύνοψης].

¹⁵⁰Shimovolos κατά Ρωσίας.

¹⁵¹Malone.

Η τρίτη διάσταση που συνδέεται άμεσα με την προηγούμενη, αφορά την προβλεψιμότητα του αντίκτυπου της συμπεριφοράς ενός ατόμου: κάθε άτομο πρέπει να μπορεί να ρυθμίζει τη συμπεριφορά του σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου. Είναι αυτονόητο ότι η αναζήτηση ασφάλειας δεν μπορεί να οδηγήσει σε υπερβολική αυστηρότητα στη διατύπωση νομικών κειμένων. Οι νόμοι συχνά εκφράζονται με – περισσότερο ή λιγότερο – αόριστους όρους, των οποίων η ερμηνεία και εφαρμογή είναι ζήτημα πρακτικής. Σε κάθε περίπτωση, ένας νόμος που παρέχει διακριτική εξουσία πρέπει να υποδεικνύει πού αποσκοπούν οι επιλογές των κρατικών αρχών, έτσι ώστε κάθε επιλογή να μπορεί να ελεγχθεί και ενδεχόμενα να χαρακτηριστεί *ultra vires*. Η προαναφερθείσα ανάλυση έχει αποτελέσει κυρίαρχο ζήτημα σε ορισμένες κατηγορίες υποθέσεων, όπως τα μέτρα επιμέλειας ανηλίκων, η αλληλογραφία κρατουμένων, η μυστική παρακολούθηση και, πιο πρόσφατα, η μετανάστευση.

Πρακτική εφαρμογή της αρχής νομιμότητας

Ακολουθεί μία μη εξαντλητική επισκόπηση του τρόπου με τον οποίο το Δικαστήριο έχει εφαρμόσει την αρχή της νομιμότητας σε ένα σημαντικό αριθμό ουσιαστικών προβλημάτων που του έχουν γνωστοποιηθεί.

Ανάθεση παιδιών υπό κρατική επιμέλεια

Κατά παράδοση, τα κράτη διαθέτουν συγκεκριμένη νομοθεσία σχετικά με την ανάθεση της επιμέλειας των παιδιών. Ενώ σπάνια καταγγέλλεται η απουσία κατάλληλης νομικής βάσης, το ίδιο δεν ισχύει για τις ενστάσεις ενώπιον του Δικαστηρίου που αφορούν την έλλειψη σαφήνειας και ακρίβειας των υπαρχόντων νομικών διατάξεων. Η πιο κοινή αμφισβήτηση του εθνικού δικαίου έγκειται στην υπερβολική ασάφεια του πεδίου εφαρμογής και της εξουσίας των κοινωνικών υπηρεσιών όσον αφορά την απομάκρυνση των παιδιών από τους γονείς τους, αλλά και τη λήψη άλλων αποφάσεων για παιδιά που τελούν υπό κρατική επιμέλεια.¹⁵² Στην υπόθεση *Olsson*, αμφισβητήθηκε το εσωτερικό δίκαιο, καθώς επέτρεπε την ανάθεση παιδιών υπό κρατική επιμέλεια με την αιτιολογία «ελλιπούς φροντίδας προς αυτόν» και «κάθε άλλης κατάστασης στο σπίτι». Το Δικαστήριο διστάζει να εγκρίνει τους προβαλλόμενους ισχυρισμούς, θεωρώντας ότι ακόμη και οι κανόνες που διατυπώνονται με «σχετικά γενικούς» όρους μπορεί να πληρούν την έννοια του νόμου, κυρίως από τη στιγμή που το μεγάλο εύρος εξουσιών που έχουν ανατεθεί στους κοινωνικούς λειτουργούς, μπορεί να εξισορροπηθεί αποτελεσματικά με την καθιέρωση κατάλληλων διαδικαστικών εγγυήσεων, τόσο σε διοικητικό όσο και σε δικαστικό επίπεδο. Στην υπόθεση *T.P. και K.M.*, το Δικαστήριο εξέτασε επιπλέον το βαθμό επικινδυνότητας

¹⁵² *Eriksson κατά Σουηδίας*.

της βλάβης προς το παιδί πριν τη μεσολάβηση των κρατικών αρχών. Το Δικαστήριο τόνισε την απαραίτητη υπεροχή της αποτελεσματικής προστασίας του παιδιού που θα εξουδετερωνόταν αδικαιολόγητα εάν το δικαίωμα επέμβασης των αρχών περιοριζόταν σε καταστάσεις πραγματικής και συγκεκριμένης βλάβης.

Υποκλοπή της αλληλογραφίας των κρατουμένων και ρύθμιση των επισκέψεών τους

Η υποκλοπή της αλληλογραφίας των κρατουμένων εγείρει ταυτόχρονα ζητήματα δημόσιας ασφάλειας και ατομικών θεμελιωδών δικαιωμάτων. Καθώς η αλληλογραφία αποτελεί για όποιον στερείται την ελευθερία του το κύριο μέσο επικοινωνίας με τον εξωτερικό κόσμο, οι επεμβάσεις αυτές μπορεί να έχουν σημαντικό αντίκτυπο στην προσωπική σφαίρα του κρατούμενου. Σχετικά με την αρχή νομιμότητας, έχει ζητηθεί από το Δικαστήριο να αποφανθεί για δύο βασικά ζητήματα: τη φύση των διατάξεων που επιβάλλουν ελέγχους στην αλληλογραφία και το βαθμό σαφήνειας.

Στην υπόθεση *Silver και λοιποί*, διαπιστώθηκε παραβίαση της αρχής νομιμότητας. Η υπόθεση αφορούσε τη ρύθμιση της αλληλογραφίας των κρατουμένων μέσω διοικητικής καθοδήγησης του Υπουργείου Εσωτερικών προς την Υπηρεσία Σωφρονιστικών Ιδρυμάτων. Το Δικαστήριο έκρινε ότι ενώ οι περισσότεροι περιορισμοί στην αλληλογραφία των κρατουμένων θα μπορούσαν να απορρέουν από το περιεχόμενο του επίσημου νόμου, η επέμβαση που στηρίζεται σε εσωτερικές, μη δημοσιευμένες πάγιες εντολές και οδηγίες εγκυκλίων απευθυνόμενες σε διευθυντές φυλακών, και η οποία στερείται επίσημης νόμιμης δικαιοδοσίας, δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι πληροί τις προϋποθέσεις του Άρθρου 8. Αντίθετα, στην υπόθεση *Enea*¹⁵³, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η Ιταλία είχε παραβιάσει το Άρθρο 8, καθώς ο Σωφρονιστικός Κώδικας, βάσει του οποίου είχε επιβληθεί η παρακολούθηση της αλληλογραφίας του προσφεύγοντα, δεν ρύθμιζε ούτε τη διάρκεια του μέτρου αλλά ούτε και τους λόγους που θα μπορούσαν να το αιτιολογήσουν, ενώ δεν διευκρίνιζε με αρκετή σαφήνεια το πεδίο εφαρμογής και τον τρόπο χρήσης της ευχέρειας των αρμόδιων αρχών, αποτυγχάνοντας έτσι να προσφέρει την ελάχιστη προστασία κατά αυθαιρεσιών, όπως απαιτεί το κράτος δικαίου.

Όσον αφορά τα ζητήματα προσβασιμότητας και προβλεψιμότητας, οι προσφεύγοντες ενίοτε αντιτίθενται στην αδυναμία κατανόησης ή έστω επίγνωσης των κανόνων που καλύπτουν το συγκεκριμένο τομέα, αλλά και στην απορρέουσα ανικανότητά τους να ρυθμίσουν καταλλήλως τη συμπεριφορά τους. Στην προαναφερθείσα υπόθεση *Silver*, το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του Άρθρου 8, καθώς οι αρχές είχαν αρχικά βασιστεί σε εντολές και οδηγίες που δεν είχαν κοινοποιηθεί στους κρατούμενους και δεν

¹⁵³Βλέπετε, επίσης, *William Faulkner κατά Ηνωμένου Βασιλείου*.

παρείχαν την απαραίτητη καθοδήγηση για τους περιορισμούς που είχαν επιβληθεί στη συμπεριφορά των κρατουμένων. Στη διαπίστωση παραβίασης οδήγησαν, επίσης, οι εθνικοί σωφρονιστικοί νόμοι που επέτρεπαν την αυτόματη λογοκρισία της αλληλογραφίας και δεν παρείχαν επαρκή πληροφόρηση για τον τρόπο άσκησης αυτής της εξουσίας, όπως συνέβη σε σημαντικό αριθμό προσφυγών κατά της Πολωνίας.¹⁵⁴ Εκεί, η εσωτερική νομοθεσία δεν ξεχώριζε κάποιο βαθμό ελέγχου ανάλογα με τα διαφορετικά είδη αλληλογραφίας. Συνεπώς, ακόμη και προνομιούχες επικοινωνίες, όπως ατομικές αιτήσεις στην Επιτροπή ή το Δικαστήριο, μπορούσαν να παραβιαστούν και να διαβαστούν. Επιπλέον, η έλλειψη διαδικαστικών εγγυήσεων εμπόδιζε οποιοδήποτε εσωτερικό ένδικο μέσο, ενώ οι κρατικές αρχές δεν ήταν υποχρεωμένες να υποτάσσουν την υποκλοπή σε μία επίσημη και αιτιολογημένη απόφαση.¹⁵⁵ Το 2009, όταν το Δικαστήριο αντιμετώπισε για πρώτη φορά το ιατρικό απόρρητο στις φυλακές, επέκτεινε αυτήν την αρχή στην επικοινωνία μεταξύ αρρώστου κρατουμένου και του ιατρού του, υπό την προϋπόθεση ότι η επικοινωνία παρακολουθείται και ελέγχεται από ιατρικό υπάλληλο του σωφρονιστικού ιδρύματος.¹⁵⁶

Στην υπόθεση *Gülmez*, το Τμήμα έκρινε ομόφωνα ότι οι νομικές διατάξεις που δεν ορίζουν με ακριβείς όρους τα αδικήματα και τις κυρώσεις πάνω στα οποία βασίζεται η απόφαση περιορισμού του δικαιώματος επισκέψεων του προσφεύγοντα, δεν μπορούν να θεωρηθούν επαρκώς σαφείς και λεπτομερείς προκειμένου να προστατεύσουν δεόντως τους κρατούμενους από κάθε άδικη επέμβαση στο δικαίωμα της οικογενειακής τους ζωής, καταλήγοντας έτσι σε παραβίαση του Άρθρου 8.

Η εφαρμογή μέτρων μυστικής παρακολούθησης

Ολοένα και μεγαλύτερος αριθμός προσφυγών αφορά μέτρα μυστικής παρακολούθησης. Σε αυτόν τον τομέα, οι τεχνολογικές εξελίξεις έχουν υποχρεώσει το Δικαστήριο να αντιπαρατάξει τις παραδοσιακές αρχές του Άρθρου με 8 §2 σε εξελιγμένες μεθόδους επέμβασης στην οικογενειακή ζωή. Το 2010, το Δικαστήριο εξέδωσε την πρώτη του απόφαση που αφορούσε παρακολούθηση με GPS στο πλαίσιο ποινικών ερευνών.¹⁵⁷ Επιδιμάζοντας την υπόθεση, το Δικαστήριο επεσήμανε τις διαφορές μεταξύ του

¹⁵⁴ *Niedbala κατά Πολωνίας*, *Mianowski κατά Πολωνίας*.

¹⁵⁵ *Salara κατά Πολωνίας*.

¹⁵⁶ *Szuluk κατά Ηνωμένου Βασιλείου*.

¹⁵⁷ *Uzun κατά Γερμανίας*.

καταγγελλόμενου μέτρου και άλλων, λιγότερο επεμβατικών, οπτικών ή ακουστικών μέσων παρακολούθησης, για τα οποία ισχύουν λιγότερο αυστηρές εγγυήσεις. Σε γενικές γραμμές, η νομολογία του Στρασβούργου τονίζει την άμεση ανάγκη αποφυγής αυθαίρετων επεμβάσεων. Συνεπώς, κάθε εσωτερική σχετική διάταξη πρέπει να είναι αρκετά σαφής προκειμένου να υποδεικνύει επαρκώς τις συνθήκες υπό τις οποίες οι κρατικές αρχές δικαιούνται να προβούν σε τέτοια μέτρα. Εκτός από την κοινή αυτή απαίτηση, το Δικαστήριο έχει επισημάνει επιπλέον ελάχιστες εγγυήσεις. Η εσωτερική νομοθεσία πρέπει να διευκρινίζει τα αδικήματα που αιτιολογούν εντολή υποκλοπής, τους υποκειμενικούς περιορισμούς σε συγκεκριμένες κατηγορίες ατόμων, τα χρονικά όρια της παρακολούθησης, την απαιτούμενη διαδικασία για την εξέταση, την κοινή χρήση και την αποθήκευση των δεδομένων που συλλέχθηκαν, τις προφυλάξεις κατά την κοινοποίηση αυτών των δεδομένων σε τρίτους, τις συνθήκες υπό τις οποίες οι πληροφορίες αυτές μπορούν να διαγραφούν ή να καταστραφούν,¹⁵⁸ και την πρόβλεψη προηγούμενου ή *ex post facto* ελέγχου από δικαστή ή άλλη πραγματικά (αντικειμενικά και υποκειμενικά) αμερόληπτη αρχή, που είναι προδήλως και ιεραρχικά ανεξάρτητη από τον υπεύθυνο για την επιβολή τέτοιων μέτρων φορέα και είναι εξουσιοδοτημένη να διαπιστώνει ότι η καταγραφή των επικοινωνιών ήταν αυθεντική και αξιόπιστη. Σε περίπτωση που η εθνική νομοθεσία παραλείψει να αναφερθεί σε ένα από τα προαναφερθέντα, το Δικαστήριο θα εκτείνει την αξιολόγησή του στην εθνική νομολογία που ενδεχομένως να σχετίζεται με την προστασία των πολιτών. Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση, η προσέγγιση του Δικαστηρίου είναι αυστηρή, καθώς η ετεροενοποίηση του εθνικού δικαίου δεν μπορεί να καλύψει όλα τα καθοριστικά κενά των σχετικών νομικών διατάξεων.¹⁵⁹

Η εξουσία της αστυνομίας να σταματάει και να ερευνά τους πολίτες

Στην υπόθεση *Gillan και Quinton*, ζητήθηκε από το Δικαστήριο να αποφανθεί για την εξουσία εξαναγκασμού που αναγνωρίζει στην αστυνομία η αντιτρομοκρατική νομοθεσία. Σύμφωνα με το νόμο, η αστυνομία έχει το δικαίωμα να σταματάει και να ερευνά κάθε πολίτη, οπουδήποτε και χωρίς προειδοποίηση, ανεξαρτήτως οιασδήποτε εύλογης υποψίας παρανομίας, υπό την προϋπόθεση ότι ο ένστολος αστυνομικός θεώρησε τη δραστηριότητα «σκόπιμη για την πρόληψη τρομοκρατικής ενέργειας». Το Δικαστήριο έκρινε ότι η ευρεία διακριτική ευχέρεια των αρμόδιων αρχών που αναγνωρίζεται από το νόμο - τόσο σε επίπεδο εξουσιοδότησης να σταματούν και να ερευνούν, όσο και σε επίπεδο εφαρμογής στην πράξη – δεν πλαισιώνεται από επαρκείς νομικές εγγυήσεις

¹⁵⁸ *Weber και Saravia κατά Γερμανίας* (dec.). Σύλλογος για την Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και *Ekimdzhiev κατά Βουλγαρίας*. *Liberty και λοιποί οργανισμοί κατά Ηνωμένου Βασιλείου*.

¹⁵⁹ *P.G. και J.H.*

έτσι ώστε να παρέχεται η κατάλληλη προστασία από αυθαίρετες επεμβάσεις. Κατά πρώτον, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι για την έκδοση άδειας, δεν προβλέπεται καμία προϋπόθεση αναγκαιότητας της επέμβασης, καθώς υπάρχει αναφορά μόνο σε σκοπιμότητα. Ενώ η άδεια υποβάλλεται αρχικά σε έγκριση, και σε επόμενο στάδιο, σε ανανέωση, στην πραγματικότητα, από τη θέσπιση της αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας, η εν λόγω άδεια ανανεώνεται συνεχώς σε ένα «κυλιόμενο πρόγραμμα». Η παρουσία Ανεξάρτητου Ελεγκτή δεν κρίθηκε συναφής, καθώς οι αρμοδιότητές του περιορίζονταν σε παρατηρήσεις επί των γενικών λειτουργιών της νομικής διάταξης, ενώ δεν είχε το δικαίωμα να διαγράψει ή να αλλάξει τις εν λόγω άδειες. Κυρίως, όμως, η νομοθεσία αναγνώριζε υπερβολική χρήση ευχέρειας στους μεμονωμένους αστυνομικούς, η απόφαση των οποίων να σταματήσουν και να ερευνήσουν κάποιον πολίτη, βασιζόταν αποκλειστικά σε «ένστικτο» ή «επαγγελματική διαίσθηση». Οι αστυνομικοί δεν υποχρεούνταν να αποδείξουν την ύπαρξη βάσιμης υποψίας, ούτε τους ζητείτο να έχουν υποκειμενικές υποψίες για το άτομο που σταματούν και ερευνούν. Ο μόνος όρος που επέβαλε η νομική αυτή διάταξη, αφορούσε το σκοπό της έρευνας, δηλαδή την κατάσχεση αντικειμένων που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν σε τρομοκρατικές ενέργειες: συνεπώς, από τη στιγμή που σκοπός ήταν η έρευνα για τέτοια αντικείμενα (που έχουν προσδιοριστεί με τόσο γενικούς όρους έτσι ώστε να συμπεριλαμβάνονται διάφορα αντικείμενα που φέρουν καθημερινά πάνω τους οι πολίτες), η υποψία για την ύπαρξή τους δεν ήταν καν απαραίτητη. Επίσης, υπό το φως των στατιστικών δεδομένων που φανερώνουν την έκταση της χρήσης αυτής της εξουσίας που έχει ανατεθεί από το νόμο στους αστυνομικούς, το Δικαστήριο θεώρησε ότι από τη στιγμή που η διάταξη δεν έχει οριοθετηθεί με σαφήνεια και δεν υπόκειται σε επαρκείς νομικές εγγυήσεις κατά κατάχρησης, δεν πληροί την προϋπόθεση νομιμότητας που ορίζει το Άρθρο 8.

Υποθέσεις μετανάστευσης

Τα τελευταία χρόνια, έχει ζητηθεί από το Δικαστήριο να αποφανθεί για τη νομιμότητα και την επάρκεια των διαδικασιών που αφορούν αποφάσεις περί μετανάστευσης. Ένα εθνικό νομικό καθεστώς δεν πληροί την προϋπόθεση «συμβατότητας προς το νόμο», εάν επιτρέπει στην εκτελεστική εξουσία να αποφασίζει – σε κάθε περίπτωση χωριστά – κατά πόσον πρέπει να εφαρμοστεί ή να απορρίπτεται σημαντικές διαδικαστικές εγγυήσεις. Την αρχή αυτή επιβεβαίωσε το Δικαστήριο στην υπόθεση *Liu και Liu*, όπου είχε αναγνωριστεί στις κρατικές αρχές μία εξαιρετικά ευρεία εξουσία σχετικά με τη διαδικασία απέλασης αλλοδαπών. Το Δικαστήριο πλέον χαρακτηρίζει την ύπαρξη ενός ουσιαστικού δικαστικού ελέγχου των αποφάσεων της εκτελεστικής εξουσίας ως βασικό συνδυαστικό κρίκο των προϋποθέσεων του Άρθρου 8§2 με το μεταναστευτικό νόμο. Τα κίνητρα των μέτρων και το δικαίωμα άσκησης ένδικων μέσων αποτελούν βασική προϋπόθεση της αρχής νομιμότητας. Η προσέγγιση αυτή υιοθετήθηκε στην υπόθεση *G.C.*, όπου είχε εκδοθεί εντολή απέλασης χωρίς καμία αναφορά στα πραγματικά περιστατικά, βάσει μόνο μίας «σοβαρής απειλής κατά της εθνικής ασφάλειας» ως αποτέλεσμα της απλής παρουσίας του προσφεύγοντος.

Η νομιμότητα της επέμβασης

Από τη στιγμή που το Δικαστήριο συμφωνήσει με τη νομιμότητα της επέμβασης, θα εξετάσει κατά πόσον η επέμβαση αυτή επιδιώκει θεμιτό σκοπό. Οι σκοποί που αναγράφονται στη δεύτερη παράγραφο, αποτελούν μέρος ενός κλειστού καταλόγου. Ωστόσο, έχουν σημειωθεί περιπτώσεις, όπου το Δικαστήριο έλαβε υπόψη σκοπούς διαφορετικούς από τους ρητώς αναγραφόμενους. Στην υπόθεση *Nhyanzi*, το Δικαστήριο συμφώνησε ότι η διατήρηση σε ισχύ και η επιβολή των μεταναστευτικών ελέγχων αποτελούσαν νόμιμη αιτιολόγηση για την απέλαση του ενάγοντα από το Ηνωμένο Βασίλειο στην Ουγκάντα. Παρά τις διάφορες εξαιρέσεις, η διατύπωση της Σύμβασης φαίνεται να περιλαμβάνει τα κύρια συμφέροντα που ενδεχομένως διακυβεύονται, καθένα από τα οποία περιγράφεται με ευρείς όρους. Τα συμφέροντα αυτά καλύπτονται από όλα τα σχετικά δικαιώματα, με μόνη εξαίρεση την οικονομική ευημερία της χώρας. Ως προς τα διαδικαστικά, το εναγόμενο κράτος οφείλει να επισημάνει το σκοπό που επιδιώκει η επέμβαση: σε γενικές γραμμές, το Δικαστήριο συμφωνεί. Ωστόσο, αυτό συνεπάγεται ότι η πραγματική μάχη αφορά την αναγκαιότητα και αναλογικότητα των μέτρων που έχουν ληφθεί για την επιδίωξη των σκοπών.

Οι νόμιμοι σκοποί, όπως αναγράφονται στο Άρθρο 8 και ερμηνεύονται από το Δικαστήριο, είναι:

Εθνική ασφάλεια

Η έννοια της εθνικής ασφάλειας αφορά την προστασία του κράτους από κίνδυνο που προέρχεται από τη συμπεριφορά εσωτερικών ή εξωτερικών εχθρών, όπως ανατροπή της κυβέρνησης ή βίαιες επιθέσεις στο δημοκρατικό σύστημα. Τα εναγόμενα κράτη έχουν επικαλεστεί τη διάταξη αυτή σε ελάχιστες μόνο υποθέσεις που αφορούσαν τη μυστική συλλογή πληροφοριών για κάποιο άτομο ή τα συγκεκριμένα μέτρα παρακολούθησης, φερόμενα ως αναγκαία για την αντιμετώπιση απειλών που προέρχονταν από ανησυχητικές τρομοκρατικές ενέργειες ή εξελιγμένες μορφές κατασκοπίας.¹⁶⁰ Η αιτιολόγηση δεν έγινε δεκτή στην υπόθεση *Smith και Grady*, που αφορούσε τη λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση ομοφυλόφιλου προσωπικού των Βρετανικών ένοπλων δυνάμεων.

Δημόσια ασφάλεια

Σπάνια ο σκοπός αυτός αναφέρεται ξεχωριστά. Ακόμη και σε τέτοιες περιπτώσεις, το Δικαστήριο συνηθίζει να βασίζεται ταυτόχρονα σε άλλους παράλληλους λόγους, όπως την εθνική ασφάλεια ή την προάσπιση της τάξης και την πρόληψη των ποινικών παραβάσεων. Η δημόσια ασφάλεια βρέθηκε στον πυρήνα της απόφασης *X και Y κατά Ελβετίας* της Επιτροπής, που αφορούσε τους

¹⁶⁰ *Klass. Leander.*

περιορισμούς της οικογενειακής ζωής στη φυλακή. Παρομοίως, στην υπόθεση *Buckley*, το Δικαστήριο δέχθηκε τη δημόσια ασφάλεια ως έναν από τους λόγους άρνησης των βρετανικών αρχών να επιτρέψουν στην προσφεύγουσα να μείνει στα τροχόσπιτά της σε γη που της ανήκε. Σε περίπτωση που της είχε επιτραπεί, θα ετίθετο σε κίνδυνο η οδική κυκλοφορία, καθώς η πρόσβαση στην ιδιοκτησία της ήταν μέσω δημόσιας εθνικής οδού.

Οικονομική ευημερία της χώρας

Η προσεκτική διαχείριση των δημόσιων οικονομικών αποτελεί βασικό προβληματισμό σε υποθέσεις που αφορούν τοπικές πολιτικές στέγασης και δημογραφίας. Στο θεμιτό αυτό σκοπό αναφέρθηκε το εναγόμενο κράτος στην υπόθεση *Gillow*: οι περιορισμοί στη στέγαση στο Guernsey αιτιολογήθηκαν από την επείγουσα ανάγκη να διατηρηθεί ο πληθυσμός σε όρια που θα επέτρεπαν μία ισορροπημένη οικονομική ανάπτυξη της περιοχής.

Η ρύθμιση της αγοράς εργασίας σε σχέση με τη δημογραφική πυκνότητα μίας αστικής περιοχής θεωρήθηκε νόμιμη βάση για την απέλαση Μαροκινού υπηκόου κατόπιν του διαζυγίου του με Ολλανδή υπήκοο.¹⁶¹ Σε κάθε περίπτωση, δεν είναι πάντα εύκολος ο διαχωρισμός μεταξύ ιδιωτικών και δημοσίων οικονομικών συμφερόντων. Για παράδειγμα, στην υπόθεση *Hatton και λοιποί*, ο αυξανόμενος αριθμός νυχτερινών πτήσεων δικαιολογήθηκε από τις ευνοϊκές γενικότερες οικονομικές επιπτώσεις που απορρέουν από ένα καλύτερο σύστημα μεταφορών. Τα συλλογικά, όμως, συμφέροντα ήταν αναγκαστικά και βαθιά αλληλένδετα με αυτά των αεροπορικών αερογραμμών.

Προάσπιση της τάξης και πρόληψη ποινικών παραβάσεων

Ο σκοπός είναι διττός, καθώς εμπερικλείει δύο διαφορετικές έννοιες. Η έννοια της τάξης που αποτελεί ένα από τους πιο συχνά επικαλούμενους σκοπούς, περιλαμβάνει ανησυχητικές καταστάσεις, οι οποίες απορρέουν από ατομικές ή συλλογικές συμπεριφορές που απειλούν την ειρηνική κοινωνική ζωή. Σχετικά με τις «ποινικές παραβάσεις», πρέπει να υπάρχει σαφής διαχωρισμός μεταξύ πρόληψης και διαπίστωσης ποινικής παράβασης. Τα κρατικά μέτρα μπορούν να δικαιολογηθούν μόνο στο βαθμό που τείνουν να αποτρέψουν τη διάπραξη ποινικής παράβασης. Από τη στιγμή που έχει διαπραχθεί ποινική παράβαση, το κράτος πρέπει να βασιστεί σε άλλες αιτιολογίες. Ωστόσο, ο διαχωρισμός αυτός φαίνεται να είναι ιδιαίτερα λεπτός στην πράξη. Για παράδειγμα, στην υπόθεση *S. και Marper*, το Δικαστήριο θεώρησε ότι το σύστημα συλλογής δείγματος γενετικού υλικού και δακτυλικών

¹⁶¹ Berrehab.

αποτυπωμάτων εξυπηρετούσε το σκοπό αποφυγής ποινικής παράβασης, ακόμη κι αν ήταν δυσανάλογο με τον επιδιωκόμενο σκοπό. Στην περίπτωση εγκληματικών ερευνών, το Δικαστήριο γενικά αρνείται τη νομιμότητα της συμπεριφοράς των αστυνομικών, όταν βασίζεται σε λανθασμένες γνώμες ή προφανώς εσφαλμένες προτάσεις που λογικά θα έπρεπε και θα μπορούσαν να είχαν αποφευχθεί με τις κατάλληλες προφυλάξεις.¹⁶²

Προστασία της υγείας ή της ηθικής

Όπως και με τον προαναφερθέντα σκοπό, ο σκοπός αυτός συνδυάζει δύο αυτόνομα συμφέροντα. Η υγεία αναφέρεται στην ιδιωτική σφαίρα, ενώ η προστασία της ηθικής έχει συνήθως ερμηνευτεί ως συνώνυμο της σεξουαλικής ηθικής. Είναι σαφές από τη νομολογία ότι η ηθική μπορεί να συνεπάγεται τόσο τους ηθικούς κανόνες μίας κοινωνίας στο σύνολό της όσο και την ευαισθησία ορισμένων κοινωνικών κατηγοριών, όπως οι μαθητές. Στην υπόθεση *Dudgeon*¹⁶³, το Δικαστήριο εξέτασε την ποινικοποίηση συναινετικών σεξουαλικών πράξεων μεταξύ ενήλικων αντρών σε ιδιωτικό χώρο, αρνούμενο ότι η επιλογή ποινικοποίησης μίας τέτοιας συμπεριφοράς θα μπορούσε να καλύψει την ανάγκη διατήρησης των ηθικών κανόνων. Ωστόσο, το Δικαστήριο κατέληξε σε διαφορετικό συμπέρασμα στην υπόθεση *Laskey, Jaggard και Brown*: εκεί, έδωσε προτεραιότητα στην προστασία της υγείας των εμπλεκόμενων, λαμβάνοντας υπόψη τις πιθανές σωματικές επιπτώσεις των σαδομαζοχιστικών πράξεων.

Προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων

Ο σκοπός αυτός εκφράζεται με ιδιαίτερα γενικούς όρους και καλύπτει ένα μεγάλο εύρος καταστάσεων. Σε πολλές περιπτώσεις, έχει καταλήξει σε ανοικτή ρήτρα, χάρη στην οποία έχουν αιτιολογηθεί διάφορα – αν και όχι σαφώς προσδιορισμένα – είδη περιορισμών. Ενδεικτική είναι η υπόθεση *Chappell*, όπου το Δικαστήριο επέκτεινε τις παρεκκλίσεις της δεύτερης παραγράφου στην προστασία των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η προστασία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των άλλων έχει επίσης επιτυχώς επικαλεστεί για να αιτιολογηθεί η απομάκρυνση των παιδιών από τους γονείς τους.¹⁶⁴ Το Δικαστήριο έχει υιοθετήσει την αρχή του «βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού» ως βασική παράμετρο των αποφάσεών του, ακόμη κι αν η έκφραση αυτή δεν αναγράφεται στο Άρθρο 8.

¹⁶²Keegan κατά Ηνωμένου Βασιλείου.

¹⁶³Η ίδια προσέγγιση επιβεβαιώθηκε στη συνέχεια στην υπόθεση *ADT κατά Ηνωμένου Βασιλείου*.

¹⁶⁴Margareta και Roger Andersson.

Η προϋπόθεση της αναγκαιότητας

Η νομιμότητα της επέμβασης δεν εγγυάται τη συμβατότητά της με τους όρους παρέκκλισης του Άρθρου 8. Το μέτρο πρέπει, επίσης, να περάσει επιτυχώς την εξέταση περί αναγκαιότητας που εμπερικλείει μία πολυδιάστατη ανάλυση. Ο όρος «αναγκαιότητα», όπως χρησιμοποιείται στη Σύμβαση, συνοψίζει τις εντάσεις που προκύπτουν από τις συγκρούσεις μεταξύ πολιτών και κοινωνίας. Αξιολογώντας την προϋπόθεση της αναγκαιότητας, η οποία αναπόφευκτα συνεπάγεται το κριτήριο της αναλογικότητας, το Δικαστήριο ενδέχεται να μην περιοριστεί στην εξέταση του εν λόγω δικαιώματος, αλλά να αξιολογήσει παράλληλα το δημοκρατικό χαρακτήρα του εναγόμενου κράτους λαμβάνοντας υπόψη διάφορους δείκτες, όπως τον πλουραλισμό, την ανοχή, την ευρύνοια, την ισότητα, την ελευθερία, το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, την ελευθερία έκφρασης, τη συνάθροιση και τη θρησκεία.¹⁶⁵ Όσο για τη σημασία του όρου αναγκαιότητα, για μία ακόμη φορά το Δικαστήριο δεν έχει δώσει σαφή ορισμό: αντιθέτως, χρησιμοποιεί μία σύνθετη και ισορροπημένη έννοια, κατά την οποία η αναγκαιότητα δεν είναι συνώνυμη του «απαραίτητου», αλλά δεν έχει και την ευέλικτη σημασία εκφράσεων, όπως «λογικό», «χρήσιμο» ή «επιθυμητό».¹⁶⁶ Μία ματιά στη νομολογία του Δικαστηρίου αρκεί για να αντιληφθούμε ότι όσο πιο σημαντικά τα δικαιώματα της Σύμβασης τόσο πιο πειστικοί πρέπει να είναι οι απαιτούμενοι λόγοι για την αιτιολόγηση του περιορισμού αυτών των δικαιωμάτων. Η πάροδος του χρόνου είναι ένας ακόμη παράγοντας που έχει ληφθεί υπόψη προκειμένου το Δικαστήριο να αποφανθεί για τη συνέχιση της αναγκαιότητας. Στην υπόθεση *Luordo*, το Δικαστήριο έκρινε ότι μετά από δεκατέσσερα χρόνια, έχει διαταραχθεί η ισορροπία μεταξύ του γενικού συμφέροντος της πληρωμής του πιστωτή πτωχεύσαντος και του δικαιώματος του προσφεύγοντος στην αλληλογραφία, και συνεπώς, δεν υπάρχει πλέον ανάγκη να υπόκειται η αλληλογραφία του σε έλεγχο του διαχειριστή της πτώχευσης. Ενώ στο επικουρικό σύστημα που έχει καθιερωθεί από τη Σύμβαση, τα Συμβαλλόμενα Κράτη χαίρουν ενός ευμετάβλητου περιθωρίου εκτίμησης των μέσων επίτευξης των στόχων τους, σε τελική ανάλυση το Δικαστήριο είναι αυτό που καλείται να εκτιμήσει κατά πόσον η επέμβαση ανταποκρίνεται σε μία επιτακτική κοινωνική ανάγκη και είναι ανάλογη προς τον επιδιωκόμενο θεμιτό σκοπό και την επικαλούμενη κοινωνική ανάγκη.

¹⁶⁵ *Refah Partisi (Κόμμα Ενημερίας) κατά Τουρκίας*.

¹⁶⁶ *Handyside κατά Ηνωμένου Βασιλείου*.

Αναλογικότητα και περιθώριο εκτίμησης

Το δόγμα του περιθωρίου εκτίμησης εμπερικλείει την αρχή της αναλογικότητας. Ωστόσο, η πρώτη έννοια είναι ευρύτερη από τη δεύτερη και εκπροσωπεί ένα «πλαίσιο αναφοράς», όπου διαφορετικά επίπεδα έντασης δικαστικού ελέγχου είναι πιθανά. Αυτά τα επίπεδα έντασης ποικίλουν από τον «έλεγχο ορθολογισμού»,¹⁶⁷ όπου αρκεί να αποδείξουν οι εθνικές ρυθμιστικές αρχές μία λογική βάση για τη ψήφιση της αμφισβητούμενης νομοθεσίας, σε πιο αυστηρά επίπεδα εξέτασης, όπου πρέπει να αποδειχθούν «βαρυσήμαντοι λόγοι» ή «επιτακτικό κρατικό συμφέρον» προκειμένου να αιτιολογηθεί ένα κρατικό μέτρο.¹⁶⁸ Το εύρος του εθνικού ρυθμιστικού πεδίου εξαρτάται τόσο από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο όσο και από τις εθνικές δικαιοδοσίες. Από την πλευρά του Δικαστηρίου, η κατανόηση του περιθωρίου εκτίμησης βρίσκεται στον πυρήνα του επικουρικού σχήματος της Σύμβασης που θεωρεί ότι τα Συμβαλλόμενα Κράτη είναι συνήθως σε καλύτερη θέση να εκτιμήσουν την αναγκαιότητα και την αναλογικότητα ορισμένων μέτρων στο σχετικό πολιτιστικό και κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο, ιδίως όταν πρόκειται για πολιτικές που αφορούν καίρια ηθικά ζητήματα ή τοπική οικονομική ανάπτυξη.¹⁶⁹ Όταν δεν υπάρχει συναίνεση μεταξύ των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης είτε για τη σχετική σημασία του διακυβευόμενου συμφέροντος είτε για τους καλύτερους τρόπους προστασίας του, κυρίως όταν η υπόθεση αφορά ευαίσθητα ηθικά ή δεοντολογικά ζητήματα, το περιθώριο τείνει να είναι ευρύτερο. Αντιθέτως, όταν η ύπαρξη ρυθμιστικού στόχου ή πολιτικής θεωρείται «κοινή» ή «ευρωπαϊκή», το περιθώριο εκτίμησης στενεύει. Στην άσκηση του περιθωρίου εκτίμησης τους, τα κράτη συνήθως καλούνται να βρουν μία ισορροπία μεταξύ των αντικρουόμενων ιδιωτικών/δημοσίων συμφερόντων και των δικαιωμάτων της Σύμβασης.

Καθώς η αναλογικότητα αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι τόσο της προϋπόθεσης της αναγκαιότητας όσο και του περιθωρίου εκτίμησης, κάθε επέμβαση στα δικαιώματα του Άρθρου 8 θα πρέπει να εκτιμάται υπό αυτό το πρίσμα: κατ' αρχήν, δεν θα θεωρείται δυσανάλογη εάν περιορίζεται στην εφαρμογή και το αποτέλεσμα της, ενώ συνοδεύεται δεόντως από εγγυήσεις του εθνικού δικαίου έτσι ώστε ο πολίτης να μην υπόκειται σε αυθαίρετη μεταχείριση.¹⁷⁰ Η υπόθεση *Ernst και λοιποί*¹⁷¹ αποτελεί

¹⁶⁷Rasmussen κατά Δανίας.

¹⁶⁸Abdulaziz, Cabales και Balkandali κατά Ηνωμένου Βασιλείου.

¹⁶⁹Handyside. Rees κατά Ηνωμένου Βασιλείου.

¹⁷⁰M.S. κατά Σουηδίας.

¹⁷¹Ernst και λοιποί κατά Βελγίου.

ενδιαφέρον παράδειγμα απόφασης που βασίστηκε στην αρχή της αναλογικότητας. Η υπόθεση αφορούσε τέσσερις δημοσιογράφους των οποίων τα γραφεία και τα σπίτια ερευνήθηκαν κατόπιν υποψίας αποκάλυψης στον Τύπο απόρρητων πληροφοριών που αφορούσαν μέλη του δικαστικού σώματος. Σχετικά με τα εντάλματα έρευνας, το Δικαστήριο σημείωσε ότι είχαν διατυπωθεί με ευρείς όρους («έρευνα και κατάσχεση κάθε εγγράφου ή αντικειμένου που θα μπορούσε να βοηθήσει στην ανάκριση») και δεν έδιναν πληροφορίες για τη σχετική ανάκριση, τα μέρη που έπρεπε να ερευνηθούν ή τα αντικείμενα που έπρεπε να κατασχεθούν. Επιπλέον, οι προσφεύγοντες που δεν είχαν κατηγορηθεί για κανένα αδίκημα, δεν είχαν ενημερωθεί για τους λόγους της έρευνας, καταλήγοντας, συνεπώς, στη διαπίστωση ερευνών που δεν μπορούσαν να θεωρηθούν ανάλογες προς τους θεμιτούς σκοπούς.

Κάθε φορά που εγείρονται ζητήματα ηθικής ή δεοντολογίας ενώπιον του Στρασβούργου, το Δικαστήριο αναγνωρίζει στο εναγόμενο κράτος ένα σημαντικό περιθώριο εκτίμησης. Στην προαναφερθείσα υπόθεση *Evans*, τα όρια του περιθωρίου εκτίμησης επεκτάθηκαν για να αποκλείσουν κάθε παραβίαση της Σύμβασης. Αντιθέτως, το εξαιρετικά ευρύ νομοθετικό πλαίσιο που υιοθέτησε το Ηνωμένο Βασίλειο για τη συλλογή και αποθήκευση στοιχείων γενετικού υλικού, και το οποίο αμφισβητήθηκε στην υπόθεση *S. και Marper*, κρίθηκε ότι ξεπέρασε τα όρια του περιθωρίου εκτίμησης που είχε αναγνωριστεί στο κράτος, καταλήγοντας έτσι σε παραβίαση. Στην υπόθεση *Ellī Poluhas Dödsbo*, το Δικαστήριο θεώρησε ότι με την άρνηση να επιτρέψουν τη μεταφορά της τέφρας του συζύγου της προσφεύγουσας σε οικογενειακό χώρο ταφής βάσει της έννοιας της «γαλήνιας ανάπαυσης» που κατοχυρώνεται από το νόμο, οι εθνικές αρχές είχαν πράξει εντός του ευρέος περιθωρίου εκτίμησης που τους είχε αναγνωριστεί σταθμίζοντας το συμφέρον του μεμονωμένου ατόμου με το ρόλο της κοινωνίας στην εξασφάλιση της ιερότητας των τάφων. Τα όρια του περιθωρίου εκτίμησης εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τα διακυβεύόμενα συμφέροντα: όσο περισσότερο αφορούν θεμελιώδεις αξίες και ουσιαστικές παραμέτρους της ιδιωτικής ζωής, τόσο λιγότερο το Δικαστήριο ενδέχεται να αναγνωρίσει ευρεία διάκριση.

Πρακτική εφαρμογή του δόγματος του περιθωρίου εκτίμησης

Ακολουθεί μία μη εξαντλητική επισκόπηση του τρόπου με τον οποίο το Δικαστήριο έχει ερμηνεύσει και εφαρμόσει το περιθώριο εκτίμησης σε ένα σημαντικό αριθμό ουσιαστικών προβλημάτων που του έχουν γνωστοποιηθεί.

Επεμβαίνοντας στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή των κρατουμένων

Το Δικαστήριο θεωρεί ότι ένας ορισμένος βαθμός ελέγχου των επαφών των κρατουμένων με τον εξωτερικό κόσμο είναι απαραίτητος, ανεξαρτήτως της φύσης αυτών των επαφών. Συνεπώς, τέτοιου είδους επεμβάσεις δεν συνεπάγονται αυτόματα παραβίαση της Σύμβασης. Παρ' όλα αυτά, η ιδιότητα ενός ατόμου δεν μπορεί να δικαιολογεί την πλήρη στέρηση των θεμελιωδών του δικαιωμάτων, ενώ πρέπει να επιτυγχάνεται σωστή ισορροπία μεταξύ των αντικρουόμενων συμφερόντων. Στην υπόθεση *Dickson*, οι περιορισμοί στην πρόσβαση κρατουμένης σε υποβοηθούμενη αναπαραγωγή θεωρήθηκαν αδικαιολόγητοι ως προς το συμφέρον της προσφεύγουσας να αποκτήσει παιδί. Όσον αφορά την επαφή με συγγενικά πρόσωπα, το Δικαστήριο έχει επανειλημμένως υποτάξει κάθε λογοκρισία σε αντικειμενικούς παράγοντες που επιδεικνύουν την αναλογικότητα του μέτρου: το διαπραχθέν αδίκημα,¹⁷² το βαθμό της επέμβασης,¹⁷³ τη σημασία των διακυβευομένων για το συγκεκριμένο κρατούμενο.¹⁷⁴ Από αυτήν την άποψη, δίνεται ιδιαίτερη προτεραιότητα στο δικαίωμα του κρατουμένου να επικοινωνεί με το δικηγόρο του, ως συγκεκριμένη πτυχή του δικαιώματος υπεράσπισης που μπορεί να περιοριστεί μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις.¹⁷⁵ Το ίδιο ισχύει για την επικοινωνία με ειδικευμένο ιατρό σε περίπτωση που ο κρατούμενος πάσχει από πάθηση που απειλεί τη ζωή του, και όταν δεν αμφισβητούνται η ακριβής διεύθυνση, η ειδίκευση και η καλοπιστία του συγκεκριμένου επαγγελματία.¹⁷⁶ Το ζήτημα των λογιστικών προβλημάτων στην επεξεργασία απειρίστης ποσότητας δεμάτων σε μεγάλο αναμορφωτήριο έχοντας ως αποτέλεσμα την περιορισμένη διανομή δεμάτων κάθε έξι εβδομάδες, κρίθηκε ότι σεβόταν τη σωστή ισορροπία μεταξύ προστασίας της ασφάλειας και σεβασμού του δικαιώματος των κρατουμένων να επικοινωνούν με τον εξωτερικό κόσμο, συμβαδίζοντας έτσι με τις απαιτήσεις του Άρθρου 8.¹⁷⁷

¹⁷²*Messina (No. 2) κατά Ιταλίας*.

¹⁷³*Jankauskas κατά Λιθουανίας*, για εκτεταμένη λογοκρισία της αλληλογραφίας κρατουμένου.

¹⁷⁴*Ploski κατά Πολωνίας*. Διαπιστώθηκε παραβίαση της Σύμβασης λόγω της άρνησης χορήγησης προσωρινής άδειας στον προσφεύγοντα προκειμένου να παραστεί στην κηδεία των γονέων του.

¹⁷⁵*Erdem κατά Γερμανίας*, όπου το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι όσον αφορά τα αντιτρομοκρατικά μέτρα, τα κράτη διαθέτουν ευρύ περιθώριο εκτίμησης.

¹⁷⁶*Szuluk*.

¹⁷⁷Υποθέσεις των *Poltoratskiy, Kuznetsov, Nazarenko, Dankevich, Aliev, Khokhlich*, όλοι κατά Ουκρανίας.

Επεμβαίνοντας στο δικαίωμα της φωτογράφισης και της υπόληψης του ατόμου

Στην εξέταση της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας της λήψης φωτογραφιών από δημόσιες αρχές, δίνεται βάρος στον ιδιωτικό ή δημόσιο χαρακτήρα του ατόμου ή της κατάστασης, και στη χρήση των συγκεκριμένων φωτογραφιών, όπως συνέβη στην υπόθεση *Friedl*, που αφορούσε τη νομιμότητα φωτογραφιών που ελήφθησαν κατά τη διάρκεια δημόσιας διαδήλωσης. Φωτογραφίες που βρίσκονται στην κατοχή κρατικών αρχών μπορεί να δημοσιοποιηθούν σε τρίτους μόνο για σκοπούς έρευνας.¹⁷⁸ Η αδικαιολόγητη αποκάλυψη στα μέσα ενημέρωσης υλικού που αφορά την ιδιωτική ζωή του προσφεύγοντα λογοκρίθηκε στην υπόθεση *Craxi*, στο πλαίσιο υποκλοπής τηλεφωνικών συνομιλιών. Η δημοσίευση, η τηλεοπτική μετάδοση ή άλλες μορφές διάδοσης γίνονται αποδεκτές μόνο στην περίπτωση που το εμπλεκόμενο άτομο συναινεί ή αποκρύπτεται η ταυτότητά του.¹⁷⁹ Το Δικαστήριο είναι ακόμη πιο προσεκτικό όταν η εξέταση αφορά προσωπικά δεδομένα, όπως ιατρικά αρχεία, καθώς το απόρρητο αποτελεί σημαντική πτυχή του δικαιώματος του ασθενούς στην ιδιωτική του ζωή. Συνεπώς, η παράνομη αποκάλυψή τους κατά τη διάρκεια δικαστικών διαδικασιών αποτελεί παραβίαση του Άρθρου 8.¹⁸⁰

Στην υπόθεση *Petrina*, ζητήθηκε από το Δικαστήριο να αποφανθεί για υπόθεση, όπου τα εθνικά δικαστήρια είχαν αναγνωρίσει προτεραιότητα στην ελευθερία έκφρασης έναντι της υπόληψης του προσφεύγοντα. Την καταγγελία υπέβαλε ένας πολιτικός τον οποίο σατιρικός δημοσιογράφος υπέδειξε ως συνεργάτη της πρώην κρατικής υπηρεσίας ασφαλείας, την επονομαζόμενη *Securitate*. Οι ισχυρισμοί αυτοί πήραν μεγαλύτερη διάσταση καθώς δημοσιεύτηκαν σε σατιρική εφημερίδα. Τα εθνικά δικαστήρια απάλλαξαν τους δημοσιογράφους που ευθύνονταν γι' αυτές τις δημοσιεύσεις με την αιτιολογία ότι τα σχόλια τους ήταν «γενικά και ασαφή». Απερρίφθησαν, επίσης, οι αστικοί ισχυρισμοί του προσφεύγοντα. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι το αντικείμενο της αντιπαράθεσης, δηλαδή η θέσπιση νομοθεσίας που επέτρεπε την αποκάλυψη των ονομάτων πρώην συνεργατών της *Securitate*, θέμα που κάλυψε εκτενώς ο Τύπος και παρακολουθήθηκε στενά από το ευρύ κοινό, ήταν ιδιαίτερα σημαντική για τη ρουμανική κοινωνία. Η συνεργασία πολιτικών με την *Securitate* αποτελούσε ένα ιδιαίτερα ευαίσθητο κοινωνικό και ηθικό ζήτημα στην ιστορία της Ρουμανίας. Ωστόσο, παρά τη σατιρική φύση της εφημερίδας όπου δημοσιεύτηκαν, τα συγκεκριμένα άρθρα είχαν σκοπό να προσβάλουν τον προσφεύγοντα, καθώς δεν υπήρχε απόδειξη ότι ανήκε ποτέ σε αυτήν την οργάνωση (και πράγματι, σε επόμενο

¹⁷⁸ *Doorson κατά Ολλανδίας*.

¹⁷⁹ *Peck*.

¹⁸⁰ *L.L. κατά Γαλλίας*.

στάδιο, αποδείχθηκε ότι δεν είχε ποτέ συνεργαστεί με την Securitate). Το μήνυμα των άρθρων ήταν σαφές και άμεσο, χωρίς ωστόσο ειρωνική ή χιουμοριστική χροιά. Συνεπώς, δεν συνεπαγόταν κάποιο «μέτρο υπερβολής» ή «πρόκληση» που κανονικά επιτρέπεται στους δημοσιογράφους στο πλαίσιο της ελευθερίας τύπου. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι το άρθρο διαστρέβλωσε την αλήθεια χωρίς πραγματικά περιστατικά. Κατηγορώντας τον προσφεύγοντα ότι ανήκε σε μία ομάδα που χρησιμοποιούσε την καταστολή και τον τρόπο για να εξυπηρετήσει το παλαιό καθεστώς ως πολιτικό όργανο της αστυνομίας, και δεδομένου ότι δεν υπήρχε νομοθετικό πλαίσιο που επέτρεπε τη δημόσια πρόσβαση στα αρχεία της Securitate, το Δικαστήριο έκρινε ότι τα εθνικά δικαστήρια είχαν επιτρέψει στους δημοσιογράφους να υπερβούν τα όρια του αποδεκτού.

Σχετικά με την άρνηση έκδοσης δελτίων ταυτότητας

Στην υπόθεση *Μ. κατά Ελβετίας*, το Τμήμα έκρινε ομόφωνα ότι η άρνηση των ελβετικών αρχών να εκδώσουν καινούριο διαβατήριο σε Ελβετό υπήκοο που ζούσε στην Ταϊλάνδη προκειμένου να τον υποχρεώσουν να επιστρέψει στην Ελβετία για ποινική έρευνα, δεν παραβίασε τα δικαιώματα του προσφεύγοντα κατά το Άρθρο 8. Ο προσφεύγων που ζούσε στην Ελβετία για κάποια χρόνια με Ταϊλανδή σύντροφο και τα τρία τους παιδιά, ζήτησε από την Ελβετική Πρεσβεία την ανανέωση του διαβατηρίου του προκειμένου να μπορέσει να παντρευτεί και να δηλώσει τα παιδιά του, να υποβάλει αίτηση για επίδομα παιδιού και σύνταξη αναπηρίας, και να εισαχθεί σε νοσοκομείο για να υποβληθεί σε επέμβαση. Καθώς στην Ελβετία εκκρεμούσαν ποινικές έρευνες εναντίον του για απάτη, η αίτηση για ανανέωση διαβατηρίου απορρίφθηκε. Αντίθετα, του χορηγήθηκε άδεια “laissez-passer” επιτρέποντάς του να επιστρέψει άμεσα στην Ελβετία. Εξετάζοντας την «προϋπόθεση της αναγκαιότητας» μίας τέτοιας επέμβασης και την αναλογικότητά της, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι αρνούμενος να επιστρέψει στην Ελβετία, ο προσφεύγων απέφυγε σκόπιμα τη δώξη. Ενώ τα κράτη απολαμβάνουν ευρύ περιθώριο εκτίμησης για να αποφασίσουν κατά πόσον θα ασκήσουν δώξη σε ύποπτο διάπραξης ποινικής παράβασης, όπως επίσης ποια μέτρα ανάκρισης και δώξης θα υιοθετήσουν, το Δικαστήριο θεώρησε ότι οι ελβετικές αρχές είχαν επισημάνει τους λόγους των αποφάσεών τους, εξηγώντας γιατί η παρουσία του κ. Μ. στην Ελβετία ήταν απαραίτητη για τη σωστή διεξαγωγή των ποινικών διαδικασιών και αποδεικνύοντας με σχετικά επιχειρήματα ότι τα ιατρικά πιστοποιητικά που προσκόμισε ο κ. Μ. δεν ανέφεραν επιτακτικούς λόγους για τους οποίους δεν ήταν σε θέση να ταξιδέψει στην Ελβετία, με το έναν ή τον άλλον τρόπο. Επιπλέον, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι η αντιμετώπιση των ελβετικών αρχών ήταν λιγότερο σκληρή από άλλα μέτρα που μπορούσαν εξίσου να λάβουν για να υποχρεώσουν τον κ. Μ. να συνεργαστεί στο πλαίσιο των ποινικών ερευνών, όπως για παράδειγμα έκδοση διεθνούς εντάλματος σύλληψης με αίτηση έκδοσης που θα είχε ως αποτέλεσμα τη φυλάκισή του για κάποιο διάστημα στην Ταϊλάνδη. Δεδομένης της σημασίας – για το δημόσιο συμφέρον – της

παραπομπής εγκληματιών στη δικαιοσύνη, και υπό το φως των λεπτομερών αποφάσεων των ελβετικών αρχών, το Δικαστήριο θεώρησε ότι είχε επιτευχθεί δίκαιη ισορροπία για τους σκοπούς του Άρθρου 8.

Ανάθεση παιδιών υπό κρατική επιμέλεια

Ανέκαθεν τα κράτη απολάμβαναν ευρύ περιθώριο εκτίμησης σε σχέση με την προστασία των παιδιών. Για μία ακόμη φορά, ο λόγος δεν είναι άλλος από την πολύπλοκη και ευαίσθητη φύση τέτοιων προβλημάτων που οι εθνικές αρχές είναι συχνά σε καλύτερη θέση να επιλύσουν.¹⁸¹ Έχει ζητηθεί επανειλημμένως από το Δικαστήριο του Στρασβούργου να εξετάσει υποθέσεις που αφορούν την εφαρμογή εντολών επιμέλειας και τις διαδικαστικές εγγυήσεις που παρέχονται στα ενδιαφερόμενα πρόσωπα. Κατά τη γνώμη του Δικαστηρίου, τέτοιους είδους μέτρα αντιμετωπίζονται ως προσωρινές λύσεις και πρέπει να συνάδουν με τον απώτερο σκοπό συνένωσης των φυσικών γονέων με το παιδί.¹⁸² Υπό αυτό το πρίσμα, τα κράτη είναι υποχρεωμένα να διεξάγουν συχνούς ελέγχους των συνθηκών που έχουν επιβάλει την κρατική επιμέλεια προκειμένου να επανεξετάσουν το ενδεχόμενο οικογενειακής επανένωσης.¹⁸³ Ο απώτερος αυτός σκοπός της οικογενειακής επανένωσης προϋποθέτει ότι κάθε περιορισμός στις επαφές και την επικοινωνία μεταξύ των μελών μίας οικογένειας πρέπει να αιτιολογείται από ισχυρούς λόγους.¹⁸⁴ Οι αυστηροί περιορισμοί γίνονται αποδεκτοί μόνο όταν επιβάλλονται από έκτακτες ανάγκες που αφορούν το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού.¹⁸⁵

Προσδιορίζοντας την αναλογικότητα των επιβαλλόμενων περιορισμών στο δικαίωμα έκτρωσης

Η υπόθεση *A., B. και C. κατά Ιρλανδίας* προσφέρει μία ενδιαφέρουσα εικόνα του κριτηρίου αναλογικότητας και του περιθωρίου εκτίμησης που εφαρμόζονται σε περιπτώσεις έκτρωσης. Λαμβάνοντας υπόψη την ιδιαίτερη ευαισθησία των ηθικών και δεοντολογικών ζητημάτων που εγείρει το ερώτημα της έκτρωσης και τη σημασία του διακυβευόμενου δημοσίου συμφέροντος, το Τμήμα Μείζονος Σύνοψης αναγνώρισε ότι τα Συμβαλλόμενα Κράτη διαθέτουν ευρύ περιθώριο εκτίμησης στην επίτευξη

¹⁸¹ *Scozzari και Giunta κατά Ιταλίας* [Τμήμα Μείζονος Σύνοψης].

¹⁸² *Olsson*.

¹⁸³ *K.A. κατά Φινλανδίας*.

¹⁸⁴ *Kutzner κατά Γερμανίας*.

¹⁸⁵ *Gnahoré κατά Γαλλίας*.

ισορροπίας μεταξύ του δημοσίου συμφέροντος που συνίσταται στην προστασία που παρέχει η ιρλανδική νομοθεσία στο δικαίωμα ζωής του αγέννητου παιδιού, και τα αντικρουόμενα δικαιώματα της πρώτης και της δεύτερης προσφεύγουσας σε σχέση με το σεβασμό της ιδιωτικής τους ζωής υπό το Άρθρο 8 της Σύμβασης. Η ύπαρξη σχετικής ευρωπαϊκής κοινής αντίληψης που επιτρέπει τις εκτρώσεις βάσει γενικότερων λόγων από αυτούς που προβλέπει η ιρλανδική νομοθεσία (όπου πρέπει να αποδειχθεί ότι απειλείται η ζωή της μητέρας, συμπεριλαμβανομένης της αυτοκαταστροφικής συμπεριφοράς) δεν κρίθηκε επαρκής λόγος για να στενέψει το περιθώριο εκτίμησης, αν και το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η πρώτη προσφεύγουσα θα μπορούσε να είχε πραγματοποιήσει έκτρωση με την αιτιολογία της υγείας και ευημερίας σε περίπου 40 Συμβαλλόμενα Κράτη, και η δεύτερη προσφεύγουσα θα μπορούσε να είχε πραγματοποιήσει έκτρωση με την αιτιολογία της ευημερίας σε περίπου 35 Συμβαλλόμενα Κράτη. Καταλήγοντας σε αυτό το συμπέρασμα, το Δικαστήριο αναφέρθηκε στην απόφασή του στην υπόθεση Vo, επαναλαμβάνοντας ότι το ερώτημα του πότε ξεκινάει το δικαίωμα στη ζωή εμπίπτει στο περιθώριο εκτίμησης των κρατών, καθώς δεν υπάρχει ευρωπαϊκή κοινή αντίληψη περί επιστημονικού και νομικού ορισμού της αρχής της ζωής, ενώ είναι αδύνατο να απαντηθεί το ερώτημα κατά πόσον το αγέννητο παιδί θεωρείται «άτομο» κατά την έννοια του Αρθρου 2. Τα δικαιώματα του βρέφους και της μητέρας είναι αλληλένδετα. Προστατεύοντας τα δικαιώματα του αγέννητου παιδιού, το κράτος πρέπει να εφαρμόζει το περιθώριο εκτίμησης του και στα αντικρουόμενα δικαιώματα της μητέρας. Σύμφωνα με την πλειοψηφία του Δικαστηρίου, ακόμη και στην περίπτωση που τα περισσότερα Συμβαλλόμενα Κράτη έχουν επιλύσει στην εθνική τους νομοθεσία τα αντικρουόμενα δικαιώματα και συμφέροντα υπέρ μίας μεγαλύτερης νόμιμης πρόσβασης στο δικαίωμα έκτρωσης, η κοινή αυτή αντίληψη δεν μπορεί να αποτελέσει καθοριστικό παράγοντα στην εξέταση του Δικαστηρίου κατά πόσον η αμφισβητούμενη απαγόρευση της έκτρωσης στην Ιρλανδία για λόγους υγείας και ευημερίας επιτυγχάνει μία δίκαιη ισορροπία μεταξύ των αντικρουόμενων δικαιωμάτων και συμφερόντων, παρά την εξελικτική ερμηνεία της Σύμβασης. Λαμβάνοντας υπόψη το δικαίωμα των γυναικών να ταξιδέψουν νομίμως στο εξωτερικό για να πραγματοποιήσουν έκτρωση με πρόσβαση στην απαραίτητη πληροφόρηση και ιατρική φροντίδα στην Ιρλανδία, το Δικαστήριο δεν θεώρησε ότι η απαγόρευση της έκτρωσης στην Ιρλανδία για λόγους υγείας και ευημερίας, βασιζόμενη στις βαθιά ηθικές απόψεις του ιρλανδικού λαού σχετικά με τη φύση της ζωής και την επακόλουθη προστασία του δικαιώματος ζωής του αγέννητου παιδιού, ξεπέρασε το περιθώριο εκτίμησης που έχει αναγνωριστεί ως προς αυτό το ζήτημα στο ιρλανδικό κράτος. Η τρίτη προσφεύγουσα κατήγγειλε την αποτυχία του ιρλανδικού κράτους να εφαρμόσει τη συνταγματική του διάταξη μέσω της νομοθεσίας, εισάγοντας μία διαδικασία κατά την οποία θα εξεταζόταν κατά πόσον δικαιούταν να προβεί σε νόμιμη έκτρωση στην Ιρλανδία με την αιτιολογία κινδύνου της ζωής της λόγω εγκυμοσύνης. Το Δικαστήριο κατέληξε ότι η αβεβαιότητα που προκύπτει από την απουσία νομοθετικής εφαρμογής του Συντάγματος, είχε οδηγήσει σε μία έντονη διαφωνία μεταξύ του θεωρητικού δικαιώματος σε νόμιμη έκτρωση στην Ιρλανδία με την αιτιολογία σχετικού

κινδύνου της ζωής της γυναίκας και της πραγματικότητας της πρακτικής εφαρμογής του, καταλήγοντας έτσι σε παραβίαση του Άρθρου 8.

Σε σχέση με την τεχνητή τεκνοποίηση

Στην υπόθεση *S.H. και λοιποί*, το Τμήμα, κατά πρώτον, και το Τμήμα Μείζονος Σύνθεσης, κατά δεύτερον, αντιμετώπισαν τους περιορισμούς στους οποίους υπόκεινται μελλοντικοί γονείς όταν προσφεύγουν σε μεθόδους τεχνητής τεκνοποίησης. Την προσφυγή κατέθεσαν δύο Αυστριακοί που επιθυμούσαν να αποκτήσουν πρόσβαση σε θεραπεία εξωσωματικής γονιμοποίησης (*in vitro fertilization-IVF*) χρησιμοποιώντας ωάριο δωρήτριας και σπέρμα δωρητή αντίστοιχα. Σύμφωνα με το εφαρμοστέο δίκαιο, τέτοια δωρεά απαγορεύεται σε κάθε περίπτωση. Επιτρέπεται μόνο η δωρεά σπέρματος όταν εμφυτεύεται απευθείας στη μήτρα της γυναίκας (τεχνητή σπερματέγχυση-*in vivo artificial insemination*). Το 2010, το Τμήμα διαπίστωσε παραβίαση του Άρθρου 14 σε συνδυασμό με το Άρθρο 8. Το 2011, το Τμήμα Μείζονος Σύνθεσης ανέτρεψε την προηγούμενη απόφαση με 13 ψήφους υπέρ και 4 ψήφους κατά. Μεγάλο μέρος της απόφασης αφορούσε τον προσδιορισμό του περιθωρίου εκτίμησης που απολαμβάνουν τα κράτη στη ρύθμιση ζητημάτων τεχνητής τεκνοποίησης. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι ενώ υπάρχει σαφής τάση στη νομολογία των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης για δωρεά γαμέτη με σκοπό την τεχνητή γονιμοποίηση, δεν μπορεί να λεχθεί ότι η αναδυόμενη αυτή κοινή αντίληψη βασίζεται σε εδραιωμένες αρχές. Αντίθετα, αντικατοπτρίζει ένα στάδιο εξέλιξης σε ένα ιδιαίτερα δυναμικό τομέα του δικαίου που δεν επηρεάζει το πεδίο εφαρμογής του περιθωρίου εκτίμησης. Αυτό ισχύει ακόμη περισσότερο αν αναλογιστεί κανείς ότι η θεραπεία της τεχνητής γονιμοποίησης παραμένει ευαίσθητο δεοντολογικό ζήτημα στην αυστριακή κοινωνία. Υποστηρίζοντας την ερμηνεία του στο συγκεκριμένο ζήτημα, το Δικαστήριο παρατήρησε, επίσης, ότι σε σχέση με τη δωρεά ωαρίου, όλα τα σχετικά νομικά κείμενα σε ευρωπαϊκό επίπεδο είτε παρέμεναν σιωπηλά είτε – στην περίπτωση της Οδηγίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με τους κανόνες ασφάλειας για τη δωρεά ανθρώπινων κυττάρων – όριζαν ρητώς το κράτος υπεύθυνο για τη λήψη της απόφασης περί χρήσης ή μη κυττάρων σπέρματος. Εκτιμώντας από τη μία πλευρά την επιλογή του κράτους να συμβιβάζει την επιθυμία πρόσβασης σε ιατρικά υποβοηθούμενη τεκνοποίηση και από την άλλη πλευρά την υπάρχουσα ανησυχία σε μεγάλο μέρος του πληθυσμού σχετικά με το ρόλο και τις δυνατότητες της σύγχρονης αναπαραγωγικής ιατρικής, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η Αυστρία δεν είχε επιβάλει πλήρη απαγόρευση στην τεχνητή τεκνοποίηση (οι αμφισβητούμενες διαδικασίες, όταν πραγματοποιούνταν μεμονωμένα, επιτρέπονταν από το αυστριακό δίκαιο) και δεν απέτρεπε τα ζευγάρια που επιθυμούσαν να εφαρμόσουν μεθόδους, τις οποίες δεν προέβλεπε το νομικό της πλαίσιο, να ταξιδέψουν στο εξωτερικό προκειμένου να αναζητήσουν διαφορετικές θεραπείες στειρότητας. Το απλό γεγονός ότι μπορεί μεν η Αυστρία να απαγόρευε τη

χρήση σπέρματος δωρητή ή ωαρίου δωρήτριας για θεραπεία τεχνητής γονιμοποίησης, αλλά επέτρεπε τη δωρεά σπέρματος για τεχνητή σπερματέγχυση, αποδείκνυε ότι προσέγγιζε προσεκτικά το ευαίσθητο αυτό ζήτημα προσπαθώντας να συμφιλιώσει κοινωνικές πραγματικότητες με την προσέγγισή της επί της αρχής. Τέλος, το Δικαστήριο εκτίμησε τα επιχειρήματα δημοσίου συμφέροντος που η Αυστρία έλαβε υπόψη στην απόφαση να απαγορεύσει τη δωρεά σπέρματος και ωαρίου για τεχνητή γονιμοποίηση:

- ✧ την προστασία των γυναικών, καθώς η δωρεά ωαρίων θα μπορούσε να οδηγήσει σε προβληματικές καταστάσεις, όπως εκμετάλλευση και ταπείνωση των γυναικών, κυρίως όσων προέρχονται από λιγότερο ευνοούμενα οικονομικά στρώματα,
- ✧ τη «μυριασμένη» μητρότητα, καθώς η τεχνητή γονιμοποίηση θα δημιουργούσε ασυνήθιστες σχέσεις όπου οι κοινωνικές περιστάσεις θα παρέκκλιναν από τις βιολογικές, δηλαδή θα διαχωριζόταν η μητρότητα στη βιολογική της διάσταση και τη μητέρα που κυοφορεί, ενδεχομένως δε και σε κοινωνική διάσταση,
- ✧ την ευημερία των παιδιών, και
- ✧ την ανάγκη να αποτραπεί η επιλεκτική αναπαραγωγή.

Συμπερασματικά,

το Δικαστήριο επαναλαμβάνει ότι η Σύμβαση ερμηνεύεται και εφαρμόζεται πάντα υπό το φως των σημερινών συνθηκών [...] Ακόμη κι αν δεν διαπιστώνει παραβίαση του Άρθρου 8 στην παρούσα υπόθεση, το Δικαστήριο θεωρεί ότι το πεδίο αυτό, το οποίο υπόκειται στην ιδιαίτερα δυναμική εξέλιξη της επιστήμης και του νόμου, χρειάζεται να εξετάζεται συνεχώς από τα Συμβαλλόμενα Κράτη.

Σε σχέση με μέτρα μυστικής παρακολούθησης

Η μυστική παρακολούθηση των πολιτών είναι ανεκτή από τη Σύμβαση αυστηρά και μόνο όσο αποσκοπεί στην προστασία των δημοκρατικών θεσμών. Το Δικαστήριο θεωρεί ότι η παρακολούθηση του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, της αλληλογραφίας και των τηλεπικοινωνιών είναι αναγκαία σε μία δημοκρατική κοινωνία υπό τις εξαιρετικές περιστάσεις που επιβάλλει η εθνική ασφάλεια και/ή η προάσπιση της τάξης και η πρόληψη ποινικών παραβάσεων. Ωστόσο, προκειμένου να συμβαδίζουν με τη Σύμβαση, τα μέτρα αυτά πρέπει να συνοδεύονται από αποτελεσματικές εγγυήσεις κατά της κατάχρησης. Παρά την ευρεία διακριτική ευχέρεια των κρατών σχετικά με τις μεθόδους που χρησιμοποιούν, η λειτουργία τους βρίσκεται υπό εξέταση. Οι εγγυήσεις που πρέπει να συμβαδίζουν με το Άρθρο 8 μπορεί να ποικίλουν ανάλογα με τις περιστάσεις της υπόθεσης, όπως η φύση, το πεδίο εφαρμογής και η διάρκεια των πιθανών μέτρων, οι απαιτούμενοι λόγοι για την επιβολή τέτοιων μέτρων, οι αρμόδιες αρχές για την άδεια, την εκτέλεση και την εποπτεία των μέτρων και το είδος των ένδικων μέσων που προβλέπει το εθνικό δίκαιο. Στην υπόθεση *Klass*, το

Δικαστήριο εκλήθη να αποφασίσει κατά πόσον η γερμανική νομοθεσία που επέτρεπε το άνοιγμα της αλληλογραφίας και την υποκλοπή τηλεφωνημάτων προκειμένου να προστατευτεί η εθνική ασφάλεια, να προασπιστεί η τάξη και να προληφθούν ποινικές παραβάσεις, παραβίαζε τα δικαιώματα του προσφεύγοντα καθώς στερείτο επαρκών εγγυήσεων κατά πιθανής κατάχρησης. Σχετικά με το ερώτημα τι είδους προστασία χρειάζεται, το Δικαστήριο, έχοντας επισημάνει πως ο δικαστικός έλεγχος της παρακολούθησης είναι κατά βάση επιθυμητός, θεώρησε ότι ο μη δικαστικός εποπτικός έλεγχος που έχει ανατεθεί σε ένα Κοινοβουλευτικό Συμβούλιο και μία Επιτροπή που ορίζει το Συμβούλιο, παρείχαν επαρκείς εγγυήσεις κατά της κατάχρησης. Ο λόγος ήταν ότι και τα δύο όργανα ήταν ανεξάρτητα από τις αρχές που είχαν αναλάβει την παρακολούθηση και τους είχε παραχωρηθεί επαρκής εξουσία για να ασκήσουν έναν αποτελεσματικό και συνεχή έλεγχο. Συνεπώς, το Δικαστήριο κατέληξε ότι λαμβάνοντας υπόψη τις τεχνικές εξελίξεις στις μεθόδους κατασκοπίας και παρακολούθησης, αλλά και την αύξηση των τρομοκρατικών ενεργειών στην Ευρώπη, το γερμανικό σύστημα ελέγχου μυστικής παρακολούθησης πληρούσε τις προϋποθέσεις του Άρθρου 8 της Σύμβασης.

Σε σχέση με το δικαίωμα κάθε ανθρώπου να γνωρίζει την καταγωγή του

Το δικαίωμα κάθε ατόμου να γνωρίζει την καταγωγή του πρέπει να σταθμίζεται με το δικαίωμα εξέτασης του νομικού τεκμηρίου πατρότητας υπό το φως των βιολογικών αποδείξεων. Στην υπόθεση *Mizzi*, το Δικαστήριο έκρινε ότι η αντικειμενική αδυναμία να ξανανοίξει η εξάμηνη προθεσμία και να επιτραπεί στον προσφεύγοντα να αμφισβητήσει ενδίκως την πατρότητα, δικαίωμα που ορθώς απέκτησε μετά τη γέννα του παιδιού και κατόπιν νομοθετικής μεταρρύθμισης, αποτέλεσε έναν υπερβολικά απόλυτο περιορισμό που δεν ήταν «αναγκαίος σε μία δημοκρατική κοινωνία». Το Δικαστήριο θεώρησε ότι το πιθανό συμφέρον της Υ να απολαύσει την «κοινωνική πραγματικότητα» να είναι η κόρη του προσφεύγοντα δεν μπορούσε να υπερτερήσει του νόμιμου δικαιώματος του προσφεύγοντος να έχει τη δυνατότητα να απορρίψει την πατρότητα ενός παιδιού που, σύμφωνα με επιστημονικά στοιχεία τα οποία ισχυριζόταν ότι είχε στην κατοχή του, δεν ήταν δικό του. Το Δικαστήριο έκρινε ότι το γεγονός ότι δεν επετράπη ποτέ στον προσφεύγοντα να αρνηθεί την πατρότητα, δεν ήταν ανάλογο προς τον επιδιωκόμενο σκοπό. Δεν είχε επιτευχθεί δίκαιη ισορροπία μεταξύ του γενικού συμφέροντος της προστασίας της ασφάλειας δικαίου των οικογενειακών σχέσεων και του προσφεύγοντα. Στην υπόθεση *Mikulic*, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι στην απόφαση να ζητηθεί η εξακρίβωση πατρότητας, οι εθνικές αρχές οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη τη βασική αρχή της υπεροχής του συμφέροντος του τέκνου. Η εθνική διαδικασία που ήταν διαθέσιμη στην προσφεύγουσα, δεν είχε επιτύχει τη σωστή ισορροπία μεταξύ του δικαιώματός της να μάθει εγκαίρως την πατρότητά της και του δικαιώματος του φερόμενου πατέρα της να μην υποβληθεί σε εξέταση γενετικού υλικού, αφήνοντας την προσφεύγουσα σε μία κατάσταση παρατεταμένης αβεβαιότητας ως προς την προσωπική της ταυτότητα.

Στην υπόθεση *Odièvre*, ζητήθηκε από το Δικαστήριο να εξετάσει τους κανόνες που διέπουν το απόρρητο της γέννας, που απέτρεψαν την προσφεύγουσα που βρισκόταν υπό κρατική επιμέλεια λόγω της επιθυμίας της μητέρας της να μην αποκαλυφθεί η ταυτότητά της, από το να μάθει πληροφορίες για τη φυσική της οικογένεια. Έχοντας ενημερωθεί για την ύπαρξη φυσικών αδελφών, η προσφεύγουσα ζήτησε την αποκάλυψη απόρρητων πληροφοριών που αφορούσαν τη γέννα της και την άδεια να λάβει αντίγραφα των σχετικών εγγράφων, δημοσίων αρχείων ή πιστοποιητικών γέννησης. Δεν μπορούσε να λάβει καμία πληροφορία καθώς σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, η αίτηση για αποκάλυψη πληροφοριών που οδηγούν στην ταυτότητα της φυσικής μητέρας δεν μπορούσε να γίνει αποδεκτή, αν είχε συμφωνηθεί το απόρρητο στη γέννα. Αντιμετωπίζοντας για πρώτη φορά μία τέτοιου είδους προσφυγή, το Δικαστήριο έπρεπε να συμβιβάσει διάφορα αντικρουόμενα συμφέροντα. Εξετάζοντας την προσφυγή, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι ενώ η νομοθεσία των περισσότερων Συμβαλλόμενων Κρατών δεν συγκρινόταν με την εφαρμοστέα νομοθεσία στη Γαλλία που εμπόδιζε τη σύναψη γονικών δεσμών με τη φυσική μητέρα σε περίπτωση που είχε αρνηθεί να αποκαλυφθεί η ταυτότητά της, ορισμένες χώρες δεν επέβαλαν την υποχρέωση στους φυσικούς γονείς να δηλώσουν τα στοιχεία τους κατά τη γέννα των παιδιών τους ενώ είχαν σημειωθεί περιπτώσεις εγκατάλειψης παιδιών σε διάφορες άλλες χώρες που είχαν προκαλέσει δημόσια αντιπαράθεση σχετικά με το δικαίωμα να γεννιέται ένα παιδί σε πλήρη ανωνυμία. Υπό το φως της μεγάλου εύρους πρακτικής μεταξύ των νομικών συστημάτων και παραδόσεων και της εγκατάλειψης παιδιών, το Δικαστήριο θεώρησε ότι τα κράτη πρέπει να διαθέτουν περιθώριο εκτίμησης για να αποφασίζουν ποια είναι τα κατάλληλα μέτρα για να εξασφαλιστούν τα δικαιώματα που εγγυάται η Σύμβαση. Το Δικαστήριο επίσης παρατήρησε ότι το αίτημα της προσφεύγουσας δεν είχε πλήρως παραβλεφθεί, καθώς είχε πρόσβαση σε μη προσωποποιημένη πληροφόρηση για τη μητέρα και τη φυσική της οικογένεια μέσω των οποίων μπορούσε να εντοπίσει κάποιες από τις ρίζες της, εξασφαλίζοντας παράλληλα την προστασία των συμφερόντων τρίτων. Τέλος, πρέπει να ληφθεί υπόψη ένας άλλος εξίσου σημαντικός παράγοντας. Ενώ η εθνική νομοθεσία τηρούσε την αρχή ότι οι μητέρες έχουν το δικαίωμα να γεννούν ανώνυμα, την ίδια στιγμή διευκόλυνε την έρευνα για πληροφορίες σχετικά με τη βιολογική καταγωγή ιδρύοντας το Εθνικό Συμβούλιο Πρόσβασης σε Πληροφορίες σχετικά με την Προσωπική Καταγωγή, μέσω του οποίου η προσφεύγουσα μπορούσε να ζητήσει την αποκάλυψη της ταυτότητας της μητέρας της, από τη στιγμή που η ίδια είχε συναινέσει. Συνεπώς, το Δικαστήριο πείστηκε ότι η γαλλική νομοθεσία επεδίωκε να επιτύχει δίκαιη ισορροπία μεταξύ των αντικρουόμενων συμφερόντων. Κρίνοντας ότι δεν υπήρχε παραβίαση του Αρθρου 8, το Δικαστήριο δήλωσε ότι η Γαλλία δεν είχε υπερβεί το περιθώριο εκτίμησης που της είχε αναγνωρισθεί, δεδομένης της πολύπλοκης και ευαίσθητης φύσης του ζητήματος πρόσβασης στην πληροφόρηση περί καταγωγής, ζήτημα που αφορούσε το δικαίωμα να γνωρίζει κάποιος την προσωπική του ιστορία, την επιλογή των φυσικών γονέων, τους υπάρχοντες οικογενειακούς δεσμούς και τους θετούς γονείς.

Σε σχέση με την υιοθεσία

Στην υπόθεση *Νεργεπόντης-Γιαννίσης*, το Δικαστήριο επέκρινε το ευρύ περιθώριο εκτίμησης της Ελλάδας σχετικά με την άρνηση να αναγνωρίσει την πλήρη υιοθεσία ενηλίκου από το θείο του, λόγω της θρησκευτικής ιδιότητας του δευτέρου. Διαπιστώνοντας παραβίαση του Άρθρου 8, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι τα κείμενα στα οποία είχε βασιστεί η Ολομέλεια του Αρείου Πάγου προκειμένου να απορρίψει την αίτηση ήταν όλα εκκλησιαστικής φύσης και χρονολογούνταν στον έβδομο και ένατο αιώνα. Ωστόσο, οι μοναχοί στην Ελλάδα είχαν το δικαίωμα να παντρευτούν από το 1982, ενώ δεν υπήρχε εσωτερική νομοθεσία που τους απαγόρευε να υιοθετήσουν. Στη συγκεκριμένη υπόθεση, η εντολή υιοθεσίας είχε δοθεί το 1984, όταν ο αιτών είχε ήδη ενηλικιωθεί. Ίσχυε για 24 χρόνια και ο θετός πατέρας είχε εκφράσει την επιθυμία να έχει νόμιμο γιο που θα μπορούσε να κληρονομήσει την περιουσία του. Κατά τη γνώμη του Δικαστηρίου, η άρνηση εφαρμογής της εντολής υιοθεσίας δεν ανταποκρινόταν σε κάποια επιτακτική κοινωνική ανάγκη και δεν ήταν ανάλογη προς τον επιδιωκόμενο σκοπό.

Στη διαχείριση προσωπικών δεδομένων

Η καταχώρηση προσωπικών πληροφοριών σε εθνική βάση δεδομένων παραβατών δεν αντιβαίνει από μόνη της τη Σύμβαση, ακόμη κι όταν γίνεται αυτόματη επεξεργασία των δεδομένων, τα οποία δύνανται να χρησιμοποιηθούν για αστυνομικούς σκοπούς. Στην υπόθεση *Gardel*, το Δικαστήριο πείστηκε ότι ο προληπτικός χαρακτήρας της βάσης δεδομένων παραβατών για σεξουαλικά εγκλήματα, όπου είχαν προστεθεί τα στοιχεία του προσφεύγοντα αφού καταδικάστηκε σε ποινή φυλάκισης 15 χρόνων για βιασμό ανηλίκου, αποτελούσε τον τρόπο με τον οποίο το κράτος τηρούσε την υποχρέωσή του να προστατεύει ευάλωτες ομάδες από ιδιαίτερα κατακριτέες μορφές ποινικών πράξεων. Η χρονική διάρκεια φύλαξης της βάσης δεδομένων κρίθηκε ανάλογη με τον επιδιωκόμενο σκοπό, και δεδομένου ότι ο προσφεύγων είχε ουσιαστικά τη δυνατότητα να υποβάλει αίτηση για διαγραφή των αρχείων, ενώ η πρόσβαση στα συγκεκριμένα αρχεία καλυπτόταν από δεοντολογικό απόρρητο και περιοριζόταν σε πολύ συγκεκριμένες και ειδικές περιπτώσεις, το Δικαστήριο αποφάσισε ομόφωνα ότι υπήρχε δίκαιη ισορροπία μεταξύ ιδιωτικών και δημοσίων συμφερόντων, και συνεπώς, δεν διαπιστώθηκε παραβίαση του Άρθρου 8.

Το Τμήμα Μείζονος Σύνοψης κατέληξε ομόφωνα ότι το Ηνωμένο Βασίλειο δεν είχε καταφέρει να επιτύχει δίκαιη ισορροπία, υπερβαίνοντας κάθε αποδεκτό περιθώριο εκτίμησης στην προαναφερθείσα υπόθεση *S. και Harper*. Εξετάζοντας την υπόθεση, το Δικαστήριο εστίασε τον έλεγχο του στην «αναγκαιότητα» του περιθωρίου εκτίμησης. Κατόπιν συγκριτικής ανάλυσης των δικαιοδοσιών στα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η Αγγλία, η Ουαλία και η Βόρεια Ιρλανδία ήταν οι μόνες που επέτρεπαν την επ' αόριστον φύλαξη δακτυλικών αποτυπωμάτων, δειγμάτων κυττάρων και γενετικού υλικού για οποιοδήποτε πρόσωπο, οποιασδήποτε ηλικίας που έχει θεωρηθεί ύποπτος (αλλά δεν έχει καταδικαστεί) για οποιοδήποτε

καταγραφέν αδίκημα. Καθώς η προστασία που παρέχει το Άρθρο 8 θα μειωνόταν σε απαράδεκτο βαθμό εάν επιτρεπόταν η ελεύθερη χρήση σύγχρονων επιστημονικών τεχνικών στο ποινικό δικαστικό σύστημα χωρίς να υπολογίζονται με προσοχή τα πιθανά οφέλη της εκτεταμένης χρήσης τους ενάντια σε σημαντικά συμφέροντα της ιδιωτικής ζωής, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι κάθε κράτος που διεκδικούσε ρόλο πρωτοπόρου στο χώρο αυτό, έφερε ειδική ευθύνη για να επιτύχει τη σωστή ισορροπία. Το Δικαστήριο εξεπλάγη από το γενικό και αδιάκριτο χαρακτήρα της εν λόγω εξουσίας φύλαξης προσωπικών δεδομένων, καθώς τα δεδομένα αυτά μπορούσαν να φυλαχθούν ανεξάρτητα από τη φύση ή τη σοβαρότητα του αδικήματος και την ηλικία του παραβάτη, ενώ δεν υπήρχε χρονικό όριο ως προς τη φύλαξή τους και οι πιθανότητες της διαγραφής ή καταστροφής των δεδομένων σε περίπτωση αθώωσης ήταν περιορισμένες. Οι δικαστές του Στρασβούργου διερεύνησαν, επίσης, τη σχέση μεταξύ του συγκεκριμένου μέτρου και του τεκμηρίου αθωότητας: ενώ η φύλαξη τέτοιων προσωπικών δεδομένων δεν μπορούσε να εξομοιωθεί με τη διατύπωση υποψιών, εντούτοις η αντίληψη των προσφευγόντων ότι δεν μεταχειρίζονταν ως αθώοι επιτάθηκε από το γεγονός ότι τα προσωπικά τους δεδομένα διατηρούνταν επ' αόριστον, όπως ακριβώς τα δεδομένα ατόμων που είχαν καταδικαστεί. Το γεγονός αυτό θεωρήθηκε ιδιαίτερα ανησυχητικό στην περίπτωση ανηλίκων (όπως ο πρώτος προσφεύγων) δεδομένης της ιδιαίτερης κατάστασής τους και της σημασίας της εξέλιξης και της ένταξής τους στην κοινωνία. Συνεπώς, έπρεπε να είχε δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στην προστασία ανηλίκων από κάθε ζημία που θα συνεπαγόταν η φύλαξη των προσωπικών τους δεδομένων από τις αρχές, αφού είχαν ήδη αθωωθεί. Οι συσσωρευτικές συνέπειες των προαναφερθέντων λόγων οδήγησαν το Δικαστήριο να καταλήξει ότι η συγκεκριμένη φύλαξη δεδομένων αποτελούσε δυσανάλογη επέμβαση στα δικαιώματα των προσφευγόντων για σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής τους ζωής, και συνεπώς, δεν μπορούσε να θεωρηθεί αναγκαία σε μία δημοκρατική κοινωνία.

Στο πλαίσιο της απασχόλησης

Το 2010, το Δικαστήριο βρέθηκε αντιμέτωπο με διάφορες περιπτώσεις που αφορούσαν την απόλυση ατόμων από τα καθήκοντά τους για λόγους που σχετίζονταν με την ιδιωτική τους ζωή. Στην υπόθεση *Obst*, ο προσφεύγων ήταν Διευθυντής της Ευρώπης για το Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων της Εκκλησίας των Μορμόνων, στην υπόθεση *Schüth*, ο προσφεύγων ήταν μουσικός εκκλησιαστικού οργάνου και διευθυντής χορωδίας Ρωμαιοκαθολικής ενορίας, και στην υπόθεση *Özpinar*, η προσφεύγουσα ήταν δικαστής. Στις δύο πρώτες υποθέσεις, η απόλυση είχε βασιστεί σε λόγους μοιχείας, ενώ στην τρίτη, σε προσωπικές και επαγγελματικές παραμέτρους (η προσφεύγουσα κατηγορήθηκε για στενή σχέση με δικηγόρο, του οποίου οι πελάτες υποτίθεται ότι επωφελούνταν από ενοχικές αποφάσεις, όπως επίσης για συνεχώς αργοπορημένη προσέλευση στο χώρο εργασίας και ανάρμοστη ένδυση και μακιγιάζ). Όλες οι αποφάσεις κρίθηκαν βάσει του κριτηρίου αναλογικότητας και της δίκαιης ισορροπίας μεταξύ των

δικαιωμάτων των προσφευγόντων για σεβασμό της ιδιωτικής τους ζωής κατά το Άρθρο 8 από τη μία πλευρά και των δικαιωμάτων που η Σύμβαση αναγνωρίζει στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία και την Εκκλησία των Μορμόνων από την άλλη πλευρά.

Και στις δύο περιπτώσεις, το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο Εργατικών Διαφορών έκρινε ότι οι απαιτήσεις της Εκκλησίας των Μορμόνων και της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, αντίστοιχα, σε σχέση με τη συζυγική πίστη δεν συγκρούονταν με τις θεμελιώδεις αρχές της έννομης τάξης. Όσον αφορά τον κ. Obst που είχε ενημερώσει την Εκκλησία για την απιστία του κατόπιν δικής του πρωτοβουλίας, το Δικαστήριο συμφώνησε με τις εθνικές αποφάσεις ότι η απόλυσή του αποτελούσε αναγκαίο μέτρο που σκόπευε στη διατήρηση της αξιοπιστίας της Εκκλησίας, τονίζοντας συγκεκριμένα τη φύση της ιδιότητάς του. Το γεγονός ότι κατόπιν προσεκτικής προσπάθειας στάθμισης, τα γερμανικά δικαστήρια είχαν δώσει μεγαλύτερη βαρύτητα στα συμφέροντα της Εκκλησίας των Μορμόνων απ' ότι στα αντίστοιχα του κ. Obst, δεν έγειρε ζήτημα υπό το πρίσμα της Σύμβασης. Το συμπέρασμα ότι ο κ. Obst δεν είχε αναγκαστεί να αναλάβει απαράδεκτες υποχρεώσεις, ήταν λογικό, δεδομένου ότι έχοντας μεγαλώσει μέσα στους κύκλους της Εκκλησίας των Μορμόνων, γνώριζε ή θα έπρεπε να γνωρίζει, κατά την υπογραφή του συμβολαίου εργασίας, τη σημασία της συζυγικής πίστης για τον εργοδότη του και το ασυμβίβαστο της εξωσυζυγικής του σχέσης με τις αυξημένες υποχρεώσεις αφοσίωσης που είχε αναλάβει έναντι της Εκκλησίας ως Διευθυντής της Ευρώπης για το Τμήμα Δημοσίων Σχέσεων. Αντιθέτως, στην υπόθεση του κ. Schüth, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι οι εθνικές αρχές είχαν περιοριστεί στο να δηλώσουν ότι ενώ δεν ανήκε στην ομάδα των εργαζομένων που σε περίπτωση ανάρμοστης συμπεριφοράς έπρεπε να απολυθούν, όπως όσοι προσέφεραν υπηρεσίες συμβουλευτικής, κατήχησης ή κατείχαν ηγετική θέση, τα καθήκοντά του ήταν τόσο στενά συνδεδεμένα με την αποστολή της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας που η ενορία δεν μπορούσε να συνεχίσει να τον απασχολεί χωρίς να πληγεί η αξιοπιστία της. Ωστόσο, δεν είχαν αναφερθεί καθόλου στην *de facto* οικογενειακή ζωή του κ. Schüth ή τη νομική προστασία που της είχε αναγνωριστεί. Συνεπώς, το Δικαστήριο θεώρησε ότι τα συμφέροντα της Εκκλησίας δεν είχαν σταθμιστεί με το δικαίωμα του κ. Schüth για σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής του ζωής, αλλά μόνο με το συμφέρον του να διατηρήσει τη θέση εργασίας του. Ενώ το Δικαστήριο δέχθηκε ότι υπογράφοντας το συμβόλαιο εργασίας, ο κ. Schüth είχε αναλάβει καθήκον αφοσίωσης προς την Εκκλησία που περιόριζε ως ένα βαθμό το δικαίωμά του για σεβασμό της ιδιωτικής του ζωής, η υπογραφή του συμβολαίου δεν μπορούσε να ερμηνευτεί ως σαφή υπόσχεση για μία ζωή αποχής σε περίπτωση χωρισμού ή διαζυγίου. Τα γερμανικά Δικαστήρια Εργατικών Διαφορών είχαν εξετάσει οριακά το γεγονός ότι η υπόθεση του κ. Schüth δεν είχε καλυφθεί από τα μέσα ενημέρωσης, και ότι μετά από 14 χρόνια υπηρεσίας στην ενορία, δεν είχε φανεί ποτέ να υπονομεύει τη θέση της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. Εξίσου σημαντικό ήταν το γεγονός ότι εργαζόμενος που απολυόταν από εκκλησία, είχε πολύ περιορισμένες πιθανότητες να βρει άλλη θέση εργασίας. Αυτό ίσχυε ακόμη περισσότερο όταν τα τυπικά προσόντα του απολυθέντος καθιστούσαν δύσκολη, εάν όχι απίθανη, την εύρεση εργασίας εκτός εκκλησιαστικού χώρου, όπως με την περίπτωση

του κ. Schüth, ο οποίος κατόπιν της απόλυσής του εργαζόταν με μερική απασχόληση σε Προτεσταντική Εκκλησία. Ως προς αυτό, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι οι κανόνες της Προτεσταντικής Εκκλησίας σχετικά με μουσικούς της εκκλησίας όριζαν ρητώς ότι όσοι δεν ανήκαν στη συγκεκριμένη εκκλησία μπορούσαν να απασχοληθούν σε εξαιρετικές μόνο περιπτώσεις και μόνο στο πλαίσιο δευτέρας εργασίας. Εν όψει των ανωτέρω, το Δικαστήριο έκρινε ομόφωνα ότι η Γερμανία δεν είχε επιτύχει να σταθμίσει τα δικαιώματα του κ. Schüth με τα δικαιώματα της Εκκλησίας ως εργοδότη, κατά τρόπο συμβατό με τη Σύμβαση.

Στην περίπτωση της κ. Özpinar, η απόφαση απόλυσης είχε ληφθεί σε ένα γενικότερο πλαίσιο, όπου διακυβευόταν, επίσης, το δικαίωμα για σεβασμό της υπόληψης. Ενώ η επέμβαση (που συνίστατο στην ίδια την απόλυση και όχι τις κριτικές σχετικά με τη συμπεριφορά της ως δικαστή) θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι είχε θεμιτό σκοπό σε σχέση με το καθήκον των δικαστών να απέχουν προκειμένου να διατηρηθεί η ανεξαρτησία τους και η ισχύ των αποφάσεών τους, το Δικαστήριο έκρινε ότι η έρευνα που ακολούθησε, δεν είχε αποδείξει το βάσιμο των κατηγοριών που τη βάριαν. Επιπλέον, είχε συνυπολογίσει διάφορες πράξεις της κ. Özpinar που δεν αφορούσαν την επαγγελματική της δραστηριότητα. Η απουσία εγγυήσεων που θα έπρεπε να της είχαν αναγνωριστεί κατά τη διάρκεια της δίκης ήταν εξίσου σημαντική, καθώς με την απόλυσή της, η προσφεύγουσα έχασε αυτόματα το δικαίωμα να ασχολείται με τα νομικά: καθώς η κ. Özpinar εμφανίστηκε ενώπιον του Συμβουλίου μόνο όταν αμφισβήτησε την απόλυσή της και δεν είχε λάβει εκ των προτέρων τις εκθέσεις του επιθεωρητή ή την κατάθεση των μαρτύρων, το Δικαστήριο κατέληξε ότι η επέμβαση στην ιδιωτική ζωή της προσφεύγουσας δεν ήταν ανάλογη προς τον επιδιωκόμενο σκοπό.

Στην προστασία της ιδιωτικής ζωής

Στην υπόθεση *Hatton και λοιποί*, το Δικαστήριο εξέτασε τα βασικά δικαιώματα των προσφευγόντων για ξεκούραση και νυχτερινό ύπνο ως αναπόσπαστο κομμάτι της ιδιωτικότητας κατά το Άρθρο 8. Το Τμήμα Μείζονος Σύνθεσης ανέτρεψε την προηγούμενη απόφαση του Τμήματος που είχε διαπιστώσει παραβίαση του Άρθρου 8 κρίνοντας ότι με την εφαρμογή του προγράμματος νυχτερινών πτήσεων του 1993, το κράτος είχε αποτύχει να αντισταθμίσει την οικονομική ευημερία του Ηνωμένου Βασιλείου με την ουσιαστική χρήση του δικαιώματος των προσφευγόντων για σεβασμό της κατοικίας τους, και της ιδιωτικής και οικογενειακής τους ζωής. Παρατήρησε ότι

η διαταραχή ύπνου στην οποία βασίστηκαν οι ισχυρισμοί των προσφευγόντων, δεν παραβίαζε κάποια πτυχή της ιδιωτικής ζωής κατά τρόπο συγκρίσιμο με τα ποινικά μέτρα που εξετάστηκαν στην υπόθεση *Dudgeon* έτσι ώστε να απαιτηθεί ένα ιδιαίτερα στενό πεδίο εφαρμογής του περιθωρίου εκτίμησης του κράτους.

Το Δικαστήριο επεσήμανε τα δύο σημεία της έρευνας που χρειάζεται να διεξάγει σε περιπτώσεις που αφορούν κρατικές αποφάσεις περιβαλλοντικού περιεχομένου. Κατά πρώτον, χρειάζεται να αξιολογούνται τα ουσιαστικά μέρη της κυβερνητικής απόφασης

προκειμένου να διασφαλίζεται ότι είναι σύμφωνα με το Άρθρο 8. Κατά δεύτερον, πρέπει να εξετάζεται η διαδικασία λήψης αποφάσεων για να εξασφαλίζεται ότι έχει δοθεί η δέουσα βαρύτητα στα συμφέροντα των μεμονωμένων ατόμων. Η διάσταση απόψεων σχετικά με το περιθώριο εκτίμησης μπορεί να λυθεί μόνο με αναφορά στο περιεχόμενο της συγκεκριμένης απόφασης: όσον αφορά περιβαλλοντικά ζητήματα που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Άρθρου 8, το Δικαστήριο εξέτασε όλες τις διαδικαστικές διαστάσεις, συμπεριλαμβανομένου του είδους πολιτικής ή απόφασης που εφαρμόστηκε, το βαθμό στον οποίο οι απόψεις των μεμονωμένων ατόμων (συμπεριλαμβανομένων των προσφευγόντων) ελήφθησαν υπόψη καθ' όλη τη διάρκεια της λήψης αποφάσεων, και τις διαθέσιμες διαδικαστικές εγγυήσεις. Στην παρούσα υπόθεση, το Δικαστήριο εκτίμησε το νόμιμο δικαίωμα του κράτους να λαμβάνει υπόψη τα συνολικά οικονομικά συμφέροντα του κράτους στη διαμόρφωση της πολιτικής του, τις δυσκολίες στη διαπίστωση κατά πόσον το εφαρμοστέο πρόγραμμα πτήσεων συνέβαλε στην επιδείνωση του νυχτερινού θορύβου, την προσοχή που δόθηκε στις ανησυχίες των ατόμων που πλήττονται, το μηχανισμό που τέθηκε σε εφαρμογή για την επανεξέταση των επιπτώσεων του εν λόγω προγράμματος, τη συμβολή των νυχτερινών πτήσεων στη γενική οικονομία και τη δυνατότητα των ατόμων που πλήττονται από ένα γενικό μέτρο να εγκαταλείψουν την περιοχή. Το Δικαστήριο κατέληξε ότι, στην ουσία, οι αρχές δεν είχαν υπερβεί το περιθώριο εκτίμησής τους αποτυγχάνοντας να σταθμίσουν το δικαίωμα των ατόμων που επλήγησαν από τους εν λόγω κανονισμούς για σεβασμό της ιδιωτικής τους ζωής και κατοικίας με τα συγκρουόμενα δικαιώματα των άλλων και της κοινότητας στο σύνολό της, διαπιστώνοντας έτσι ότι δεν υπήρχε παραβίαση του Άρθρου 8.

Σε σχέση με περιβαλλοντικά δικαιώματα

Το εύρος του περιθωρίου εκτίμησης που διαθέτουν τα κράτη όταν ασχολούνται με το δικαίωμα στο περιβάλλον εν γένει και στο υγιές περιβάλλον ειδικώς, εξαρτάται κυρίως από τη φύση του δικαιώματος που επηρεάζεται από τις επεμβάσεις και τη σημασία του για τον προσφεύγοντα. Και οι δύο παράγοντες παίζουν κεντρικό ρόλο στην εφαρμογή της ρήτρας παρέκκλισης του Άρθρου 8, όταν τα κράτη σταθμίζουν με επιτυχία τα συγκρουόμενα συμφέροντα. Με άλλα λόγια, το Δικαστήριο εξετάζει κατά πόσον η καταγγελία σχετίζεται με μία γενική παράμετρο (όπως το δικαίωμα σεβασμού της κατοικίας) ή επηρεάζει πιο ενδόμυχες πτυχές του ατόμου (όπως η σωματική ή ψυχική υγεία). Το Δικαστήριο διστάζει να ευνοήσει το άτομο έναντι της ευρύτερης κοινότητας στην πρώτη κατηγορία υποθέσεων. Ωστόσο, στην εξέταση επεμβάσεων της δεύτερης κατηγορίας, το Δικαστήριο δεν στενεύει απλά το περιθώριο εκτίμησης των εθνικών αρχών, αλλά προβαίνει και σε προσεκτικό έλεγχο του τρόπου με τον οποίο οι εθνικές αρχές έχουν συμμορφωθεί με τις θετικές υποχρεώσεις τους κατά το Άρθρο 8 της Σύμβασης. Στις περισσότερες περιπτώσεις, γενικές αιτιολογίες, όπως η οικονομική ευημερία της χώρας, δεν αρκούν για να επιτραπεί επέμβαση, εκτός εάν τα κράτη είναι σε θέση να

αποδείξουν ότι δεν υπάρχουν άλλες δυνατές επεμβάσεις που θα ήταν λιγότερο επιβλαβείς ή επεμβατικές. Στην υπόθεση *Powell και Rayner*, οι προσφεύγοντες διαμαρτυρήθηκαν για υπερβολικά υψηλά επίπεδα θορύβου λόγω της λειτουργίας του αεροδρομίου του Heathrow. Σύμφωνα με επίσημες μετρήσεις, η κατοικία του πρώτου προσφεύγοντα επηρεαζόταν από χαμηλό δείκτη ηχητικής ενόχλησης. Το κτίσμα του δεύτερου προσφεύγοντα, πάνω από το οποίο πετούσαν αεροπλάνα συστηματικά τις πρωινές ώρες και σε περιορισμένο βαθμό τις νυχτερινές ώρες, θεωρήθηκε περιοχή υψηλού δείκτη ηχητικής ενόχλησης για τους κατοίκους. Επικαλούμενοι το Άρθρο 8 της Σύμβασης, οι προσφεύγοντες κατήγγειλαν ότι ως αποτέλεσμα του υπερβολικού θορύβου λόγω της εναέριας κυκλοφορίας από και προς το αεροδρόμιο του Heathrow, είχαν – και οι δύο – πέσει θύματα αδικαιολόγητης επέμβασης του Ηνωμένου Βασιλείου στο δικαίωμά τους που εγγυάται το Άρθρο 8.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο πείστηκε ότι

[...] Σε κάθε υπόθεση, παρά τις μεγάλες αποκλίσεις, η ποιότητα της ιδιωτικής ζωής του προσφεύγοντα και η ευκαιρία να απολαμβάνει τις ανέσεις της κατοικίας του, έχουν επηρεαστεί δυσμενώς από το θόρυβο των αεροσκαφών που χρησιμοποιούν το αεροδρόμιο του Heathrow.

Λαμβάνοντας υπόψη το οικονομικό συμφέρον της χώρας να έχει μεγάλα διεθνή αεροδρόμια, ακόμη και σε πυκνοκατοικημένες αστικές περιοχές, και δεδομένου του αριθμού των μέτρων που έχουν υιοθετηθεί - σταδιακά και κατά συλλογικό τρόπο - από τις αρχές, οι οποίες είναι υπεύθυνες να ελέγχουν, να μειώνουν και να επανορθώνουν για το θόρυβο των αεροσκαφών στο αεροδρόμιο και γύρω από το αεροδρόμιο του Heathrow, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο έκρινε ομόφωνα ότι δεν θα μπορούσε να ευσταθεί ο ισχυρισμός πως η κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου είχε υπερβεί το περιθώριο εκτίμησής της ή είχε διαταράξει τη δίκαιη ισορροπία που απαιτεί το Άρθρο 8. Αντίθετα, στην υπόθεση *López Ostra*, το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του Αρθρου 8, καθώς το κράτος δεν είχε καταφέρει να σταθμίσει την οικονομική ευημερία της πόλης με την αποτελεσματική χρήση των δικαιωμάτων της προσφεύγουσας: όταν το Συμβούλιο αποφάσισε να ανοίξει το εργοστάσιο επεξεργασίας λυμάτων που κατήγγειλε η προσφεύγουσα, θα έπρεπε να λάβει υπόψη του την υποχρέωση να σεβαστεί την κατοικία, αλλά και την ιδιωτική και οικογενειακή ζωή της προσφεύγουσας. Επιπλέον, απέτυχε να επανορθώσει για την ταλαιπωρία που υπέστη η προσφεύγουσα.

Μέρος Γ– Θετικές υποχρεώσεις

Το κύριο αντικείμενο του Άρθρου 8 είναι η προστασία του ατόμου από αυθαίρετη επέμβαση των κρατικών αρχών. Ωστόσο, δεν επιβάλλει απλά στα κράτη να απέχουν από τέτοια επέμβαση: εκτός από την αρνητική αυτή βασική υποχρέωση, ενδέχεται να υπάρχουν και θετικές υποχρεώσεις, η εκπλήρωση των οποίων έχει λειτουργική σημασία για τον ουσιαστικό σεβασμό της ιδιωτικής ή οικογενειακής ζωής. Αυτό συμβαίνει ολοένα και συχνότερα, ως αποτέλεσμα της αυξανόμενης επίγνωσης του κοινού για τα δικαιώματά του έναντι στο κράτος, αλλά και για ό,τι είναι νομίμως αναμενόμενο από τις εθνικές αρχές, ιδίως από τη στιγμή που η μεγαλύτερη πρόσβαση σε πληροφόρηση για διάφορα ζητήματα καθιστά ευκολότερο στον καθημερινό άνθρωπο να γνωρίζει τις επιστημονικές και τεχνικές ανακαλύψεις. Οι θετικές υποχρεώσεις υπό το Άρθρο 8 συζητήθηκαν για πρώτη φορά το 1997 στην υπόθεση *Marckx*. Τότε, το Δικαστήριο επεσήμανε την ύπαρξη θετικών υποχρεώσεων για τα κράτη, όπως υποδεικνύει και η λέξη «σεβασμός» της πρώτης παραγράφου του Άρθρου 8. Ωστόσο, λόγω της φύσης της διάταξης, ο προσδιορισμός τέτοιων υποχρεώσεων πάσχει από το ευρύ περιθώριο εκτίμησης που δικαιούνται τα κράτη σύμφωνα με τη ρήτρα παρέκκλισης. Μπορεί μεν τα δικαιώματα του Άρθρου 8 να υπόκεινται στους περιορισμούς των καταστάσεων που εκτίθενται στη δεύτερη παράγραφο, αλλά και η έννοια του «σεβασμού» είναι κάπως αόριστη, ιδίως όταν εξετάζεται ως η πηγή των θετικών υποχρεώσεων. Τελευταίο αλλά εξίσου σημαντικό, η πλειονότητα των καταγγελιών του Άρθρου 8 σχετίζονται με καταστάσεις όπου ζητείται από το κράτος να αποφανθεί για συγκρούσεις μεταξύ αντιμαχόμενων ατόμων ή ομάδων ατόμων. Εξετάζοντας τέτοιου είδους προσφυγές, το Δικαστήριο συνήθως καταλήγει ότι το κράτος δεν κατάφερε να αντισταθμίσει τα συμφέροντα των εμπλεκόμενων μερών, διαπιστώνοντας έτσι παραβίαση της Σύμβασης. Σε εξαιρετικές μόνο περιπτώσεις, θα πάει ένα βήμα παραπέρα υποδεικνύοντας τα κατάλληλα μέτρα που θα έπρεπε να είχαν ληφθεί προκειμένου να «προστατευθεί» ο προσφεύγων στην άσκηση του δικαιώματός του. Ωστόσο, η σφαίρα προστασίας του Άρθρου 8 έχει γίνει πολύ πιο σύνθετη καθώς έχει εξελιχθεί η νομολογία, προσθέτοντας στην υποχρέωση των Συμβαλλομένων Κρατών την εξασφάλιση προστασίας από κινδύνους που προκύπτουν στις διαπροσωπικές σχέσεις (σε αντίθεση με τις σχέσεις μεταξύ πολιτών και του κράτους). Εν όψει των ανωτέρω, η ακόλουθη ανάλυση καλύπτει και τους τέσσερις τομείς εφαρμογής του Άρθρου 8.

Προστατεύοντας την ιδιωτική ζωή

Το καθήκον προστασίας της σεξουαλικής ζωής και των διαπροσωπικών σχέσεων του ατόμου είναι μία από τις θετικές υποχρεώσεις που προκύπτουν από το Άρθρο 8. Η εκπλήρωση μίας τέτοιας υποχρέωσης προϋποθέτει, κατ' αρχάς, την ποινικοποίηση πράξεων μεμονωμένων ατόμων που επεμβαίνουν στις θεμελιώδεις αξίες και τα βασικές πτυχές της ιδιωτικής ζωής.¹⁸⁶ Ωστόσο, η υποχρέωση δεν μπορεί να ερμηνευτεί κατά τέτοιο τρόπο ώστε να αποκλείει την πρόβλεψη απεριόριστων αστικών ένδικων μέσων σε καταστάσεις όπου ισχύουν ποινικές κυρώσεις, ακόμη και σε περιπτώσεις όπου διακυβεύονται τα δικαιώματα παιδιών ή άλλων ευάλωτων ατόμων.¹⁸⁷

Η σωματική και ψυχολογική ακεραιότητα καλύπτονται από την έννοια της ιδιωτικής ζωής και χαίρουν θετικής προστασίας. Η απόφαση να μη διωχθούν όσοι φέρονταν ως υπεύθυνοι για τη σωματική και λεκτική επίθεση στην προσφεύγουσα, παράλληλα με την *de facto* αδυναμία της να ασκήσει εν ονόματί της δίωξη, θεωρήθηκε επαρκής λόγος στην υπόθεση *Janković* για να διαπιστωθεί παραβίαση της θετικής υποχρέωσης του κράτους κατά το Άρθρο 8. Στην υπόθεση *Tysiāc*, το Δικαστήριο βρέθηκε αντιμέτωπο με τις επιπτώσεις της εφαρμογής του νόμου που απαγόρευε τις εκτρώσεις, εκτός όμως από περιπτώσεις που η εγκυμοσύνη έθετε σε κίνδυνο τη ζωή ή την υγεία της γυναίκας. Κατόπιν της άρνησης του επικεφαλής της μονάδας του νοσοκομείου να διακόψει την κύηση της για θεραπευτικούς λόγους, η προσφεύγουσα, αφού γέννησε, έχασε την όρασή της. Το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του Άρθρου 8, καθώς η Πολωνία δεν είχε τηρήσει τη θετική της υποχρέωση «να εγγυηθεί το δικαίωμα της προσφεύγουσας για σεβασμό της ιδιωτικής της ζωής στο πλαίσιο αντιπαράθεσης κατά πόσον δικαιούταν θεραπευτική έκτρωση». Αυτή η υποχρέωση προστασίας επιβάλλει στα Συμβαλλόμενα Κράτη το καθήκον να εισαγάγουν κανονισμούς που υποχρεώνουν τόσο τα ιδιωτικά όσο και τα δημόσια νοσοκομεία να υιοθετήσουν κατάλληλα μέτρα για τη σωματική ακεραιότητα των ασθενών τους, η συγκατάθεση των οποίων είναι απαραίτητη πριν οποιαδήποτε ιατρική επέμβαση, αρκεί να βασίζεται σε πλήρη κατανόηση και επίγνωση των επιπτώσεων μίας επέμβασης.¹⁸⁸

¹⁸⁶ *X και Y κατά Ολλανδίας*, που αφορούσε τη νομική αδυναμία του θύματος να ασκήσει ποινική δίωξη κατά του δράστη σεξουαλικής επίθεσης σε ανήλικο κορίτσι που είχε κλείσει το δέκατο έκτο έτος της ηλικίας (ηλικία σεξουαλικής συναίνεσης), και το οποίο δεν ήταν σε θέση, λόγω νοητικής αναπηρίας, να προσδιορίσει τις επιθυμίες της.

¹⁸⁷ *Stubbings κατά Ηνωμένου Βασιλείου*.

¹⁸⁸ *Codarcea*.

Η έλλειψη νομικών εγγυήσεων που λαμβάνουν ειδικά υπόψη την αναπαραγωγική υγεία ατόμων που ανήκουν σε μία ιδιαίτερα ευάλωτη εθνοτική ομάδα (Ρομά) ήταν αρκετός λόγος για να διαπιστωθεί παραβίαση των θετικών υποχρεώσεων του κράτους στην υπόθεση V.C.. Η υπόθεση αυτή, η πρώτη από μία σειρά προσφυγών που κατέθεσαν γυναίκες οι οποίες είχαν βιώσει την ίδια εμπειρία, αφορούσε την δια της βίας στέρωση γυναίκας Ρομά κατά τη διάρκεια του τοκετού του δεύτερου παιδιού της σε κρατικό νοσοκομείο. Όπως επιβεβαίωνε το ιατρικό της αρχείο, λίγο πριν γεννήσει με καισαρική τομή και κατά τη διάρκεια των ωδίνων με συστολές ανά τρία λεπτά, το ιατρικό προσωπικό ζήτησε από την προσφεύγουσα να υπογράψει μία πρόταση στον ιατρικό της φάκελο που αφορούσε «αίτημα για στέρωση» λέγοντάς της ότι η υπογραφή αυτή χρειαζόταν καθώς η ίδια και το μωρό της διέτρεχαν κίνδυνο. Υπέγραψε χωρίς να καταλαβαίνει τι σημαίνει στέρωση και ποιες ήταν οι επιπτώσεις. Οι επακόλουθες καταγγελίες της για βλάβη απορρίφθηκαν επανειλημμένως από τα εθνικά δικαστήρια. Εκτός από τη διαπίστωση παραβίασης του Άρθρου 3 – καθώς η θεραπεία στην οποία υπεβλήθη η προσφεύγουσα πληρούσε το απαιτούμενο όριο σοβαρότητας για να εξεταστεί υπό το πρίσμα αυτής της διάταξης – το Δικαστήριο έκρινε, επίσης, ότι η Σλοβακία είχε αποτύχει να τηρήσει την υποχρέωσή της κατά το Άρθρο 8, καθώς δεν είχε εγγυηθεί την απαραίτητη προσοχή στην αναπαραγωγική υγεία της προσφεύγουσας ως Ρομά. Καταλήγοντας σε αυτό το συμπέρασμα, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι τόσο ο Επίτροπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου όσο και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI) είχαν επισημάνει σημαντικές ελλείψεις στη νομοθεσία και την πρακτική γύρω από τις στειρώσεις στη Σλοβακία γενικότερα, και είχαν δηλώσει ότι η κοινότητα των Ρομά που βρισκόταν σε μειονεκτική θέση στους περισσότερους τομείς της ζωής, ήταν πιο πιθανό να επηρεαστεί από αυτές τις ελλείψεις. Οι διορισμένοι εμπειρογνώμονες της σλοβακικής κυβέρνησης κατέληξαν σε παρόμοια συμπεράσματα και έκαναν συγκεκριμένες συστάσεις για την εκπαίδευση του ιατρικού προσωπικού σε ζητήματα Ρομά. Όσον αφορά την προσφεύγουσα, το Δικαστήριο κατέληξε ότι η απλή αναφορά στην εθνοτική της καταγωγή στον ιατρικό της φάκελο, χωρίς επιπλέον πληροφορίες, υποδείκνυε στο ιατρικό προσωπικό τον τρόπο που θα έπρεπε να αντιμετωπιστεί η υγεία της προσφεύγουσας, ως Ρομά.

Σεξουαλική ταυτότητα

Η θετική προστασία της προσωπικής ταυτότητας έχει επιφέρει σημαντικές εξελίξεις κυρίως στη σεξουαλική ταυτότητα των τρανσεξουαλικών ατόμων. Στην υπόθεση *Rees*, ζητήθηκε για πρώτη φορά από το Δικαστήριο να εξετάσει τους ισχυρισμούς ενός τρανσεξουαλικού ατόμου που άλλαξε από γυναίκα σε άντρα, και του οποίου η νέα ταυτότητα δεν αναγνωριζόταν. Ο προσφεύγων ισχυριζόταν ότι το Άρθρο 8 απαιτούσε από την κυβέρνηση να διορθώσει, ή έστω να σχολιάσει, την αλλαγή του φύλου στο δημοτολόγιο, και να εκδώσει νέο πιστοποιητικό γέννησης όπου θα φαινόταν το νέο του φύλο. Βασιζόμενο σε επιστημονικές

αβεβαιότητες ως προς το ζήτημα αυτό, αλλά και στις διαφορές στη νομοθεσία και την πρακτική των κρατών μελών, το Δικαστήριο δήλωσε ότι

για την ώρα το εναγόμενο κράτος πρέπει να φέρει την ευθύνη να προσδιορίζει μέχρι ποιο βαθμό μπορεί να ικανοποιεί τις απαιτήσεις των τρανσεξουαλικών ατόμων

και ότι, σε κάθε περίπτωση, το Άρθρο 8 δεν θα μπορούσε να ερμηνευτεί κατά τέτοιο τρόπο ώστε να απαιτεί από τα Συμβαλλόμενα Μέρη να κάνουν αλλαγές στα δημοτολόγια τους, έστω και μερικώς. Το Δικαστήριο είχε, κατά κάποιο τρόπο, αναγνωρίσει το γεγονός ότι πολλές χώρες (συμπεριλαμβανομένου του Ηνωμένου Βασιλείου) δέχονταν στην πράξη το σεξουαλικό αυτοπροσδιορισμό και είχαν λάβει μέτρα προκειμένου να ελαχιστοποιήσουν τις αδυναμίες της έλλειψης νομικής αναγνώρισης. Η κατάσταση, όμως, διέφερε στην υπόθεση *B. κατά Γαλλίας*, όπου η άρνηση των αρχών να καταγράψουν το νέο φύλο της προσφεύγουσας στο δημοτολόγιο παραβίαζε το Άρθρο 8, δεδομένων των δυσκολιών που αντιμετώπιζε καθημερινά λόγω της επαναλαμβανόμενης ανάγκης να υποβάλει πιστοποιητικά προσωπικής κατάστασης, και εξαιτίας του γεγονότος ότι το γαλλικό σύστημα ήταν σχεδιασμένο να ανανεώνεται κατά τη διάρκεια της ζωής του ενδιαφερόμενου προσώπου.

Καθώς, όμως, η Σύμβαση είναι ζωντανό κείμενο, δεν πρέπει να προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι η θέση του Δικαστηρίου σε τόσο ευαίσθητα και αμφιλεγόμενα ζητήματα άλλαξε. Στην υπόθεση *I. κατά Ηνωμένου Βασιλείου* και *Goodwin*, λαμβάνοντας υπόψη την εξέλιξη της επιστημονικής γνώσης και διεθνούς πρακτικής, παράλληλα με την ανάγκη συνοχής των νομοθεσιών, και συνυπολογίζοντας τα αυξανόμενα προβλήματα που καλούνταν να αντιμετωπίσουν ορισμένοι ως απόρροια της μη αναγνώρισης από το νόμο του νέου τους φύλου, το Δικαστήριο κατέληξε ότι τα κράτη δεν διέθεταν πλέον περιθώριο εκτίμησης όσον αφορά την αναγνώριση της ταυτότητας των τρανσεξουαλικών ατόμων. Το μόνο ελεύθερο πεδίο ελιγμών αφορούσε πλέον τις διαδικασίες αναγνώρισης. Ακόμη κι έτσι, η αναγνώριση του δικαιώματος αποζημίωσης των ιατρικών δαπανών για επέμβαση αλλαγής φύλου δεν μπορεί να εξαρτάται από την απόδειξη της θεραπευτικής αναγκαιότητας της επέμβασης.¹⁸⁹ Σε κάθε περίπτωση, η επιβολή περιορισμών, όπως περίοδος αναμονής πριν την αλλαγή φύλου προκειμένου να κριθεί κάποιος κατάλληλος για αποζημίωση, δεν μπορεί να εφαρμοστεί αυτόματα. Συνεπώς, εάν η περίοδος στοχασμού είναι ιδιαίτερα μεγάλη σε σχέση με την ηλικία του προσφεύγοντα, τότε η γενική της εφαρμογή θα μπορούσε να εμποδίσει την ελευθερία προσδιορισμού φύλου και ταυτότητας.¹⁹⁰

¹⁸⁹ *Van Kück κατά Γερμανίας*.

¹⁹⁰ *Schlumpf κατά Ελβετίας*.

Η παραβίαση των θετικών υποχρεώσεων που απορρέουν από το Άρθρο 8 έναντι στα δικαιώματα των τρανσεξουαλικών ατόμων μπορεί να πηγάζει επίσης από κάποιο κενό στη σχετική νομοθεσία. Αυτό ήταν το βασικό σημείο συζήτησης στην υπόθεση *L. κατά Λιθουανίας*, όπου ενώ η εθνική νομοθεσία είχε αναγνωρίσει το δικαίωμα των τρανσεξουαλικών ατόμων να αλλάξουν φύλο, αλλά και την προσωπική τους κατάσταση στο δημοτολόγιο, δεν υπήρχε νόμος για τη ρύθμιση της επέμβασης πλήρους αλλαγής φύλου. Μέχρι τότε, τα ενδιαφερόμενα άτομα δεν είχαν εύλογη πρόσβαση σε κατάλληλη ιατρική υποδομή. Ως αποτέλεσμα, ο προσφεύγων βρέθηκε στην ενδιάμεση κατάσταση ενός προ-εγχειρισμένου τρανσεξουαλικού ατόμου: είχε υποστεί μερική επέμβαση και ορισμένα σημαντικά πιστοποιητικά της προσωπικής του κατάστασης είχαν αλλάξει, αλλά μέχρι να πραγματοποιηθεί πλήρης επέμβαση, ο προσωπικός του κωδικός δεν μπορούσε να αλλάξει, και κατά συνέπεια, σε μερικές σημαντικές παραμέτρους της προσωπικής του ζωής, όπως ευκαιρίες απασχόλησης ή ταξίδια στο εξωτερικό, θεωρούνταν ακόμη γυναίκα. Το Δικαστήριο επεσήμανε ότι το νομοθετικό κενό στην επέμβαση αλλαγής φύλου ανάγκασε τον προσφεύγοντα σε μία κατάσταση οδυνηρής αβεβαιότητας ως προς την προσωπική του ζωή και την αναγνώριση της πραγματικής του ταυτότητας. Ενώ οι δημοσιονομικοί περιορισμοί στον τομέα δημόσιας υγείας μπορεί να είχαν δικαιολογήσει κάποιες αρχικές καθυστερήσεις στην εφαρμογή των δικαιωμάτων των τρανσεξουαλικών ατόμων υπό τον Αστικό Κώδικα, η πάροδος τεσσάρων ετών χωρίς την υιοθέτηση σχετικής νομοθεσίας κρίθηκε υπερβολική. Λαμβάνοντας ιδιαιτέρως υπόψη το μικρό αριθμό ενδιαφερομένων, το Δικαστήριο, θεωρώντας ότι το δημοσιονομικό βάρος για το κράτος δεν ήταν αδικαιολόγητα μεγάλο, διαπίστωσε παραβίαση του Αρθρου 8.

Το δικαίωμα κάθε ατόμου να γνωρίζει την καταγωγή του

Στην υπόθεση *Gaskin*, το Δικαστήριο επεσήμανε την κατευθυντήρια αρχή που διέπει την πρόσβαση σε πληροφορίες σχετικά με την καταγωγή του ατόμου:

κάθε άτομο πρέπει να είναι σε θέση να μαθαίνει λεπτομέρειες της ταυτότητάς του ως μεμονωμένο πρόσωπο.

Η συγκεκριμένη υπόθεση αφορούσε την επιθυμία του προσφεύγοντα να ασκήσει μήνυση κατά των τοπικών αρχών για βλάβη από αμέλεια σχετικά με την κακή μεταχείριση που υπέστη ενώ βρισκόταν υπό κρατική επιμέλεια. Το αίτημά του για πρόσβαση στα αρχεία των τοπικών αρχών που κάλυπταν την περίοδο κατά την οποία βρισκόταν υπό κρατική επιμέλεια, απορρίφθηκε με την αιτιολογία ότι τα εν λόγω αρχεία ήταν ιδιωτικά και απόρρητα. Κατόπιν αυτής της απόφασης που επιβεβαιώθηκε σε δεύτερο βαθμό εξέτασης, οι αρμόδιες αρχές ψήφισαν πρόταση που όριζε ότι ο προσφεύγων δικαιούταν πρόσβαση στις πληροφορίες του φακέλου, εάν οι συντάκτες του αρχείου συναινούσαν, κάτι που δεν συνέβη. Ενώ αναγνώρισε ότι οι αρχές επεδίωκαν θεμιτό σκοπό, το Δικαστήριο θεώρησε ότι

άτομα στην κατάσταση του προσφεύγοντα έχουν ζωτικό συμφέρον, το οποίο προστατεύει η Σύμβαση, να λαμβάνουν τις απαραίτητες πληροφορίες προκειμένου να μαθαίνουν και να κατανοούν την παιδική τους ηλικία και τα αρχικά στάδια της ανάπτυξής τους.

Σταθμίζοντας τα συμφέροντα των «πληροφοριοδοτών» να διατηρήσουν την ανωνυμία τους, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η σύσταση ενός ανεξάρτητου φορέα που θα έφερε την ευθύνη να αποφασίζει την αποδοχή ή την απόρριψη τέτοιων αιτημάτων, θα μπορούσε να αποτελέσει έναν από τους τρόπους που το Ηνωμένο Βασίλειο θα τηρούσε τις θετικές του υποχρεώσεις κατά το Άρθρο 8. Ωστόσο, το δικαίωμα πρόσβασης που αναγνωρίζει το Άρθρο 8, δεν είναι απόλυτο. Πράγματι, στην υπόθεση *Gaskin*, το Δικαστήριο εξέδωσε απόφαση υπέρ του προσφεύγοντα κατόπιν λεπτομερούς εξέτασης και στάθμισης των διακυβευομένων δημοσίων συμφερόντων.

Προσδιορίζοντας τους νομικούς δεσμούς

Στην υπόθεση *Krušković*, το Δικαστήριο βρέθηκε αντιμέτωπο με την αδυναμία του προσφεύγοντα να αναγνωριστεί η πατρότητά του, καθώς είχε χάσει την ικανότητα δικαίου. Διαπιστώνοντας παραβίαση του Άρθρου 8, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, οι σχετικές αρχές θα μπορούσαν να είχαν καλέσει τον τότε νόμιμο κηδεμόνα του προσφεύγοντα προκειμένου να συναινέσει για αναγνώριση πατρότητας. Αλλιώς, το κέντρο πρόνοιας στο οποίο ο προσφεύγων βασιζόταν εξ' ολοκλήρου, θα μπορούσε να είχε λάβει μέτρα για να τον βοηθήσει στις προσπάθειές του για αναγνώριση πατρότητας. Καθώς καμία από τις παραπάνω δυνατότητες δεν επιδιώχθηκε, ο προσφεύγων δεν είχε άλλη επιλογή από το να ασκήσει αστικές διώξεις. Την προσφυγή θα κατέθετε το κέντρο πρόνοιας και ο προσφεύγων θα εμφανιζόταν ως εναγόμενος, αν και στην πραγματικότητα ήταν αυτός που επιθυμούσε να αναγνωριστεί η πατρότητά του. Η εθνική νομοθεσία δεν υποχρέωνε τις κοινωνικές υπηρεσίες να ασκήσουν τέτοιες διώξεις και δεν όριζε χρονικό όριο. Κατά συνέπεια, η επιλογή αυτή δεν υλοποιήθηκε ποτέ, παρά τη σχετική δήλωση του προσφεύγοντα στο ληξιαρχείο. Για δυόμιση χρόνια, ο προσφεύγων βρισκόταν σε νομικό κενό, καθώς τα αιτήματά του παραβλέπονταν. Το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του Άρθρου 8, καθώς δεν μπόρεσε να δεχθεί ότι η κατάσταση αυτή ήταν προς το βέλτιστο συμφέρον, είτε του πατέρα που είχε ζωτικό ενδιαφέρον να αποκατασταθεί η βιολογική αλήθεια για μία σημαντική πτυχή της ιδιωτικής του ζωής, είτε του παιδιού.

Προστατεύοντας την «κοινωνική ιδιωτική ζωή»

Στην υπόθεση *Von Hannover*¹⁹¹, ζητήθηκε από το Δικαστήριο να κρίνει κατά πόσον η δημοσίευση φωτογραφιών δημοσίων προσώπων (Πριγκίπισσα Καρολίνα, μέλος της μοναρχικής δυναστείας του Μονακό) που δεν έχουν ληφθεί σε επίσημες περιστάσεις, θα μπορούσε να αποτελέσει παραβίαση των δικαιωμάτων του Άρθρου 8. Κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα κράτη φέρουν την υποχρέωση να εξασφαλίζουν την τήρηση του δικαιώματος στη φωτογράφιση των ατόμων υπό τη δικαιοδοσία τους από τρίτους, συμπεριλαμβανομένων των δημοσιογράφων. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η προσφεύγουσα δεν κατείχε επίσημη θέση στο Πριγκιπάτο ή εκ μέρους του Πριγκιπάτου του Μονακό, ότι οι συγκεκριμένες φωτογραφίες αφορούσαν κυρίως την ιδιωτική της ζωή ακόμη κι αν είχε φωτογραφηθεί σε δημόσιους χώρους, και ότι είχαν ληφθεί από δημοσιογράφους χωρίς να το γνωρίζει ή να έχει συναινέσει, το Δικαστήριο θεώρησε ότι η προστασία της ιδιωτικής ζωής ξεπερνάει τα όρια του ιδιωτικού οικογενειακού κύκλου και εμπεριέχει μία κοινωνική διάσταση. Κάθε άτομο, ακόμη κι αν είναι γνωστό στο ευρύ κοινό, πρέπει να μπορεί να απολαμβάνει τη «νόμιμη προσδοκία» της προστασίας και του σεβασμού της ιδιωτικής του ζωής. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο έκρινε ότι η Γερμανία όφειλε να διευκρινίσει στη νομολογία της τη διάκριση μεταξύ «προσώπων της σύγχρονης κοινωνίας *par excellence*» των οποίων η ιδιωτική ζωή πρέπει να προστατεύεται μόνο στην ιδιωτική σφαίρα, και «σχετικών» δημοσίων προσώπων, όπως η προσφεύγουσα, που δικαιούνται μεγαλύτερη προστασία. Ωστόσο, στην υπόθεση *Mosley*, το Δικαστήριο δεν διαπίστωσε παραβίαση του Άρθρου 8 λόγω της δημοσίευσης άρθρων σε εφημερίδα και το διαδίκτυο, φωτογραφιών και ταινιών που αφορούσαν τη σεξουαλική ζωή του προσφεύγοντα, και επεσήμανε ότι η διάταξη δεν μπορεί να ερμηνευτεί κατά τέτοιο τρόπο ώστε να αναγκάζει τα μέσα ενημέρωσης να προειδοποιούν για τις επικείμενες δημοσιεύσεις τα εμπλεκόμενα άτομα.

Ρυθμίζοντας την ιδιωτική βιομηχανία

Σύμφωνα με το Άρθρο 8, τα κράτη υποχρεούνται όχι μόνο να εγγυώνται την ενεργητική προστασία των δικαιωμάτων του ατόμου, αλλά και να εξασφαλίζουν ότι η απόλαυση των δικαιωμάτων δεν παρεμποδίζεται από τις πράξεις ή τις δραστηριότητες τρίτων. Οι περισσότερες υποθέσεις του Άρθρου 8 που έχει εξετάσει το Δικαστήριο υπό αυτό πρίσμα, αφορούν καταγγελλόμενες βλαβερές δραστηριότητες βιομηχανικών εγκαταστάσεων και την επακόλουθη εκπομπή – σκόπιμη ή τυχαία - επικίνδυνων ουσιών στον περιβάλλοντα χώρο. Στην υπόθεση *Fadeyeva*, η προσφεύγουσα που ζούσε σε κοινοτικό διαμέρισμα εντός ζώνης υγειονομικής

¹⁹¹Τη στιγμή της σύνταξης του παρόντος εγχειριδίου, εκκρεμούν δύο ακόμη προσφυγές της ίδιας προσφεύγουσας ενώπιον του Τμήματος Μείζονος Σύνθεσης που αφορούν την άρνηση των γερμανικών δικαστηρίων να απαγορεύσουν την περαιτέρω δημοσίευση δύο φωτογραφιών της προσφεύγουσας με την οικογένειά της σε διακοπές.

προφύλαξης γύρω από εργοστάσιο χάλυβα, κατήγγειλε ότι η λειτουργία του εργοστασίου σε κοντινή απόσταση από το σπίτι της έθετε σε κίνδυνο τη ζωή και την υγεία της, και ότι η αποτυχία αποκατάστασης παραβίαζε τις θετικές υποχρεώσεις των κρατών κατά την έννοια του Άρθρου 8. Βασιζόμενο στους ισχυρισμούς των αρχών, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η συγκέντρωση ορισμένων επικίνδυνων ουσιών στην ατμόσφαιρα εντός των ορίων της συγκεκριμένης ζώνης είχε υπερβεί κατά πολύ «το μέγιστο επιτρεπτό όριο» που προέβλεπε η ρωσική νομοθεσία. Οι δικαστικές διαδικασίες που εκκίνησε η προσφεύγουσα για αποκατάσταση εκτός της ζώνης είχαν ως αποτέλεσμα να μπει το όνομά της σε μία «γενική λίστα αναμονής», σε αντίθεση με τη «λίστα αναμονής με σειρά προτεραιότητας», που δικαιούνταν σύμφωνα με υπόδειξη του Δικαστηρίου. Συνεπώς, οι δικαστές του Στρασβούργου κατέληξαν ότι υπήρχε παραβίαση του Άρθρου 8 της Σύμβασης λόγω της αποτυχίας του εναγόμενου κράτους να σταθμίσει δικαίως τα συμφέροντα της κοινότητας με την ουσιαστική χρήση του δικαιώματος της προσφεύγουσας για σεβασμό της κατοικίας και της ιδιωτικής της ζωής. Παρά το γεγονός ότι το κράτος δεν ήταν υπεύθυνο για τον έλεγχο και τη λειτουργία του εργοστασίου χάλυβα, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η ευθύνη των κρατών σε περιβαλλοντικά ζητήματα μπορεί να απορρέει από την αποτυχία να ρυθμίσουν την ιδιωτική βιομηχανία.

Σε περίπτωση που η ρυπαίνουσα δραστηριότητα παραβιάζει την ισχύουσα εθνική νομοθεσία, είναι δύσκολο να αποδειχθεί το γενικό ή κρατικό οικονομικό συμφέρον που προκύπτει από τη συνέχιση της παράνομης λειτουργίας.¹⁹² Οι καθυστερήσεις στη διεξαγωγή μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων ενδέχεται να καταλογίζονται κρατική ευθύνη.¹⁹³ Ωστόσο, το Δικαστήριο δεν είναι πρόθυμο να δεχτεί ότι η αβεβαιότητα της επιστημονικής και τεχνικής κοινότητας σχετικά με συγκεκριμένες λειτουργίες θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως δικαιολογία για να αναβληθεί η υιοθέτηση αποτελεσματικών και ανάλογων μέτρων που αποσκοπούν στην πρόληψη σοβαρής και ανεπανόρθωτης ζημιάς του περιβάλλοντος. Ως προς αυτό το σημείο, οι δικαστές του

¹⁹² Guerra και λοιποί. López Ostra.

¹⁹³ Giacomelli κατά Ιταλίας, όπου η μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων πραγματοποιήθηκε επτά χρόνια μετά την έναρξη λειτουργίας του εργοστασίου επεξεργασίας ειδικών (συμπεριλαμβανομένων επικίνδυνων) λυμάτων, παρά τη νομική απαίτηση διεξαγωγής μελέτης πριν την έναρξη των εργασιών.

Στρασβούργου διευκρίνισαν ότι η αρχή της προφύλαξης¹⁹⁴ που αποσκοπεί στην εξασφάλιση ενός υψηλού επιπέδου προστασίας της υγείας, της ασφάλειας των καταναλωτών και του περιβάλλοντος, πρέπει να υπερισχύει.¹⁹⁵

Παρέχοντας πληροφορίες για κινδύνους που σχετίζονται με το περιβάλλον και την υγεία

Στην υπόθεση *Guerra και λοιποί*, το Δικαστήριο έκρινε ότι η Ιταλία είχε παραβιάσει το Άρθρο 8 υπό το πρίσμα της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, καθώς δεν είχε ενημερώσει την τοπική κοινωνία σχετικά με τους κινδύνους και τον τρόπο αντιμετώπισης ενδεχόμενου ατυχήματος σε κοντινό εργοστάσιο χημικών ουσιών. Οι προσφεύγοντες είχαν απευθυνθεί στις αρμόδιες κρατικές αρχές απαιτώντας ρητώς να λάβουν τη συγκεκριμένη πληροφόρηση. Τελικά ενημερώθηκαν αφού το εν λόγω εργοστάσιο είχε σταματήσει να λειτουργεί. Το πολυδιάστατο δικαίωμα του πολίτη να ζητάει και να λαμβάνει περιβαλλοντικές πληροφορίες για ενδεχόμενους κινδύνους που σχετίζονται με το χώρο διαβίωσής του, αποτέλεσε, επίσης, το αντικείμενο της υπόθεσης *Öneryıldız κατά Τουρκίας*, όπου τόσο το Τμήμα όσο και το Τμήμα Μείζονος Σύνθεσης συμφώνησαν να εξεταστεί η καταγγελία υπό το φως του Άρθρου 2.

Η απόκρυψη στοιχείων σχετικά με τις επιπτώσεις έκθεσης σε χημικά πειράματα στη ζωή των στρατιωτών έχει οδηγήσει σε διαφορετικά συμπεράσματα ως προς την παραβίαση του Άρθρου 8. Στην υπόθεση *McGinley και Egan*, απορρίφθηκε η καταγγελία των προσφευγόντων ότι η απόκρυψη των στοιχείων ακτινοβολίας στο Νησί του Πάσχα ισοδυναμούσε με παραβίαση του δικαιώματός τους για σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής. Οι δικαστές του Στρασβούργου επεσήμαναν ότι το κράτος είχε τηρήσει τη θετική του υποχρέωση σύμφωνα με το Άρθρο 8 να εφαρμόσει επαρκείς μηχανισμούς επιτρέποντας σε όσους εμπλέκονταν σε επικίνδυνες δραστηριότητες (π.χ. πυρηνικά πειράματα) να έχουν πρόσβαση σε όλες τις σχετικές και κατάλληλες πληροφορίες. Κάθε αποτυχία από την πλευρά των προσφευγόντων να εκκινήσουν τους συγκεκριμένους μηχανισμούς, δεν θα μπορούσε να καταλογιστεί στο κράτος, που δεν κρίθηκε ότι είχε παραβιάσει τη θετική διάσταση του Άρθρου 8. Στην υπόθεση *L.C.B. που αφορούσε τις επιπτώσεις στην υγεία των βετεράνων του Νησιού του Πάσχα και των απογόνων τους*, το Δικαστήριο επεσήμανε ότι κατ' αρχήν, θα ήταν πρόθυμο να εξετάσει την καταγγελία της προσφεύγουσας υπό το φως του Άρθρου 8, η οποία

¹⁹⁴ Η αρχή αυτή που ενσωματώνεται ρητώς στη Διακήρυξη του Ρίο του 1992 θεωρείται μέρος του κοινοτικού κεκτημένου (*acquis communautaire*). Η ένταξή της στη Συνθήκη του Μάαστριχτ σημάδεψε την εξέλιξη της αρχής από τη φιλοσοφική στη νομική σφαίρα.

¹⁹⁵ *Tatar κατά Ρουμανίας*. Η υπόθεση αφορούσε τη διάχυση στον περιβάλλοντα χώρο επικίνδυνων χημικών ουσιών που χρησιμοποιούνταν στη βιομηχανία εξόρυξης πολύτιμων μετάλλων.

αφορούσε την παράλειψη του κράτους να ενημερώσει τους γονείς της αυτεπαγγέλτως και να ελέγξει την υγεία της πριν διαγνωστεί με λευχαιμία. Ωστόσο, δεν προχώρησε καθώς το ερώτημα είχε ήδη εξεταστεί υπό το Άρθρο 2. Στην υπόθεση *Roché*, ένας πρώην στρατιώτης υποστήριξε ότι είχε αποκτήσει υψηλή πίεση, υπέρταση, βρογχίτιδα και βρογχικό άσθμα ως αποτέλεσμα της συμμετοχής του σε πειράματα υπερίτη και νευροπαραλυτικού αερίου που είχαν πραγματοποιηθεί υπό την αιγίδα των Βρετανικών Ενόπλων Δυνάμεων. Έκανε αίτηση για σύνταξη αναπηρίας στο Εφετείο για τις Διαφορές Συντάξεων, το οποίο έκρινε ότι δεν υπήρχαν επαρκή στοιχεία που αποδείκνυαν την αιτιώδη συνάφεια μεταξύ των πειραμάτων και της ιατρικής κατάστασης του προσφεύγοντα, καθώς όλα τα «ιατρικά» και «πολιτικά» μέσα που είχε ενεργοποιήσει ο προσφεύγων, είχαν οδηγήσει σε μερική αποκάλυψη πληροφοριών. Η έλλειψη πληροφοριών οφειλόταν επίσης στο γεγονός ότι πλήρεις επιδημιολογικές μελέτες για το συμβάν είχαν ξεκινήσει περίπου 10 χρόνια αφού ο προσφεύγων είχε αρχίσει να ψάχνει για στοιχεία, και αφού είχε ήδη καταθέσει την προσφυγή του στο Δικαστήριο. Το Δικαστήριο επεσήμανε ότι η αβεβαιότητα του προσφεύγοντα που αφορούσε το ερώτημα κατά πόσον είχε κινδυνέψει λόγω της συμμετοχής του στα χημικά πειράματα θα μπορούσε ευλόγως να θεωρηθεί ότι του είχε προκαλέσει σημαντικό φόβο και άγχος. Η απουσία οποιασδήποτε υποχρέωσης να αποκαλυφθούν στοιχεία και να ενημερωθούν τα εμπλεκόμενα άτομα, το γεγονός ότι η πληροφόρηση ήταν αποσπασματική και ότι, τέσσερα χρόνια μετά, δεν είχε ολοκληρωθεί, σε συνδυασμό με τις προαναφερθείσες καταστάσεις, ενθάρρυναν το Δικαστήριο να διαπιστώσει παραβίαση του Άρθρου 8, καθώς το Ηνωμένο Βασίλειο δεν είχε τηρήσει τη θετική του υποχρέωση να εξασφαλίσει αποτελεσματική και προσβάσιμη διαδικασία επιτρέποντας στον προσφεύγοντα να έχει πρόσβαση σε όλες τις σχετικές και κατάλληλες πληροφορίες που θα είχαν επιτρέψει τόσο στον ίδιο όσο και το Δικαστήριο που είχε επιληφθεί του αιτήματος σύνταξης να αξιολογήσουν τους κινδύνους στους οποίους είχε εκτεθεί κατά τη διάρκεια της συμμετοχής του στα πειράματα.

Η θετική υποχρέωση να παρέχονται επαρκείς πληροφορίες σχετικά με επικίνδυνες δραστηριότητες ισχύει και στην περίπτωση ατόμων που είναι υποχρεωμένα να ζουν σε ένα συγκεκριμένο μέρος, όπως οι κρατούμενοι. Στην υπόθεση *Brândușe*, το Δικαστήριο εξέτασε καταγγελία που αφορούσε τη δυσσομία μουχλας και την αηδιαστική μυρωδιά που προέρχονταν από σημείο, το οποίο απείχε μόλις 20 μέτρα από τη φυλακή και χρησιμοποιούταν παλαιότερα ως χώρος απόρριψης οικιακών λυμάτων. Το σκουπιδότοπο διαχειριζόταν εταιρεία που διηύθυνε το δημοτικό συμβούλιο. Παρά την απουσία αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της επιδείνωσης της υγείας του προσφεύγοντα και της εγγύτητας της φυλακής με τον πρώην χώρο συλλογής απορριμμάτων, το Δικαστήριο αποφάσισε να εξετάσει την καταγγελία υπό το Άρθρο 8. Σημείωσε ότι υπό το φως των συμπερασμάτων των περιβαλλοντικών μελετών και του χρονικού διαστήματος που ο προσφεύγων υπέφερε τις εν λόγω ενοχλήσεις, η ποιότητα ζωής, η ευημερία και η ιδιωτική ζωή του προσφεύγοντα είχαν επηρεαστεί σε τέτοιο επιζήμιο βαθμό που δεν θα μπορούσε να συνδυαστεί μόνο με τη στέρηση της ελευθερίας. Η εφαρμογή του Άρθρου 8 στηρίχθηκε, επίσης, στο γεγονός ότι η καταγγελία αφορούσε παραμέτρους – διαφορετικές

από τις συνθήκες κράτησης – οι οποίες είχαν αντίκτυπο στο μοναδικό «χώρο διαβίωσης» που ο προσφεύγων είχε στη διάθεσή του καθ' όλη τη διάρκεια έκτισης της ποινής του. Η ευθύνη της Ρουμανίας για παραβίαση του Άρθρου 8 βασίστηκε σε πέντε βασικά σημεία:

- ✧ η εταιρεία, που διαχειριζόταν το χώρο απόρριψης λυμάτων, διευθυνόταν από το δημοτικό συμβούλιο, το οποίο, κατά συνέπεια, μπορούσε να θεωρηθεί υπεύθυνο για τις δυσάρεστες μυρωδιές,
- ✧ ενώ ο χώρος απόρριψης λυμάτων λειτουργήσε επισήμως για πέντε μόνο χρόνια, υπήρχαν αποδείξεις ότι συνεχίστηκε η χρήση του από ιδιώτες, καθώς οι αρχές δεν είχαν λάβει μέτρα για να εξασφαλίσουν το αποτελεσματικό κλείσιμο της εγκατάστασης,
- ✧ η απουσία κατάλληλης αδειοδότησης για λειτουργία ή κλείσιμο του χώρου απόρριψης λυμάτων κατέστησε τη λειτουργία του παράνομη, με την ανοχή των αρχών,
- ✧ οι προκαταρκτικές μελέτες των επιπτώσεων της μόλυνσης που έπρεπε να είχαν πραγματοποιηθεί πριν χορηγηθεί η άδεια λειτουργίας της εγκατάστασης, πραγματοποιήθηκαν τρία χρόνια μετά την εγκατάλειψη του χώρου, και κατόπιν εκδήλωσης μεγάλης πυρκαγιάς,
- ✧ η απόδειξη ότι η δραστηριότητα ήταν ασυμβίβαστη με τις περιβαλλοντικές απαιτήσεις της εθνικής νομοθεσίας, προκαλώντας απαράδεκτα επίπεδα ενόχλησης στους κατοίκους της περιοχής λόγω των δυσάρεστων μυρωδιών.

Προβλέποντας εναλλακτικές για ανθυγιεινούς τόπους κατοικίας

Όταν οι δυσμενείς περιβαλλοντικές συνθήκες για μία δεδομένη τοποθεσία προκαλούν βαριά ρύπανση, προβλήματα υγείας των ατόμων που διαβιούν εκεί, ή ζημιές στις κατοικίες τους, τα κράτη έχουν την υποχρέωση να επαναφέρουν στην προηγούμενη κατάσταση όλα εκείνα που συγκροτούν την ιδιωτική και οικογενειακή ζωή. Ως εναλλακτική λύση, τα κράτη πρέπει να εντοπίσουν διάφορα μέτρα για να μειώσουν την ρύπανση κάτω από τα βλαβερά όρια. Η αποτυχία επαναφοράς στην προηγούμενη κατάσταση ή της εφαρμογής διορθωτικών μέτρων οδηγεί σε παραβίαση του Άρθρου 8.¹⁹⁶

¹⁹⁶ Dubetska και λοιποί κατά Ουκρανίας.

Προστατεύοντας την οικογενειακή ζωή

Όσον αφορά την οικογενειακή ζωή, η νομολογία σημειώνει τους δύο κύριους τύπους υποχρεώσεων που απορρέουν από το Άρθρο 8: ο πρώτος είναι να παρέχεται νομική αναγνώριση στους οικογενειακούς δεσμούς, ο δεύτερος τύπος είναι να δρα προς προστασία της οικογενειακής ζωής. Ακολουθεί μία επισκόπηση των θετικών υποχρεώσεων που φέρουν τα κράτη σε αυτούς τους δύο τομείς.

Αναγνωρίζοντας τους οικογενειακούς δεσμούς

Εξετάζοντας ένα παράπονο για τον αντίκτυπο στην οικογενειακή ζωή μερικών όψεων της βελγικής νομοθεσίας για τα εκτός γάμου παιδιά, το Δικαστήριο βρήκε την ευκαιρία να διευκρινίσει ότι

όταν το κράτος καθορίζει στο εθνικό νομικό του σύστημα το εφαρμοστέο καθεστώς σε συγκεκριμένους οικογενειακούς δεσμούς, όπως εκείνους μεταξύ της ανύπανδρης μητέρας και του παιδιού της, πρέπει να δρα με τέτοιο τρόπο ώστε να επιτρέπει σε όλους τους εμπλεκόμενους να έχουν μία κανονική οικογενειακή ζωή. Όπως προβλέπεται από το Άρθρο 8, ο σεβασμός της οικογενειακής ζωής εμπεριέχει κυρίως, κατά την γνώμη του Δικαστηρίου, την ύπαρξη στο εθνικό δίκαιο νομικών προτύπων που καθιστούν δυνατή, ήδη από την στιγμή της γέννησής του, την ενσωμάτωση του παιδιού στην οικογένειά του. Επ' αυτής της σύνδεσης, το κράτος έχει την ευχέρεια πολλών μέσων, αλλά ο νόμος που αποτυγχάνει να ικανοποιήσει αυτή την προϋπόθεση,¹⁹⁷ παραβιάζει την πρώτη παράγραφο του Άρθρου 8, χωρίς να υπάρχει λόγος για εξέταση υπό τη δεύτερη παράγραφο.

Δηλώνοντας ότι το δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή εκτείνεται πέρα από τις τυπικές σχέσεις και τις νομικές διευθετήσεις, το Δικαστήριο τόνισε ότι το να ψηφιστεί ένας νόμος που να συγκεντρώνει τις προϋποθέσεις του Άρθρου 8 δεν είναι αρκετό, γιατί η εκτέλεσή του και η ερμηνεία του είναι εξίσου σημαντικές. Αν και τα εθνικά δικαστήρια έχουν καθήκον να ερμηνεύσουν το εθνικό δίκαιο σε συμφωνία με τη Σύμβαση, η κρατική ευθύνη ανακύπτει μόνο όταν θα διαπράξουν ένα εμφανές λάθος ερμηνείας: για να ανακύψει η κρατική ευθύνη, λοιπόν, πρέπει η παραδοχή των εθνικών δικαστηρίων για τα γεγονότα ή το εθνικό δίκαιο να είναι εμφανώς μη εύλογη ή αυθαίρετη ή εντελώς ασύμβατη με τις θεμελιώδεις αρχές της Σύμβασης. Αντίστροφα, δεν θα σημειωθεί παραβίαση του Άρθρου 8 όταν οι επεμβάσεις στο Άρθρο 8 βασίζονται στην ανάγκη προστασίας της κοινωνικής πραγματικότητας έναντι μίας κενής και εντελώς θεωρητικής βιολογικής πραγματικότητας.¹⁹⁸ Η νομολογία του Στρασβούργου, ωστόσο, αφήνει

¹⁹⁷Marckx.

¹⁹⁸Yousef κατά Ολλανδίας.

περιθώριο για εξαιρέσεις, η πιο σπουδαία εκ των οποίων παρουσιάστηκε σε απόφαση του 1997¹⁹⁹ όπου έκρινε ότι η απουσία νομικής αναγνώρισης των πατρικών δεσμών μεταξύ ενός «παιδιού που γεννήθηκε με τεχνητή γονιμοποίηση από γενετικό υλικό δότη» και του κοινωνικού πατέρα, ενός τρανσεξουαλικού ατόμου (από γυναίκα σε άντρα) που ήταν ο σύντροφος της μητέρας, δεν συνιστούσε παραβίαση του Άρθρου 8. Λαμβάνοντας υπόψη το ζωντανό χαρακτήρα της Σύμβασης και τη μεταβολή της κοινωνικής αντίληψης αναφορικά με τα ζητήματα των τρανσεξουαλικών ατόμων, δεν προκάλεσε εντύπωση η αλλαγή αυτής της θέσης μετά από σύντομο διάστημα. Μάλιστα, στις αποφάσεις *I.* και *Goodwin*, το Δικαστήριο είχε ήδη μεταβάλλει την θέση του σε σχέση με την καταχώρηση κάθε αλλαγής φύλου για το σκοπό του γάμου, συμπεραίνοντας ότι αποτελεί παραβίαση της ουσίας του δικαιώματος σε γάμο η αποδοχή από τις εθνικές νομοθεσίες μόνον της καταχώρησης του «βιολογικού» φύλου κατά τη γέννηση. Η θετική υποχρέωση για σεβασμό της οικογενειακής ζωής προϋποθέτει όχι μόνον ότι η αναγνώριση των οικογενειακών δεσμών θα είναι δυνατή αλλά και το αντίστροφό της: κανένα από τα εμπλεκόμενα υποκείμενα δεν θα εξαιρεθεί από μία τέτοια αναγνώριση. Αυτό σημαίνει ότι οι υποτιθέμενοι γονείς που θέλουν να αμφισβητήσουν την πατρότητα ενός παιδιού, αμφισβητώντας τα νομικά τεκμήρια ή την προηγούμενη αναγνώρισή τους (για παράδειγμα, λόγω νοπής βιολογικής απόδειξης που όμως δεν ήταν διαθέσιμη ή προσβάσιμη κατά τον χρόνο της αναγνώρισης), πρέπει να έχουν την δυνατότητα να το κάνουν.²⁰⁰

Διατηρώντας την οικογενειακή ζωή

Από την στιγμή που συγκροτείται, η οικογενειακή ζωή δεν μπορεί να διακοπεί παρά σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Τούτο δεν σημαίνει, βεβαίως, ότι η Σύμβαση απαγορεύει το χωρισμό ή το διαζύγιο. Αυτό που ακριβώς κάνει είναι να θέτει μία παύση σε γεγονότα που προξενούν ένα ρήγμα στη σχέση παιδιού/γονέων. Η σχετική νομολογία ανέπτυξε τις διάφορες υποχρεώσεις, συμπεριλαμβανομένων και των θετικών, τις οποίες, υπό την ίδια σκοπιά, φέρουν τα κράτη. Αυτές είναι κυρίως διαδικαστικές και σχετίζονται με τη διαδικασία με την οποία χωρίζουν τα μέλη της οικογένειας και με ποιο τρόπο οι αποφάσεις περί της επιμέλειας και του δικαιώματος επικοινωνίας εκτελούνται, όπως και όλα τα μέτρα που διευκολύνουν τη συνάντηση των μελών της οικογένειας μετά από ένα χωρισμό.²⁰¹ Οι διαδικαστικές υποχρεώσεις περιλαμβάνουν, επίσης, το δικαίωμα προσβολής, μέσω

¹⁹⁹Χ, Υ και Ζ κατά Ηνωμένου Βασιλείου [Τμήμα Μείζονος Σύνθεσης].

²⁰⁰Phinikaridou κατά Κύπρου, Shofman κατά Ρωσίας.

²⁰¹Olsson.

δικαστικής επανεξέτασης, της ουσίας της ανάθεσης της γονεϊκής κηδεμονίας, προκειμένου η απόλαυση του δικαιώματος προσβολής να γίνεται χωρίς διακρίσεις.²⁰²

Οι αποφάσεις για απομάκρυνση παιδιών από τους γονείς τους, καθώς και οι αποφάσεις για ανάθεση επιμέλειας και υιοθεσία συνιστούν σοβαρές επεμβάσεις στην οικογενειακή ζωή, υπό το φως του Άρθρου 8, κυρίως όταν οι συνέπειές τους είναι μη αναστρέψιμες. Αυτό εξηγεί γιατί το Δικαστήριο αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στη διαδικασία λήψης απόφασης, αν και η Σύμβαση δεν διευκρινίζει κανένα ιδιαίτερο διαδικαστικό όρο. Υφίσταται σήμερα ένας καλά θεμελιωμένος κανόνας ότι οι γονείς πρέπει να συμμετέχουν σε διαδικασίες τέτοιου είδους, είτε διοικητικές, είτε δικαστικές. Αυτό που είναι θεμελιώδες είναι τα συμφέροντά τους να λαμβάνονται κανονικά υπόψη και να σταθμίζονται με τα αντίθετα (συμφέροντα). Ο τρόπος συμμετοχής αλλά και ο βαθμός εμπλοκής των γονέων δεν είναι τυποποιημένοι, δεδομένου ότι πολλά εξαρτώνται από τη σοβαρότητα του υπό εξέταση μέτρου.²⁰³

Μόνο σε εξαιρετικές περιστάσεις, για παράδειγμα όταν πρέπει να λαμβάνονται μέτρα για την προστασία ενός παιδιού σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης ή γιατί αυτοί που έχουν την επιμέλεια του παιδιού αποτελούν ξαφνικά πηγή άμεσου κινδύνου για το παιδί, θα αποδεχθεί το Δικαστήριο, ως σύμφωνη με το Άρθρο 8, τη διαδικασία λήψης απόφασης χωρίς την εμπλοκή εκείνων που έχουν την ευθύνη για το ανήλικο. Σε τέτοιες περιστάσεις, ωστόσο, το Δικαστήριο πρέπει να πεισθεί ότι οι εθνικές αρχές είναι αρμόδιες να εξετάσουν την ύπαρξη περιστάσεων που δικαιολογούν την απότομη απομάκρυνση από την φροντίδα των γονέων του, χωρίς καμία προηγούμενη επαφή ή διαβούλευση. Αποφασίζοντας την υπόθεση, ειδικό βάρος θα δοθεί στο αν το κράτος εκτίμησε την επίδραση του προτεινόμενου μέτρου φροντίδας επί των γονέων και επί του παιδιού και στο κατά πόσο εξετάστηκαν άλλες πιθανές εναλλακτικές λύσεις.²⁰⁴ Σε κάθε περίπτωση, η αρχή-οδηγός είναι ότι οι εντολές περί τη φροντίδα του παιδιού πρέπει να θεωρούνται προσωρινά μέτρα, ότι πρέπει να διακόπτονται όταν οι περιστάσεις το επιτρέπουν, και ότι κάθε μέτρο που υλοποιεί προσωρινή φροντίδα πρέπει να είναι σύμφωνο με το ύστατο σκοπό της επανένωσης του φυσικού πατέρα με το παιδί. Η θετική υποχρέωση για λήψη μέτρων που θα διευκολύνουν την οικογενειακή επανένωση μόλις αυτό είναι εφικτό, ξεκινά να βαρύνει τις

²⁰² *Zaunegger κατά Γερμανίας*.

²⁰³ *Sahin κατά Γερμανίας* [Τμήμα Μείζονος Σύνοψης].

²⁰⁴ *Venema κατά Ολλανδίας*.

αρμόδιες εθνικές αρχές με προοδευτικά κλιμακούμενη ένταση από την αρχή της περιόδου φροντίδας, υποκείμενη, ωστόσο, πάντοτε, στην στάθμιση απέναντι στην υποχρέωση για την υπεροχή του συμφέροντος του τέκνου.²⁰⁵

Η θετική υποχρέωση για διατήρηση της οικογενειακής ζωής περιλαμβάνει επίσης την υποχρέωση διευκόλυνσης επαφών με αδέρφια που χωρίστηκαν μετά από δικαστική απόφαση. Αυτό ισχύει ακόμη περισσότερο όταν η απόφαση ελήφθη από την εθνική δικαιοσύνη με αυτόβουλη κινητοποίηση. Στην υπόθεση *Mustafa και Armagan Akin*, το Δικαστήριο παρατήρησε ότι η διατήρηση των δεσμών μεταξύ των παιδιών ήταν πολύ σημαντικός στόχος για να αφεθεί στη διακριτική ευχέρεια των γονέων, ιδιαίτερα αν υπάρχουν καθαρές ενδείξεις κωλυσιοεργίας από την πλευρά ενός εκ των γονέων. Τελικά, η απουσία αιτιολογίας των εθνικών δικαστηρίων (συμπεριλαμβανομένου και Αρείου Πάγου) ως προς το γιατί χωρίστηκαν τα αδέρφια και ως προς το γιατί οι συνεννοήσεις για επαφές που ζήτησαν οι προσφεύγοντες απορρίφθηκαν, μαζί με την αδυναμία των δικαστών που επιλήφθησαν της υπόθεσης να βρουν εναλλακτικές κατάλληλες συμφωνίες για να εξασφαλίσουν στα αδέρφια ότι θα βλέπουν το ένα το άλλο σε τακτική βάση, οδήγησε το Δικαστήριο να διαπιστώσει παραβίαση του Άρθρου 8. Κρίνοντας την υπόθεση το Δικαστήριο τόνισε ότι όχι απλώς το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού είναι να δοθεί υπέρτατη σημασία στις διαδικασίες επιμέλειας, αλλά επίσης ότι η φωνή των παιδιών πρέπει να ακουστεί:

Το Δικαστήριο τονίζει ότι το Δικαστήριο του Ödemiş δεν απέτυχε απλώς να ακούσει τη γνώμη των παιδιών, αλλά επίσης απέτυχε να στηρίξει την απόφασή του σε κάθε απόδειξη, όπως ψυχιατρικά ή άλλα πορίσματα ειδικών, πέραν δε του γεγονότος ότι πληροφορήθηκε από τους προσφεύγοντες ότι η κατάσταση τους προκαλούσε ψυχολογικά προβλήματα.

Η μη εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων που χορηγούν επιμέλεια ή ρυθμίζουν τα δικαιώματα πρόσβασης μπορούν, επίσης, να ενεργοποιήσουν τη διεθνή ευθύνη του κράτους. Η πιο συνηθισμένη κατάσταση ανακύπτει όταν ένας από τους κηδεμόνες ή τους παππούδες ενίσταται στην άσκηση των δικαιωμάτων αυτών από τον άλλο γονέα και το κράτος δεν εξασφαλίζει την εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων. Η θέση του Δικαστηρίου είναι, υπό αυτή την άποψη, μάλλον μετριοπαθής: αν και αναγνωρίζει την ύπαρξη μίας θετικής υποχρέωσης που βαρύνει τα κράτη, θεωρεί ότι αυτό το καθήκον δεν είναι απόλυτο και, κυρίως, πρέπει να σταθμιστεί έναντι της «υπεροχής του συμφέροντος του παιδιού» και τα δικαιώματα του τελευταίου υπό το Άρθρο 8. Σε κάθε υπόθεση στην οποία αποδεικνύεται ότι οι εθνικές αρχές έκαναν τα ελάχιστα απαραίτητα τα οποία μπορούν ευλόγως να ζητηθούν υπό τις ειδικές περιστάσεις της κάθε περίπτωσης προκειμένου να κερδηθεί η συνεργασία των γονέων στην εκτέλεση μία δικαστικής απόφασης, το Δικαστήριο δεν βρίσκει παραβίαση του Άρθρου 8. Υπό όλες τις ανωτέρω καταστάσεις, το στοιχείο του χρόνου έχει ιδιαίτερο

²⁰⁵Κ. και Τ. κατά Φινλανδίας [Τμήμα Μείζονος Σύνθεσης].

βάρος, δεδομένου ότι οι συνέπειες της καθυστέρησης για τους εμπλεκόμενους είναι μη αναστρέψιμες,²⁰⁶ ιδίως όταν συνδυάζονται με την απώλεια ευκαιριών για τα μέλη της οικογένειας να ενισχύσουν την επαφή τους, όπως για παράδειγμα εξαιτίας της απουσίας σοβαρών και συνεχών προσπαθειών από την πλευρά των αρχών κοινωνικής πρόνοιας να διευκολύνουν την επανένωση ή λόγω των περιορισμών στο δικαίωμα πρόσβασης του κηδεμόνα. Αυτά μπορεί να είναι ενδεικτικά των προθέσεων των εθνικών οργάνων να ενισχύσουν τη σχέση του παιδιού με αυτούς που υποκαθιστούν τους γονείς παρά με την οικογένεια της καταγωγής του, κάτι το οποίο είναι σε ευθεία αντίθεση με τις θετικές υποχρεώσεις που απορρέουν από το Άρθρο 8.²⁰⁷ Αντιστρόφως, αν έχει παρέλθει σημαντικά μεγάλο διάστημα χρόνου μετά το χωρισμό, το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού να μην μεταβληθεί πάλι η *de facto* οικογένειά του μπορεί να υπερκεράσει το συμφέρον των γονέων να δουν την οικογένειά τους επανενωμένη.²⁰⁸

Τα κράτη είναι υποχρεωμένα να διατηρήσουν την οικογενειακή ζωή όποτε εφαρμόζεται το Άρθρο 8: στην υπόθεση *Moretti και Benedetti*, το Δικαστήριο βρήκε παραβίαση της κρατικής θετικής υποχρέωσης διότι το αίτημα των προσφευγόντων για μία ειδική εντολή υιοθεσίας αναφορικά με το θετό παιδί, που παραδόθηκε στην οικογένειά τους αμέσως μετά την γέννησή του και για μία περίοδο πέντε μηνών, δεν είχε εξεταστεί προσεκτικά και γρήγορα πριν το μωρό κηρυχθεί πρόσφορο προς υιοθεσία και επιλεχθεί άλλο ζευγάρι. Αν και αναγνωρίστηκε ότι δεν είναι έργο του Δικαστηρίου να υποκαταστήσει με δικό του σκεπτικό εκείνο των εθνικών αρχών αναφορικά με τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν για να εξασφαλίσουν την ευημερία του παιδιού, οι δικαστές του Στρασβούργου παρατήρησαν ότι οι ελλείψεις των εθνικών διαδικασιών είχαν ευθεία επίδραση στην οικογενειακή ζωή των προσφευγόντων.

Οι θετικές υποχρεώσεις είναι συχνά παρούσες στις υποθέσεις του Άρθρου 8 αναφορικά με τη διεθνή απαγωγή των παιδιών και τις καταστάσεις που αφορούν του μετανάστες. Υπό το φως της ανησυχητικής τους αύξησης, όπως και για το σύνολο των επιπλοκών από την σκοπιά της προοπτικής του διεθνούς δικαίου, ερευνώνται στο κατωτέρω Μέρος Δ - Επιλεγμένα Προβλήματα.

²⁰⁶ Pawlik κατά Πολωνίας, Zwadka κατά Πολωνίας, Bove κατά Ιταλίας, Reigato Ramos κατά Πορτογαλίας.

²⁰⁷ R. κατά Φινλανδίας.

²⁰⁸ Κ.Α.

Προστατεύοντας από εξωτερικούς κινδύνους

Το Άρθρο 8 επιβάλλει το καθήκον στις αρχές να εξασφαλίζουν την προστασία της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής των ατόμων, ακόμη κι αν πιθανοί κίνδυνοι προέρχονται μέσα από την οικογένεια και μπορούν, γι' αυτό τον λόγο, να εκληφθούν ως «ιδιωτικά ζητήματα».²⁰⁹ Στην υπόθεση *Benavqua και S.*, οι προσφεύγοντες παραπονέθηκαν ότι οι βουλγαρικές αρχές απέτυχαν να εξασφαλίσουν το σεβασμό στην ιδιωτική και οικογενειακή τους ζωή στη δύσκολη κατάσταση που προέκυψε εξαιτίας του διαζυγίου της κ. Benavqua από ένα βίαιο σύζυγο, του οποίου η βία κορυφώθηκε μόλις η προσφεύγουσα κατέθεσε μήνυση εναντίον του για βίαιη επίθεση. Το Δικαστήριο συμέρανε ότι ο χαρακτηρισμός της διαφοράς ως «ιδιωτικό ζήτημα» δεν ήταν σύμφωνος με την υποχρέωση των αρχών να προστατεύσουν την οικογενειακή ζωή των προσφευγόντων. Η αποτυχία των εθνικών δικαστηρίων να λάβουν, χωρίς καθυστέρηση, προσωρινά μέτρα επιμέλειας για μία κατάσταση η οποία, πάνω από όλα, επηρέαζε την ευημερία του παιδιού, αλλά και τα ανεπαρκή μέτρα που ελήφθησαν προς αντιμετώπιση της συμπεριφοράς του πρώην συζύγου της προσφεύγουσας, οδήγησαν σε παραβίαση του Άρθρου 8 υπό το πρίσμα της οικογενειακής ζωής.

Οι όψεις της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του Άρθρου 8 εξετάστηκαν μαζί από το Δικαστήριο στην υπόθεση *A. κατά Κροατίας*, όπου το Δικαστήριο βρήκε παραβίαση του Άρθρου 8 υπό τα δύο σκέλη, και της ιδιωτικής και της οικογενειακής ζωής, ως προς την αποτυχία των εθνικών αρχών να εφαρμόσουν πολλά από τα μέτρα που όρισαν τα δικαστήρια κατά τις πολυάριθμες ποινικές διαδικασίες για την προστασία της προσφεύγουσας από το σύζυγό της (βετεράνος που υπέφερε από μετα-τραυματικό άγχος, παράνοια, αδημονία και επιληψία) ή να αντιμετωπίσουν τα ψυχιατρικά του προβλήματα, στα οποία οφείλονταν η βίαιη συμπεριφορά του. Η άρνηση των εθνικών δικαστηρίων να υιοθετήσουν ένα νέο μέτρο προστασίας με την αιτιολογία ότι δεν απέδειξε τον άμεσο κίνδυνο για την ζωή της, εμποδίζοντας κατ' αυτό τον τρόπο τον πρώην σύζυγο από το να την καταδιώκει ή να την παρενοχλεί, κρίθηκε ότι αποτελούσε παραβίαση της ίδιας διάταξης. Η αποτυχία των αρχών να εξασφαλίσουν την κράτηση για ψυχιατρική θεραπεία των βίαιων μελών της οικογένειας κρίθηκε, επίσης, ότι αποτελούσε παραβίαση της Σύμβασης στην υπόθεση *Hajduoná*, στην οποία η προσφεύγουσα διέφυγε με το παιδί της σε ένα άσυλο μετά την δημόσια επίθεση και απειλή θανάτου που της απηύθυνε ο πρώην σύζυγός της. Μετά την απελευθέρωσή του τελευταίου από το νοσοκομείο, χωρίς όμως την ολοκλήρωση της απαραίτητης θεραπείας, οι απειλές επανελήφθησαν. Στην συνέχεια τα εθνικά δικαστήρια απέρριψαν το παράπονο της προσφεύγουσας περί της αποτυχίας να θεραπευτεί ο άνθρωπος στο νοσοκομείο. Το Δικαστήριο, επαναλαμβάνοντας ότι η Σλοβακία είχε την υποχρέωση να προστατεύσει τη σωματική και ψυχολογική ακεραιότητα των ατόμων, ιδίως εκείνων που

²⁰⁹ *E.S. και λοιποί κατά Σλοβακίας*.

βρίσκονται σε ευάλωτη κατάσταση, βρήκε παραβίαση του Άρθρου 8 υπό και την ιδιωτική και την οικογενειακή ζωή: αν και ο πρώην σύζυγος της προσφεύγουσας δεν την είχε κακοποιήσει μετά την απελευθέρωσή του από το νοσοκομείο, ο φόβος της, ότι οι απειλές του μπορεί να πραγματοποιηθούν, ήταν βάσιμος και οι αρχές απέτυχαν στο καθήκον τους να εξασφαλίσουν την κράτησή του για ψυχιατρική θεραπεία.

Θεωρώντας ότι, λόγω του ανώνυμου χαρακτήρα του, το διαδίκτυο μπορεί εύκολα να χρησιμοποιηθεί για εγκληματικούς σκοπούς, και έχοντας υπόψη τη μάστιγα της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών, το Δικαστήριο ξεκαθάρισε ότι μία από τις θετικές υποχρεώσεις υπό το Άρθρο 8 είναι η διάθεση ενός συστήματος προστασίας των ανηλίκων από το να γίνονται στόχοι των παιδόφιλων μέσω του κυβερνοχώρου. Στην υπόθεση *K. U. κατά Φινλανδίας*, συμπέρανε ότι το κράτος απέτυχε να προστατεύσει την ιδιωτική ζωή του προσφεύγοντα γιατί, λόγω της απουσίας ενός νομικού πλαισίου που θα συμφιλίωνε την εμπιστευτικότητα των υπηρεσιών του διαδικτύου με την προάσπιση της τάξης ή την πρόληψη των ποινικών παραβάσεων και την προστασία των δικαιωμάτων του ατόμου, έδωσε προτεραιότητα στην ιδιωτικότητα της υπηρεσίας αντί της σωματικής και ηθικής ευημερίας των ανηλίκων.

Προστατεύοντας την κατοικία

Ένας σχετικά μικρός αριθμός παραπόνων, αναφορικά με την αποτυχία των αρχών να συμμορφωθούν με τις θετικές υποχρεώσεις που απορρέουν από το Άρθρο 8 της Σύμβασης σε σχέση με την «κατοικία», εξετάστηκε από το Δικαστήριο. Στις περισσότερες υποθέσεις, τα παράπονα αφορούσαν τις παραβιάσεις του δικαιώματος κατοικίας από άλλα άτομα ή από κρατικούς αξιωματούχους. Σε σχέση με την παρείσδυση των κρατικών αρχών στο σπίτι κάποιου, η θέση του Δικαστηρίου είναι σαφής: δεν επιίπτει στην αρμοδιότητά του να εξετάζει γενικώς την εθνική νομοθεσία και πολιτική, ακόμη κι αν η εφαρμογή τους εμποδίζουν την παραδοσιακή ζωή όσων ανήκουν σε εθνοτική μειονότητα.²¹⁰ Ως συνέπεια, είναι πιθανόν να δηλωθεί ότι τα κράτη δεν είναι υποχρεωμένα να εφαρμόσουν μία συγκεκριμένη πολιτική στην κατοικία. Το Δικαστήριο, ωστόσο, ασχολούμενο με υποθέσεις σχετικές με τις επεμβάσεις τρίτων στην απόλαυση της κατοικίας ενός ατόμου, ήταν σε θέση να ξεχωρίσει τις ακόλουθες καταστάσεις ως τέτοιες που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε παραβίαση των θετικών υποχρεώσεων που απορρέουν από το Άρθρο 8. Αυτές είναι:

²¹⁰Chapman.

- ✧ Η κακή εφαρμογή του νόμου. Στην υπόθεση *Novoseletskiy*, το Δικαστήριο δεν πείστηκε ότι τα εθνικά δικαστήρια που είχαν χρεωθεί την υπόθεση χρησιμοποίησαν όλα τα μέσα που είχαν στη διάθεσή τους για την προστασία της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του προσφεύγοντα κατά την διάρκεια των τρίχρονων διαδικασιών αναφορικά με το δικαίωμά του στην μίσθωση. Το Δικαστήριο στάθηκε κυρίως στο γεγονός ότι τα εθνικά δικαστήρια απέρριψαν τους ισχυρισμούς του προσφεύγοντα για τη βλάβη με την αιτιολογία ότι «αποζημίωση για ηθική ζημία για διαφορές αναφορικά με ιδιοκτήτες και ενοικιαστές δεν προβλέπονται από τον νόμο», όταν ο ισχυρισμός του προσφεύγοντα προχωρούσε πέρα από τη στενή σχέση ιδιοκτήτη-ενοικιαστή, δεδομένου ότι είχε ζητήσει από τα δικαστήρια να του επιδικάσουν την απώλεια που είχε υποστεί ως αποτέλεσμα της παρατεταμένης αδυναμίας του να κατέχει το διαμέρισμά του. Εξετάζοντας επισταμένα την απόφαση των εθνικών δικαστηρίων, το Δικαστήριο ανακάλυψε ότι ο εθνικός δικαστής δεν είχε ερευνήσει τη νομιμότητα της απελευθέρωσης του διαμερίσματος κατά την απουσία του προσφεύγοντα, αν και η σημασία αυτού του ζητήματος ήταν σαφής και αναμφισβήτητη, ούτε είχε η εισαγγελική αρχή λάβει κανένα μέτρο ως προς αυτή την κατεύθυνση.
- ✧ Η παρατεταμένη και αδικαιολόγητη καθυστέρηση στην εκτέλεση δικαστικής απόφασης αναφορικά με το δικαίωμα ιδιοκτησίας ή μισθώσεως. Στην υπόθεση *Surugiu*, το Δικαστήριο βρήκε πολύ εντυπωσιακό το γεγονός ότι ήταν ενάμισι έτος μετά την ανάκληση του τίτλου ιδιοκτησίας που επιβλήθηκε διοικητικό πρόστιμο σε τρίτο πρόσωπο, ενώ οι παραβάσεις του τελευταίου επί του δικαιώματος του προσφεύγοντα στην ειρηνική απόλαυση του σπιτιού του (προσφεύγοντα) ήταν καθημερινές.
- ✧ Η μη πρόβλεψη από τον νόμο της κρατικής εποπτείας επί των διαθέσιμων σπιτιών. Στην υπόθεση *Novoseletskiy* που αναφέρεται ανωτέρω, ο προσφεύγων επανέκτησε ένα διαμέρισμα που ήταν ακατάλληλο για κατοίκηση. Η διεύθυνση που είχε το καθήκον της κατοχής και διαχείρισης των διαθέσιμων κρατικών σπιτιών, ούτε έκανε όσο το δυνατόν γρηγορότερα τις απαραίτητες εργασίες για την επισκευή των ζημιών, ούτε προχώρησε στο να ξεδιαλύνει τι είχε συμβεί και να ζητήσει την δώξη των υπευθύνων για τις σοβαρές ζημιές σε τμήμα των διαθέσιμων σπιτιών της.

Σε αντίθεση με τις υποθέσεις *López Ostra* και *Hatton* και λοιποί, στην υπόθεση *Moreno Gómez*, η προσφεύγουσα παραπονέθηκε ότι το δικαίωμά της για σεβασμό της κατοικίας της είχε παραβιαστεί εξαιτίας της παθητικότητας των αρχών έναντι της σοβαρής έλλειψης γαλήνης που προκλήθηκε στην κατοικία της από το συνεχή θόρυβο την νύχτα εξαιτίας των παρακείμενων νυχτερινών κέντρων. Με την πάροδο των ετών, η αδράνεια προκάλεσε σοβαρές διαταραχές στον ύπνο της προσφεύγουσας. Στην υπόθεση αυτή το Δικαστήριο δεν βρήκε απλώς παραβίαση του Άρθρου 8, αλλά επίσης προχώρησε σε μία διατύπωση επί της αρχής, ότι δηλαδή το δικαίωμα στο σεβασμό της κατοικίας, όπως προστατεύεται στο Άρθρο 8, πρέπει να θεωρηθεί ότι καταλαμβάνει «όχι μόνον το δικαίωμα σε πραγματική φυσική περιοχή αλλά επίσης και το δικαίωμα στην ειρηνική απόλαυση αυτής της περιοχής», το

οποίο μπορεί να παραβιασθεί όχι αποκλειστικά από συγκεκριμένα ή φυσικά εμπόδια αλλά επίσης από το θόρυβο, τις εκπομπές, τις μυρωδιές ή άλλες μορφές επέμβασης. Το Δικαστήριο παρατήρησε ότι τα νυχτερινά κέντρα είχαν αδειοδοτηθεί από την κοινότητα παρά τη ζητηθείσα γνώμη ενός ειδικού ο οποίος συμπέρανε ότι υφίστατο μία κατάσταση «ακουστικού κορεσμού», αυξημένης από τον εκτός των νομίμων ορίων θόρυβο. Συνεπώς, κατέληξε σε παραβίαση από την τοπική κοινότητα των θετικών υποχρεώσεων που απορρέουν από το Άρθρο 8 της Σύμβασης.

Οι προσπάθειες που απαιτούνται από τα Συμβαλλόμενα Κράτη για να εκπληρώσουν τις θετικές υποχρεώσεις τους υπό το Άρθρο 8, ωστόσο, εξαρτώνται πάρα πολύ από τις ειδικές περιστάσεις της υπόθεσης. Είναι, επομένως, δύσκολο να εντοπίσει κανείς ένα έγκυρο κατώφλι σε όλες τις καταστάσεις. Η χρονική διάρκεια και η ένταση της έκθεσης στο θόρυβο, στη μυρωδιά ή την οσμή είναι κρίσιμες για τον καθορισμό της κρατικής ευθύνης, υπερισχύουν δε των συμπερασμάτων αναφορικά με την πολυπλοκότητα της υπόθεσης, τα ζητήματα υποδομής και τη σοβαρή προσπάθεια εξισορρόπησης μεταξύ ισόβαθμων συμφερόντων, όπως οι χρήστες των δρόμων και οι κάτοικοι συγκεκριμένης αστικής περιοχής.²¹¹

Το 2005, σε μία πολύ σημαντική υπόθεση για τους Ρομά,²¹² το Δικαστήριο εξέτασε τις συνθήκες διαβίωσης των προσφευγόντων υπό την έννοια της ιδιωτικής, της οικογενειακής ζωής και της κατοικίας και βρήκε ότι η Ρουμανία παραβίασε, μεταξύ άλλων διατάξεων, το Άρθρο 8 για την αποτυχία της να αποκαταστήσει τη δικαιοσύνη μετά από βίαιη επίθεση. Η υπόθεση αφορούσε τη δολοφονία από τον όχλο (ανάμεσα στους οποίους ήταν και στελέχη της τοπικής αστυνομίας) τριών Ρομά και τις επακόλουθες καταστροφές δεκατεσσάρων από τις κατοικίες τους και τις περιουσίες τους, όπως και τις απάνθρωπες περιστάσεις υπό τις οποίες τα θύματα αναγκάστηκαν να φύγουν μετά το περιστατικό. Κυνηγημένοι από τα σπίτια τους και τα χωριά τους, οι προσφεύγοντες αναγκάστηκαν να εγκατασταθούν, και μερικοί ακόμη εκεί βρίσκονται, υπό συνθήκες ακατάλληλης και συνωστισμού (κελάρια, κοτέτσια και στάβλους) και άλλαζαν συχνά διευθύνσεις, μετακινούμενοι με φίλους ή την οικογένεια υπό συνθήκες πάλλιν συνωστισμού.

Εξετάζοντας αν οι εθνικές αρχές έκαναν τα απαραίτητα βήματα για να θέσουν ένα φρένο στις παραβιάσεις των δικαιωμάτων των προσφευγόντων, το Δικαστήριο, μεταξύ άλλων, σημείωσε ότι

²¹¹ *Deés κατά Ουγγαρίας*.

²¹² *Moldovan και λοιποί*.

ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΝΤΑΣ ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΕΒΑΣΜΟΥ ΤΗΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ΖΩΗΣ

- ✧ εκτός από την εμπλοκή των κρατικών στελεχών στο κάψιμο των κατοικιών των προσφευγόντων, το Γραφείο του Εισαγγελέα απέτυχε να εκκινήσει τις ποινικές διαδικασίες σε βάρος τους, εμποδίζοντας τα εθνικά δικαστήρια να τεκμηριώσουν την ευθύνη αυτών των στελεχών και να τους τιμωρήσουν,
- ✧ τα εθνικά δικαστήρια αρνήθηκαν για πολλά χρόνια να επιδικάσουν υλικές αποζημιώσεις για την καταστροφή της οικοσκευής και της επίπλωσης των προσφευγόντων,
- ✧ δέκα χρόνια μετά τα γεγονότα επιδικάσθηκε η αποζημίωση για τα κατεστραμμένα σπίτια αλλά όχι για την απώλεια της οικοσκευής,
- ✧ στην απόφαση για την ποινική δίωξη σε βάρος των κατηγορηθέντων κατοίκων του χωριού, περιελήφθησαν ρατσιστικές εκφράσεις για τους Ρομά προσφεύγοντες,
- ✧ οι απαιτήσεις των προσφευγόντων για ηθική βλάβη απορρίφθηκαν όλες κατά τον πρώτο βαθμό, διότι τα αστικά δικαστήρια θεώρησαν ότι τα γεγονότα – ο εμπρησμός των κατοικιών τους και η δολοφονία μερικών εκ των μελών της οικογένειάς τους – δεν μπορούσαν, εκ της φύσεώς τους, να προκαλέσουν ηθική βλάβη,
- ✧ όταν εξετάστηκε η αίτηση μίας προσφεύγουσας για το επίδομα διαβίωσης του ανήλικου παιδιού της, του οποίου ο πατέρας είχε πεθάνει ζωντανός κατά το συμβάν, το περιφερειακό δικαστήριο επιδίκασε ένα ποσό ίσο με το ένα τέταρτο του κατώτατου μισθού και αποφάσισε να το μειώσει περαιτέρω κατά το ήμισυ με την αιτιολογία ότι τα δολοφονηθέντα θύματα είχαν προκαλέσει τα εγκλήματα,
- ✧ τρία σπίτια δεν ξαναφτιάχθηκαν, αλλά και εκείνα που ανοικοδομήθηκαν από τις αρχές ήταν ακατάλληλα, και
- ✧ οι περισσότεροι εκ των προσφευγόντων δεν επέστρεψαν στο χωριό τους και ζούσαν τρομαγμένοι στη Ρουμανία και στην Ευρώπη.

Κατά τη γνώμη του Δικαστηρίου, στο σύνολό τους αυτά τα στοιχεία αποδεικνύουν μία γενικότερη στάση από την πλευρά των ρουμανικών αρχών η οποία συντηρούσε την αίσθηση ανασφάλειας των προσφευγόντων μετά την ταραχή και επηρέαζαν τον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής τους ζωής και των κατοικιών τους. Έχοντας υπόψη τις απευθείας αναταράξεις από τις πράξεις των κρατικών αξιωματούχων στα δικαιώματα των προσφευγόντων, το Δικαστήριο έκρινε ότι η ευθύνη της κυβέρνησης διαπιστώθηκε όσον αφορά τις επακόλουθες συνθήκες διαβίωσης. Το Δικαστήριο συμπέρανε ότι αυτή η συμπεριφορά και η συνεχής αποτυχία των αρχών να θέσουν ένα τέλος στις παραβιάσεις των δικαιωμάτων των προσφευγόντων, συνιστούσε σοβαρή, διαρκή, παραβίαση του Άρθρου 8.

Προστατεύοντας την αλληλογραφία

Εγγενές με το δικαίωμα των κρατουμένων για σεβασμό της αλληλογραφίας τους, όπως αυτή προστατεύεται από το Άρθρο 8 της Σύμβασης, είναι το δικαίωμά τους να τους παρέχεται η αναγκαία γραφική ύλη. Ο κανόνας αυτός τέθηκε σαφώς στην υπόθεση *Cotlet*, η οποία έθεσε υπό την προσοχή του Δικαστηρίου την κατάσταση εκείνη όπου ο φυλακισθείς δικαιούτο σε δύο δωρεάν φακέλους τον μήνα, αριθμός όμως που αποδείχθηκε ανεπαρκής για την ανάγκη του να αλληλογραφήσει με το Δικαστήριο του Στρασβούργου. Στην πραγματικότητα, το Δικαστήριο είχε λάβει πολλά γράμματα στα οποία ο προσφεύγων εξιστορούσε τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε για να λάβει φακέλους από τους λοιπούς φυλακισμένους. Υπό το φως των ειδικών περιστάσεων που περιγράφηκαν ανωτέρω, και διαπιστώνοντας ότι ο προσφεύγων είχε προβεί σε αλληλόπληλα αιτήματα τα οποία όλα είχαν συστηματικά απορριφθεί, κατέληξε ότι οι αρχές δεν είχαν ανταποκριθεί στις θετικές υποχρεώσεις τους να εφοδιάσουν τον προσφεύγοντα με όλο το αναγκαίο υλικό για την αλληλογραφία με το Δικαστήριο και έτσι κατέληξε σε παραβίαση του Αρθρου 8. Αυτό, ωστόσο, δεν σημαίνει ότι οι φυλακισμένοι έχουν ένα απεριόριστο δικαίωμα πρόσβασης σε γραφική ύλη ή ότι το σύνολο του κόστους της αλληλογραφίας των φυλακισμένων βαρύνει το κράτος. Ωστόσο, οι περιορισμοί δεν πρέπει να είναι τέτοιοι ώστε να εμποδίζουν στην πράξη το δικαίωμα αλληλογραφίας. Οι θετικές υποχρεώσεις επεκτείνονται, επίσης, στην παρεμπόδιση δημοσιοποίησης μίας τέτοιας ιδιωτικής αλληλογραφίας.²¹³

²¹³Craxi κατά Ιταλίας (αριθ. 2).

Μέρος Δ – Επιλεγμένα προβλήματα

Το παρόν μέρος προσφέρει μία συνολική εικόνα της εφαρμογής του Άρθρου 8 σε τρεις προβληματικούς τομείς – δηλαδή το περιβάλλον, τη διεθνή απαγωγή παιδιών και τη μετανάστευση. Επιλέχθηκαν αυτοί οι τομείς διότι έχουν ξεκινήσει να είναι μεγάλης ανησυχίας για το Δικαστήριο, εξαιτίας του αυξανόμενου αριθμού των σχετικών υποθέσεων που έρχονται ενώπιόν του.

Η περιβαλλοντική προστασία υπό τη Σύμβαση

Το Άρθρο 8 και το δικαίωμα στο περιβάλλον

Επίκληση του Άρθρου 8 έγινε σε πολλές υποθέσεις περιβαλλοντικής ανησυχίας. Ωστόσο, δεν διαπιστώθηκε παραβίασή του κάθε φορά που περιβαλλοντική αλλοίωση ελάμβανε χώρα: δικαίωμα στη διατήρηση της φύσης δεν υφίσταται μεταξύ των δικαιωμάτων και ελευθεριών που προστατεύει η Σύμβαση. Στην υπόθεση *Κυρτάτου*, το Δικαστήριο σημείωσε ότι

Ούτε το Άρθρο 8 ούτε κανένα άλλο άρθρο της Σύμβασης έχουν ως ειδικό σκοπό την παροχή μίας γενικής προστασίας του περιβάλλοντος καθ' εαυτό. Για το συγκεκριμένο θέμα, συναφέστερα είναι άλλα διεθνή κείμενα και η εσωτερική νομοθεσία.

Αυτή η παραδοχή, που είναι ακόμη εν ισχύ, προτείνει να ακολουθείται μία προσεχτική προσέγγιση όταν εξετάζεται η υπό τη Σύμβαση προστασία του ατομικού δικαιώματος στο περιβάλλον. Η ανάλυση της νομολογίας ως προς το ζήτημα αυτό οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, από τη μία μεριά και κατά πρώτον, η προστασία του περιβάλλοντος συνιστά ένα ζήτημα γενικού συμφέροντος, το οποίο μπορεί να δικαιολογήσει επεμβάσεις στην άσκηση ορισμένων δικαιωμάτων και ελευθεριών που εγγυάται η Σύμβαση. Από την άλλη πλευρά, ωστόσο, ενέχει ατομικό συμφέρον, που γεννά καταστάσεις όπου οι εγγυήσεις της Σύμβασης, οι περισσότερες κατοχυρωμένες από το Άρθρο 8, παραβιάζονται λόγω των κακών περιβαλλοντικών συνθηκών.

Σε σχέση με την πρώτη πλευρά, το Δικαστήριο δέχεται ότι τα κράτη απολαμβάνουν ένα ευρύ περιθώριο εκτίμησης όταν έχουν να ισορροπήσουν μεταξύ των απαιτήσεων του γενικού συμφέροντος της κοινότητας και τις απαιτήσεις της προστασίας των ατομικών θεμελιωδών δικαιωμάτων. Οι εθνικές αρχές δεν χρειάζεται να προβάλλουν «επαρκείς» λόγους, υπονοώντας την πρακτική απουσία λιγότερο επαχθών μέσων για την επίτευξη του θεμιτού σκοπού. Το συλλογικό συμφέρον στο περιβάλλον, επομένως, συνιστά έναν θεμιτό σκοπό που δικαιολογεί ατομικούς περιορισμούς στα δικαιώματα που εγγυάται το Άρθρο 8. Στην υπόθεση *Buckley*, η

προσφεύγουσα, μία Βρετανίδα πολίτης με καταγωγή Ρομά, ζούσε μαζί με τα τρία παιδιά της σε τροχόσπιτα που είχαν σταθμεύσει σε δικό της ακίνητο. Δεδομένου ότι η οικογένεια της αδελφής της είχε λάβει σε διπλανή περιοχή προσωπική, προσωρινή, άδεια εγκατάστασης μίας οικογενειακής μονάδας, αποτελούμενης από δύο τροχόσπιτα, η προσφεύγουσα αιτήθηκε αναδρομικά στο τοπικό συμβούλιο τη χορήγηση άδειας εγκατάστασης για τρία τροχόσπιτα στην δική της περιοχή. Η αίτησή της απορρίφθηκε για λόγους, μεταξύ άλλων, ότι η αιτούμενη χρήση της γης θα μείωνε την αγροτική ποιότητα και την ανοικτή θέα του τοπίου, ερχόμενη σε αντίθεση με το σκοπό της τοπικής ανάπτυξης που στόχευε στην προστασία της υπαίθρου από όλα τα μη αναγκαία. Σημειώνοντας ότι το σχέδιο πόλεως και ο σχεδιασμός της υπαίθρου εμπλέκουν την άσκηση διακριτικής εξουσίας ως προς την εφαρμογή εκείνων των πολιτικών που έχουν υιοθετηθεί προς το συμφέρον της τοπικής κοινότητας, το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι, πέραν των πολλαπλών τοπικών παραμέτρων που επηρεάζουν την επιλογή και την εφαρμογή των σχεδίων πόλεως, οι εθνικές αρχές απολαμβάνουν ένα ευρύ περιθώριο εκτίμησης για τον καθορισμό της καλύτερης πολεοδομικής πολιτικής ή των καταλληλότερων ατομικών μέτρων σε υποθέσεις πολεοδομικού σχεδιασμού.

Το Άρθρο 8 και το δικαίωμα σε υγιές περιβάλλον

Η Σύμβαση δεν αναγνωρίζει ρητώς δικαίωμα σε καθαρό και υγιές περιβάλλον αλλά σε εκείνες τις περιπτώσεις που το άτομο επιβαρύνεται ευθέως και σοβαρά από θόρυβο ή άλλη ρύπανση, μπορεί να προκύψει ένα ζήτημα υπό το Άρθρο 8. Για να υπάρξει αυτό, η επέμβαση πρέπει να αφορά ευθέως την κατοικία του προσφεύγοντα ή την οικογενειακή και ιδιωτική ζωή του. Στην υπόθεση *Fadeyeva*, το Δικαστήριο τόνισε ότι οι δυσμενείς επιπτώσεις της περιβαλλοντικής ρύπανσης πρέπει να φθάνουν σε ένα ελάχιστο βαθμό για να επιπίπτουν εντός του πεδίου του Αρθρου 8. Η αξιολόγηση αυτού του ελάχιστου είναι σχετική και πολύ συνδεδεμένη με τα εκάστοτε περιστατικά, Εξαρτάται από την ένταση και τη διάρκεια της μόλυνσης και από τις σωματικές ή ψυχικές επιπτώσεις της. Το γενικό περιβαλλοντικό πλαίσιο λαμβάνεται, επίσης, υπόψη. Δεν μπορεί να ευδοκιμήσει ισχυρισμός υπό το Άρθρο 8 αν η επικαλούμενη ζημία είναι αμελητέα σε σχέση με τους περιβαλλοντικούς κινδύνους που είναι σύμφυτοι με τη ζωή κάθε μοντέρνας πόλης. Για να επιπίπτουν εντός του Αρθρου 8, επομένως, οι ισχυρισμοί αναφορικά με τις περιβαλλοντικές μολύνσεις πρέπει να αποδεικνύουν, πρώτον, ότι υπάρχει μία επίκαιρη επέμβαση στην ιδιωτική σφαίρα του προσφεύγοντος, και, δεύτερον, ότι επιτυγχάνει ένα επίπεδο σοβαρότητας. Στην υπόθεση *Moreno Gómez*, η προσφεύγουσα επικαλέστηκε την παραβίαση του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή διότι το δικαίωμά της να κοιμάται κατά την νύχτα παραβιάστηκε για περίοδο πολλών ετών λόγω της αδράνειας των κοινοτικών αρχών της Βαλένσιας, οι οποίες απέτυχαν να θέσουν ένα τέλος στους ολονύχτιους θορύβους. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η προσφεύγουσα ζούσε σε μία περιοχή, η οποία, αναμφισβήτητα, ταρασσόταν από ολονύχτιους θορύβους, ιδιαίτερα τα Σαββατοκύριακα, και παρατήρησε ότι η κοινότητα ανεχόταν, αν όχι συνέβαλε, στην επαναλαμβανόμενη

καταπάτηση των κανόνων που η ίδια είχε θέσει, με την ανοχή της έντασης των θορύβων τη νύχτα πάνω από τα επιτρεπόμενα όρια, τα οποία αναστάτωναν την προσφεύγουσα ως προς την καθημερινή της ζωή. Κατέληξε ότι η Ισπανία απέτυχε να εκπληρώσει την θετική της υποχρέωση να εγγυηθεί το δικαίωμα της προσφεύγουσας για σεβασμό της κατοικίας και της ιδιωτικής της ζωής, κατά παράβαση του Άρθρου 8 της Σύμβασης.

Η γενική χειροτέρευση του περιβάλλοντος δεν είναι επαρκής, από μόνη της, για να ενεργοποιήσει την κρατική ευθύνη υπό το Άρθρο 8. Στην υπόθεση *Κυρτάτου*, η οποία αφορούσε την αποτυχία των αρχών να συμμορφωθούν με δύο δικαστικές αποφάσεις που ακύρωναν δύο άδειες οικοδομής για κτίρια δίπλα στην ιδιοκτησία τους και η οποία προκάλεσε την καταστροφή του φυσικού τους περιβάλλοντος και επηρέασε τη ζωή τους, το Δικαστήριο διέκρινε δύο όψεις. Ενώ απέρριψε το επιχείρημα ότι η οικιστική ανάπτυξη κατέστρεψε τον υδροβιότοπο που ήταν πλησίον της ιδιοκτησίας τους και ότι η περιοχή απώλεσε όλη την φυσική ομορφιά της, σημείωσε ότι η σοβαρή περιβαλλοντική ρύπανση μπορεί να επηρεάσει την ευημερία των ατόμων και να στερήσει από αυτούς την απόλαυση της κατοικίας τους κατά τρόπο τέτοιο ώστε να επηρεάσει δυσμενώς την ιδιωτική και οικογενειακή τους ζωή, ακόμη και χωρίς σοβαρό κίνδυνο της υγείας τους. Για την ενεργοποίηση, ωστόσο, του Άρθρου 8 πρέπει να υφίσταται μία βλαβερή συνέπεια στην ιδιωτική και οικογενειακή σφαίρα του ατόμου: υπό τις δεδομένες περιστάσεις το Δικαστήριο κατέληξε ότι οι οχλήσεις στις πλησίον των προσφευγόντων περιοχές, οι οποίες οφείλονταν στην οικιστική ανάπτυξη της περιοχής δεν συγκέντρωναν επαρκή βαθμό σοβαρότητας ώστε να ληφθούν υπόψη για τους σκοπούς του Άρθρου 8.²¹⁴

Η άρνηση των εθνικών αρχών να συμμορφωθούν με τις δικαστικές αποφάσεις που προστατεύουν τα δικαιώματα των προσφευγόντων στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή μπορεί να ενεργοποιήσει την υπό το Άρθρο 8 ευθύνη επειδή στερεί από τις δικονομικές δικλίδες προστασίας των προσφευγόντων κάθε ουσιαστικό περιεχόμενο. Τούτο ήταν, εν ολίγοις, το κύριο σημείο στην υπόθεση *Taşkın*, όπου το παράπονο αφορούσε τη δραστηριότητα μίας εταιρίας περιορισμένης ευθύνης, η οποία απέκτησε άδεια για την λειτουργία χρυσωρυχείου, χρησιμοποιώντας ωστόσο μία δηλητηριώδη μέθοδο. Η παραβίαση διαπιστώθηκε διότι οι αποφάσεις των διοικητικών δικαστηρίων που ακύρωναν τις άδειες εξαιτίας των μεγάλων κινδύνων για την υγεία και των κινδύνων για το περιβάλλον του υπόγειου υδροφόρου ορίζοντα και την καταστροφή του τοπικού οικοσυστήματος, δεν εκτελέστηκαν μετά από ευθείες οδηγίες του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Δασών.

²¹⁴Η αποτυχία να εκτελεστεί απόφαση, η οποία έκλεινε ένα θορυβώδες μαγαζί με υπολογιστές που λειτουργούσε δίπλα ακριβώς από το διαμέρισμα των προσφευγόντων οδήγησε σε παραβίαση του Άρθρου 8 στην υπόθεση *Mileva* και *λοιποί κατά Βουλγαρίας*.

Η εφαρμογή του Άρθρου 8 σε υποθέσεις μετανάστευσης

Η εφαρμογή του Άρθρου 8 σε υποθέσεις μετανάστευσης είναι ιδιαίτερης σημασίας: η ευρωπαϊκή ήπειρος, ιδιαίτερα στα σύνορά της, μετατράπηκε τα τελευταία χρόνια σε προορισμό μαζικών ροών οικονομικών και διωκόμενων μεταναστών, μεγάλος αριθμός των οποίων κατέθεσε προσφυγές στο Δικαστήριο αναφορικά με το καθεστώς τους και, κατ' αυτό τον τρόπο, προκαλώντας την ανάπτυξη του δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Αντιμέτωπο με πλήθος χαρακτηριστικών υποθέσεων αναφορικά με το καθεστώς των μακράς παραμονής αλλοδαπών διαμενόντων, το Δικαστήριο αναγνώρισε σταδιακά τις επιπλοκές τέτοιων καταστάσεων στα δικαιώματα του ανθρώπου και καθόρισε το πεδίο εφαρμογής του Άρθρου 8. Τούτο είχε μία αυτονόητη επίδραση στην κατάσταση των νομίμων και παρανόμων μεταναστών που ζουν στις χώρες του Συμβουλίου της Ευρώπης. Διαπιστώνοντας ότι τα πρόσφατα χρόνια πολλές ευρωπαϊκές χώρες προσπάθησαν να περιορίσουν όχι μόνον το δικαίωμα πρόσβασης αλλά, πολύ σημαντικότερο, το δικαίωμα να νομιμοποιεί κάποιος την παρουσία του σε μία ξένη χώρα, η θέση του Δικαστηρίου έλαβε ιδιαίτερο ενδιαφέρον, δεδομένου ότι αντικατοπτρίζει τις χαρακτηριστικές αλλαγές που οι κοινωνίες προβαίνουν λόγω της εισόδου και νέων παραγόντων στο παιχνίδι. Στην αρχική της εφαρμογή από την Επιτροπή ήταν σαφές ότι κανένας ισχυρισμός δεν θα γινόταν δεκτός αναφορικά με την άρνηση της οικογενειακής επανένωσης στη χώρα φιλοξενίας, αφού οι αλλοδαποί αναμένονταν να οργανώσουν την οικογενειακή τους ζωή στην πατρίδα τους και όχι στη χώρα υποδοχής.²¹⁵ Ωστόσο, σύμφωνα με το χαρακτήρα της ως ζωντανό κείμενο, η έννοια της οικογενειακής ζωής υπό τη Σύμβαση μετεξελίχθηκε με τα χρόνια και επεκτάθηκε σε πολλά ζητήματα που αφορούν τη μετανάστευση, τα οποία για πολιτικούς λόγους είχαν αποκλειστεί αρχικώς από τη Σύμβαση.²¹⁶ Για τις ανάγκες αυτής της μελέτης, η ταχεία ανάπτυξη της εφαρμογής της έννοιας της οικογενειακής ζωής είναι ενδιαφέρουσα στο σημείο που η Σύμβαση γίνεται ένα εργαλείο για την παροχή προστασίας ιδιαίτερα στους μακράς παραμονής και δεύτερης γενιάς μετανάστες, οι οποίοι είτε έχουν γεννηθεί στην ευρωπαϊκή χώρα προορισμού των γονέων τους είτε έφθασαν στην Ευρώπη σε παιδική ηλικία και ποτέ δεν επέστρεψαν στην χώρα καταγωγής τους.

²¹⁵ *X και Y κατά Αιχτενστάιν* (dec.).

²¹⁶ Η αναφορά εδώ είναι για το δικαίωμα στο άσυλο.

Απομάκρυνση και απέλαση

Η προκαταρκτική δήλωση στην οποία συνήθως προβαίνει το Δικαστήριο όταν ασχολείται με υποθέσεις μεταναστών αφορά την αναγνώριση ότι τα κράτη έχουν «δυνάμει μίας καλά παγιωμένης αρχής του διεθνούς δικαίου και των συμβατικών τους υποχρεώσεων, το δικαίωμα να ελέγχουν την είσοδο, τη διαμονή και την απομάκρυνση των αλλοδαπών».²¹⁷ Η ανάλυση της νομολογίας, ειδικά των πιο πρόσφατων αποφάσεων που εξετάζονται παρακάτω, αποδεικνύει ότι στην πράξη, το Δικαστήριο έχει λόγο κατά την άσκηση αυτού του δικαιώματος, ιδίως όταν αφορά τη διαμονή και την απέλαση. Το 1991, για πρώτη φορά, το Δικαστήριο χρειάστηκε να εξετάσει την απέλαση ενός αλλοδαπού υπό το φως του Άρθρου 8.²¹⁸ Μόνον μετά από μία δεκαετία, ωστόσο, οι δικαστές του Στρασβούργου επεξεργάστηκαν μέσα από αυτή την διάταξη την υποχρέωση των κρατών να δέχονται την οικογενειακή επανένωση των αλλοδαπών με ένα μέλος της οικογένειας που ζει στο εξωτερικό.²¹⁹ Πρόσφατες αποφάσεις αποδεικνύουν ότι το Δικαστήριο πέρασε σε μία νέα φάση, παραχωρώντας όλο και περισσότερη προστασία στα δικαιώματα των μεταναστών. Η πρώτη αφορμή για αυτήν την τάση δόθηκε στην υπόθεση *Slivenko και λοιποί*, μία υπόθεση αναφορικά με τη δύσκολη κατάσταση της ρωσόφωνης μειονότητας των Βαλτικών κρατών. Οι προσφεύγοντες, ένας πρώην αξιωματικός του στρατού της Σοβιετικής Ένωσης και η οικογένειά του, ζούσαν στη Λεττονία το μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους. Μετά από την απόρριψη των ισχυρισμών τους για τα δικαιώματά τους στη διαμονή, βάσει της από το 1994 Ρωσο-Λεττονικής Σύμβασης για την αποχώρηση των στρατευμάτων, αμφισβήτησαν την απέλασή τους ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου. Σε αντίθεση με τις υποθέσεις που είχαν φθάσει στο Στρασβούργο μέχρι τότε, αφού αυτή την φορά είχε απελαθεί ολόκληρη η οικογένεια, το Δικαστήριο δεν μπορούσε να τονίσει, βασιζόμενο στην μέχρι τότε πάγια νομολογία του, ότι το κοινό δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή των προσφευγόντων είχε παραβιασθεί. Παρ' όλα αυτά, το Δικαστήριο συμπέρανε ότι η απέλαση συνιστούσε παραβίαση του Άρθρου 8 γιατί διέκοπτε την οικογενειακή ζωή και κατοικία των προσφευγόντων. Δεδομένου ότι οι προσφεύγοντες

²¹⁷Πρόκειται για τη σταθερή φράση που χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στην υπόθεση *Moustaquim κατά Βελγίου*.

²¹⁸Υπόθεση *Moustaquim*. Παρά τον ουσιαστικό αριθμό των καταδικών του προσφεύγοντα, το Δικαστήριο συμπέρανε ότι συνιστούσε αδικαιολόγητη επέμβαση στο δικαίωμα του προσφεύγοντα να βρίσκεται με τους γονείς του και τα αδέρφια του που όλοι γεννήθηκαν στο Βέλγιο. Την ίδια εποχή, στην υπόθεση *Cruz-Varas κατά Σουηδίας*, το Δικαστήριο επέκτεινε την εξωεδαφική εφαρμογή του Άρθρου 3 που είχε υιοθετηθεί στην υπόθεση *Soering* και στη διαδικασία απέλασης, εκτοπισμού και απομάκρυνσης αλλοδαπών.

²¹⁹*Sen κατά Ολλανδίας*.

μετακινούμενοι, λοιπόν, από την χώρα όπου είχαν, αδιακόπως από την γέννησή τους, το δίκτυο των προσωπικών, κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων που αποτελούν την προσωπική ζωή κάθε ανθρώπου [...], το Δικαστήριο δεν μπορεί παρά να διαπιστώσει ότι η μετακίνηση των προσφευγόντων από τη Λεττονία συνιστούσε επέμβαση στην «προσωπική ζωή» και στην «κατοικία» υπό την έννοια του Άρθρου 8 της παραγράφου 1 της Σύμβασης [...]. Η ύπαρξη της «οικογενειακής ζωής» δεν θα μπορούσε να προβληθεί από τους προσφεύγοντες αναφορικά με τους ηλικιωμένους γονείς της πρώτης προσφεύγουσας, οι οποίοι είναι ενήλικες που δεν ανήκουν στη βασική οικογένεια και οι οποίοι δεν απέδειξαν ότι ήταν εξαρτώμενοι από την οικογένεια των προσφευγόντων. Συνεπώς τα σχετικά επιχειρήματα των προσφευγόντων δεν έχουν βάση.

Η απόφαση περιορίζει από τη μία μεριά την έννοια αυτού που πάντοτε οριζόταν ως «βασική» ή «πυρηνική οικογένεια», συγκροτούμενη από τις συζύγους και τα ανήλικα τέκνα. Από την άλλη μεριά, διευρύνει την προστασία του Άρθρου 8 ώστε να περιλαμβάνει το σύνολο του δικτύου των κοινωνικών, προσωπικών και οικονομικών σχέσεων που συγκροτούν τη ζωή του ατόμου.

Οι εντολές απέλασης μπορεί να βασίζονται σε πληροφορίες οι οποίες δεν κοινοποιήθηκαν στον προσφεύγοντα, όπως για παράδειγμα αυτές που χαρακτηρίστηκαν ως «απόρρητες» ή άλλες που δεν ήταν αντικείμενο κατ' αντιμωλία διαδικασίας προστά σε μία ανεξάρτητη αρχή ή δικαστήριο που θα μπορούσε να εξετάσει τους λόγους των μέτρων απέλασης και να ελέγξει τις σχετικές αποδείξεις, αν μάλιστα είναι απαραίτητο, με τους αναγκαίους περιορισμούς στη χρήση διαβαθμισμένων πληροφοριών. Σε τέτοιες περιπτώσεις, το Δικαστήριο αρέσκειται να βρίσκει παραβίαση της αρχής της νομιμότητας που τίθεται στην πρώτη παράγραφο του Άρθρου 8, ως προς το ότι ο νόμος δεν παρέχει προστασία ενάντια στην αυθαίρετη δράση των δημοσίων αρχών.²²⁰ Τα ίδια συμπεράσματα ανακύπτουν όταν τα εθνικά δικαστήρια αρέσκονται σε μία τυπική διαδικασία εξέτασης της απόφασης για την απέλαση αλλοδαπού.²²¹

Απέλαση σε συνέχεια ποινικής καταδίκης: τα «κριτήρια Boulifé» και η εξέλιξή τους

Σε πολλές περιπτώσεις το Δικαστήριο αντιμετώπισε το ζήτημα πότε η απέλαση και η απομάκρυνση ενός αλλοδαπού, ιδίως μετά από ποινική καταδίκη, παραβίαζε το δικαίωμα στην οικογενειακή του ζωή, εμποδίζοντας τη συγκατοίκηση των μελών της

²²⁰ Η εθνική νομοθεσία βρέθηκε να έρχεται σε αντίθεση με το κράτος δικαίου αν το περιθώριο εκτίμησης της εκτελεστικής εξουσίας είναι απεριόριστο στις υποθέσεις *Musa και λοιποί κατά Βουλγαρίας*, *Lupsa κατά Ρουμανίας*, *Kaya κατά Ρουμανίας*, *C.G. και λοιποί κατά Βουλγαρίας*.

²²¹ *Kaushal κατά Βουλγαρίας*.

οικογένειας.²²² Πριν το 2003 το Δικαστήριο είχε αποφανθεί επί λίγων υποθέσεων όπου οι βασικές ενστάσεις για την απέλαση ήταν οι δυσκολίες των συζύγων να διαμένουν μαζί και, κυρίως, για τον έναν σύζυγο και/ή το παιδί να ζουν σε άλλη χώρα από εκείνη της καταγωγής. Η ευκαιρία να διευκρινιστεί αυτό το αμφιλεγόμενο σημείο δόθηκε στην υπόθεση *Boultif*, στην οποία το Δικαστήριο εμπλούτισε τις βασικές προς χρήση αρχές εκτιμώντας πότε η απέλαση ενός αλλοδαπού που είχε καταδικασθεί για ποινικό αδίκημα παραβίαζε το δικαίωμά του στην οικογενειακή ζωή. Τα ονομαζόμενα και «κριτήρια Boultif» αναγνωρίστηκαν από το Δικαστήριο ως εκείνα τα στοιχεία βάσει των οποίων θα στάθμιζε την εντολή απέλασης. Αυτά περιλαμβάνουν:

- ✧ τη σοβαρότητα του ποινικού αδικήματος,
- ✧ τη διάρκεια παραμονής στην χώρα υποδοχής,
- ✧ το χρόνο που παρήλθε από τότε που διεπράχθη το αδίκημα και τη συμπεριφορά κατά την περίοδο αυτή,
- ✧ την εθνικότητα των εμπλεκόμενων προσώπων,
- ✧ την οικογενειακή κατάσταση του προσφεύγοντος,
- ✧ εάν η σύζυγος γνώριζε για το αδίκημα όταν ξεκίνησε η σχέση τους,
- ✧ την ηλικία των παιδιών,
- ✧ τη σοβαρότητα και τις δυσκολίες που είναι δυνατόν να συνάντησε ο σύζυγος στη χώρα καταγωγής.

Πρώτα το Δικαστήριο έλαβε υπόψη του το κατά πόσο το αδίκημα που τελέστηκε από τον προσφεύγοντα αποκάλυπτε τον βαθμό κινδύνου για τη δημόσια τάξη και ασφάλεια. Ως προς αυτή την πλευρά, σημειώνεται ότι πριν να εκτίσει την ποινή του στη φυλακή ο προσφεύγων, απέκτησε επαγγελματική ειδικευση ως σερβιτόρος και δούλεψε ως ελαιοχρωματιστής. Η συμπεριφορά του στη φυλακή ήταν άψογη και γι' αυτό απολύθηκε νωρίτερα. Κατά την επανένταξή του στην κοινωνία, ο προσφεύγων εργάστηκε για δύο χρόνια με την προοπτική συνεχούς απασχόλησης. Ως αποτέλεσμα, ενώ το αδίκημα που διεπράχθη (ένοπλη ληστεία και φθορά ξένης περιουσίας) μπορούσε να δώσει τροφή σε μερικούς φόβους ότι στο μέλλον θα μπορούσε να αποτελέσει κίνδυνο για τη δημόσια τάξη και ασφάλεια, οι περιστάσεις της υπόθεσης *de facto* μετρίασαν αυτούς τους φόβους. Η ανάλυση συνέχιζε με την παραδοχή της πιθανότητας για τον προσφεύγοντα και την Ελβετίδα σύζυγό του να φτιάξουν μία καινούργια ζωή αλλού. Το Δικαστήριο εξέτασε πρώτα αν το ζευγάρι μπορούσε να ζήσει στην Αλγερία (τη χώρα καταγωγής του προσφεύγοντα). Αν και η σύζυγος μπορούσε να μιλήσει γαλλικά και να έχει τηλεφωνικές επαφές με την πεθερά της στην Αλγερία, δεν είχε ζήσει ποτέ εκεί, δεν είχε άλλους δεσμούς με τη χώρα και δεν μιλούσε αραβικά. Υπό αυτές τις περιστάσεις, λοιπόν, δεν ήταν εύλογο να αναμένεται

²²²Moustaquim. Στην υπόθεση *Cruz-Varas* το Δικαστήριο εκτίμησε ότι η ευθύνη για το χωρισμό της οικογένειας δεν βαρύνει το κράτος αλλά τον ίδιο τον προσφεύγοντα.

ότι θα ακολουθούσε τον σύζυγό της στην Αλγερία. Ως προς δε την εναλλακτική περίπτωση να ζήσει αλλού, ειδικά δε στην Ιταλία όπου ο προσφεύγων είχε διαμείνει πριν εισέλθει στην Ελβετία και ζούσε πλέον εκεί, αν και όχι νόμιμα κατά το χρόνο εξέτασης της υπόθεσης στο Στρασβούργο, το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν είχε αποδειχθεί πως ο προσφεύγων μαζί με τη σύζυγό του μπορούσαν να λάβουν την άδεια να διαμείνουν εκεί νόμιμα και, σαν αποτέλεσμα, να διάγουν την οικογενειακή τους ζωή εκεί. Γι' αυτό, το Δικαστήριο συμπέρανε ότι ο προσφεύγων είχε υποβληθεί σε ένα σοβαρό εμπόδιο για να φτιάξει την οικογενειακή του ζωή επειδή ήταν πρακτικά αδύνατο για τον ίδιο να ζήσει χωρίς την οικογένειά του εκτός Ελβετίας, και παρά το ότι οι αρχές αρνήθηκαν τη συνεχή παραμονή του στην χώρα, ο ίδιος αποτελούσε μόνον ένα συγκριτικά περιορισμένο κίνδυνο για τη δημόσια τάξη. Η απόφαση των ελβετικών αρχών, επομένως, αποτελούσε μία δυσανάλογη επέμβαση στην οικογενειακή ζωή του προσφεύγοντα, η οποία παραβίαζε το Άρθρο 8 της Σύμβασης.

Αν η οικογενειακή κατάσταση είναι αντικείμενο αλλαγών μεταξύ της εντολής απέλασης/απαγόρευσης και της εξέτασης της υπόθεσης από το Δικαστήριο του Στρασβούργου, το Δικαστήριο θα προβεί στην εκτίμησή του υπό το φως της κατάστασης όταν η εντολή οριστικοποιηθεί. Στην υπόθεση *Onur*, το Δικαστήριο δεν έκρινε ότι η απέλαση του προσφεύγοντα, ενός Τούρκου που είχε καταδικαστεί για ληστεία, παραβίασε το Άρθρο 8 γιατί ικανοποιήθηκε ο προσφεύγων από το γεγονός ότι η Βρετανίδα σύντροφός του και τα πολύ μικρά παιδιά τους μπορούσαν όλοι να εγκατασταθούν στην Τουρκία χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες. Υπό αυτή την σκοπιά, αν και το Δικαστήριο

δεν θα επιθυμούσε να υποεκτιμήσει τις πρακτικές δυσκολίες που ενέχει για τον προσφεύγοντα ή τη σύντρόφό του η μετεγκατάσταση στην Τουρκία, καμία απόδειξη δεν προσκομίστηκε που να αποδεικνύει ότι θα ήταν, είτε αδύνατο, είτε ιδιαίτερα δύσκολο γι αυτούς να πραγματοποιηθεί.

Στην υπόθεση *Omojudi*, ωστόσο, το Δικαστήριο σημείωσε ότι

η γυναίκα του προσφεύγοντα ήταν ενήλικη όταν έφυγε από τη Νιγηρία και είναι πιθανό να μπορούσε να επαναπροσαρμοστεί στην εκεί ζωή αν έπρεπε να γυρίσει να ζήσει με τον προσφεύγοντα. Έζησε, ωστόσο, στο Ηνωμένο Βασίλειο για είκοσι έξι έτη και οι δεσμοί της με το Ηνωμένο Βασίλειο είναι ισχυροί. Τα δύο νεότερα παιδιά της γεννήθηκαν στο Ηνωμένο Βασίλειο και έζησαν εκεί όλη την ζωή τους. Δεν βρίσκονται σε ηλικία προσαρμογής και πιθανόν θα αντιμετωπίσουν σοβαρές δυσκολίες αν θα πρέπει να μετεγκατασταθούν στη Νιγηρία. Θα είναι θεωρητικά αδύνατη και για το μεγαλύτερο παιδί η μετεγκατάσταση στη Νιγηρία.

Η απέλαση του προσφεύγοντα, που βαρύνεται με σεξουαλική κακοποίηση (ένα έγκλημα που, κατά τη γνώμη του Δικαστηρίου, δεν είναι το πιο σοβαρό εκ των σεξουαλικών αδικημάτων), η οποία τελέστηκε μετά τη χορήγηση στον προσφεύγοντα της άδειας

παραμονής αορίστου διαρκείας, δεν μπορεί να θεωρηθεί ανάλογη, του επιδιωκόμενου θεμιτού σκοπού. Το σκεπτικό του Δικαστηρίου ακολούθησε εκείνο που είχε ήδη γίνει αντικείμενο επεξεργασίας στην υπόθεση *Beldjoudi*. Στην υπόθεση *A.W. Khan*, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η σοβαρότητα του αδικήματος πρέπει πάντοτε να εκτιμάται μαζί με τη συνολική συμπεριφορά των προσφευγόντων και με το ποινικό τους μητρώο, στοιχεία τα οποία είναι θεμελιώδη για τον προσδιορισμό του κινδύνου που θέτει το άτομο για την κοινωνία και τα οποία πρέπει να έχουν ίσο βάρος με τα λοιπά κριτήρια.

Η νομολογία για τις απελάσεις των αλλοδαπών αναθεωρήθηκε από το Τμήμα Μείζονος Σύνοψης το 2006, στην υπόθεση *Üner*. Κρίνοντας το πότε μία τέτοια απόφαση παραβιάζει το δικαίωμα του προσφεύγοντα για σεβασμό της οικογενειακής ζωής, το Τμήμα Μείζονος Σύνοψης επεξεργάστηκε δύο κριτήρια που εμμέσως υπήρχαν στην υπόθεση *Boultif*:

η υπεροχή του συμφέροντος του παιδιού και η ορθή ανάπτυξή του, ειδικά δε η σοβαρότητα των δυσκολιών τις οποίες κάθε παιδί του προσφεύγοντα είναι πιθανόν να αντιμετωπίσει στην χώρα την οποία ο προσφεύγων πρόκειται να απελαθεί. Και ο στέρεος χαρακτήρας των κοινωνικών, πολιτιστικών και οικογενειακών δεσμών με τη χώρα υποδοχής και τη χώρα προορισμού.

Σε σχέση με το πρώτο σημείο, το Δικαστήριο σημείωσε ότι

αυτό πάντα αντανακλάται στην υπάρχουσα νομολογία [...] και είναι σε συμφωνία με τη Σύσταση της Επιτροπής Υπουργών Rec (2002) 4 αναφορικά με το νομικό καθεστώς των προσώπων που γίνονται δεκτά για την οικογενειακή επανένωση.²²³

Αναφορικά με το δεύτερο σημείο

αν και ο προσφεύγων στην υπόθεση *Boultif* ήταν ήδη ενήλικας όταν εισήλθε στην Ελβετία, το Δικαστήριο υποστήριξε ότι τα «κριτήρια *Boultif*» εφαρμόζονται ακόμη περισσότερο σε υποθέσεις που αφορούν προσφεύγοντες που γεννήθηκαν στη χώρα φιλοξενίας ή μετακινήθηκαν εκεί σε νεαρή ηλικία.

Οι λόγοι για μία τέτοια προσέγγιση βασίζονται στην υπόθεση ότι για όσο μεγαλύτερο διάστημα έχει διαμείνει ένα πρόσωπο σε ένα κράτος, τόσο ισχυρότεροι είναι οι δεσμοί του με αυτή τη χώρα και αντιστρόφως ασθενείς οι δεσμοί του με τη χώρα της ιθαγένειας, ιδίως όταν ο αλλοδαπός φθάνει στην πρώιμη παιδική ηλικία και λαμβάνει εκεί την μόρφωσή του. Η ανάγκη, επομένως, να εξασφαλιστεί ισχυρότερη προστασία στην ιδιωτική ζωή κρίνεται αναγκαία, ιδιαίτερα έχοντας υπόψη ότι όχι όλοι οι μετανάστες,

²²³ Η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης συνέστησε στην Επιτροπή Υπουργών να καλέσει τα κράτη μέλη, *inter alia*, να εγγυηθούν στους μακρά διαμένοντες μετανάστες που γεννήθηκαν ή μεγάλωσαν στη χώρα υποδοχής ότι δεν μπορούν να απελαθούν υπό οποιεσδήποτε περιστάσεις. Αν και το Δικαστήριο του Στρασβούργου απέρριψε την έννοια της απόλυτης προστασίας, αναγνωρίζοντας ότι υπάρχει μία ισορροπία που πρέπει να επιτευχθεί υπό το Άρθρο 8, έδωσε έμφαση στην ανάγκη της κατάλληλης εκτίμησης της ειδικής κατάστασης εκείνων που υπάρχουν στη χώρα υποδοχής από την εποχή της παιδικής τους ηλικίας.

ανεξάρτητα από το πόσο καιρό διαμένουν στη χώρα φιλοξενίας, απολαμβάνουν αυτομάτως την οικογενειακή ζωή υπό το φως του Άρθρου 8. Με βάση τις ειδικές περιστάσεις της υπόθεσης, λοιπόν, το Δικαστήριο μπορεί επίσης να εστιάσει στην ατομική κοινωνική ταυτότητα των εγκατεστημένων μεταναστών με σκοπό να εκτιμήσει αν η απέλαση σε συνέχεια της ποινικής τους καταδίκης είναι σύμφωνη με τη Σύμβαση.

Σε μία άλλη απόφαση του Τμήματος Μειζονος Σύνθεσης²²⁴, το Δικαστήριο επεξεργάστηκε περαιτέρω το ζήτημα και παρατήρησε ότι

ενώ τα κριτήρια που αναδύονται από τη νομολογία του και διατυπώνονται στις αποφάσεις *Boultif* και *Üner* εξυπακούεται ότι διευκολύνουν την εφαρμογή του Άρθρου 8 σε υποθέσεις απέλασης από τα εθνικά δικαστήρια, το βάρος που δίδεται στα αντίστοιχα κριτήρια θα διαφέρει αναλόφευκτα σύμφωνα με τις ειδικές περιστάσεις κάθε υπόθεσης [...] Σε κάθε υπόθεση όπως η προκειμένη, όπου το πρόσωπο προς απέλαση είναι ένας νεαρός ενήλικας που δεν έχει ακόμη φτιάξει την οικογένειά του, τα σχετικά κριτήρια είναι: η φύση και η σοβαρότητα του αδικήματος που έχει τελέσει ο προσφεύγων, το μέγεθος της παραμονής του προσφεύγοντα στη χώρα από την οποία αυτός ή αυτή πρόκειται να απελαθούν, ο χρόνος που έχει παρέλθει από τότε που τελέστηκε το αδίκημα και η συμπεριφορά του προσφεύγοντα κατά την περίοδο αυτή, η σταθερότητα των κοινωνικών, πολιτιστικών και οικογενειακών σχέσεων με τη χώρα φιλοξενίας και τη χώρα προορισμού.²²⁵

Στην υπόθεση υπό εξέταση ο προσφεύγων εισήλθε νομίμως στην Αυστρία στην ηλικία των 6. Απελάθηκε μετά από μία περίοδο λίγο λιγότερη από 3 έτη φυλάκισης. Αν και υπογράμμισε τη σημασία της νεαρής του ηλικίας όταν διέπραξε τα αδικήματα (μεταξύ 14 και 15 ετών) και τον μη βίαιο χαρακτήρα τους, το Δικαστήριο είδε με λεπτομέρεια όλα τα σχετικά κριτήρια πριν καταλήξει ότι

η επιβολή της εντολής απέλασης, ακόμη και περιορισμένης διάρκειας, ήταν δυσανάλογη του επιδιωκόμενου θεμιτού σκοπού, «την προάσπιση της τάξης και την πρόληψη των ποινικών παραβάσεων».

Αν υπάρχει μία σαφής απόδειξη υποδειγματικής συμπεριφοράς του προσφεύγοντα που στοχεύει στην αποκατάσταση και στην επανένταξη μετά το αδίκημα που τελέστηκε σε νεώτερη ηλικία, το Δικαστήριο θα ζητήσει από το κράτος να παρουσιάσει ουσιαστικά επιχειρήματα που να υποστηρίζουν τον ισχυρισμό ότι μπορεί εύλογα να αναμένεται ότι ο προσφεύγων θα προκαλέσει

²²⁴ *Maslov κατά Αυστρίας* [Τμήμα Μειζονος Σύνθεσης].

²²⁵ Η ηλικία του προσώπου υπό εξέταση δεν είναι εντελώς αδιάφορη κατά την εφαρμογή των κριτηρίων, ιδίως όταν αξιολογείται η φύση και η σοβαρότητα των αδικημάτων, καθώς μία περισσότερο επιεικής συμπεριφορά πρέπει να υιοθετηθεί στις περιπτώσεις των ανηλίκων. Βλέπετε, επίσης, *Jakupovic κατά Αυστρίας*.

πρόβλημα στην δημόσια τάξη ή θα εμπλακεί σε ποινικές δραστηριότητες τέτοιου είδους που η απομάκρυνσή του είναι αναγκαία μέσα σε μία δημοκρατική κοινωνία.²²⁶

Οι υποθέσεις που αναφέρθηκαν ανωτέρω κάνουν σαφές ότι, κατά την εκτίμηση του πότε η απέλαση ή η απομάκρυνση ενός ποινικού παραβάτη είναι σύμφωνη με τη Σύμβαση, ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δίδεται σε όλα τα στοιχεία και πρέπει να επιτυγχάνεται μία δίκαιη ισορροπία. Η απόφαση, άλλωστε, είναι επικεντρωμένη στα γεγονότα. Σαν παράδειγμα, στην υπόθεση *Benhebba*, ο ισχυρισμός του προσφεύγοντα απορρίφθηκε όταν το Δικαστήριο ανακάλυψε ότι το μέτρο για το οποίο παραπονέθηκε ήταν ανάλογο των επιδιωκόμενων σκοπών. Ειδικότερα, ο προσφεύγων ήταν ένας σοβαρός υπότροπος, ο οποίος είχε καταδικαστεί σε περίπου 7 έτη φυλακής εντός μίας περιόδου 8 ετών. Αν και έφθασε στην Γαλλία όταν ήταν 2 ετών, και έζησε, δούλεψε και έλαβε την εκπαίδευσή του εκεί, σχηματίζοντας τους περισσότερους κοινωνικούς και οικογενειακούς δεσμούς του, μη έχοντας ταυτόχρονα άλλες επαφές με τη χώρα καταγωγής παρά μόνο την ιθαγένειά του, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι σχέσεις μεταξύ ενηλίκων δεν καλύπτονταν αναγκαστικά από το Άρθρο 8 της Σύμβασης εκτός κι αν υπήρξε ένδειξη πρόσθετων μορφών εξάρτησης που πήγαιναν πέρα από τους κανονικούς αισθηματικούς δεσμούς. Παρά τους στενούς δεσμούς του προσφεύγοντα με τη χώρα φιλοξενίας, αλλά έχοντας υπόψη την προσωρινότητα του μέτρου και τη σοβαρότητα των αδικημάτων που τελέστηκαν (διακίνηση ναρκωτικών), το Δικαστήριο κατέληξε ότι η προσωρινή εντολή απέλασης που επιβλήθηκε σε αυτόν μπορεί νομίμως να θεωρηθεί ως αναγκαία για την προάσπιση της τάξης και την πρόληψη ποινικών παραβάσεων. Ομοίως, στην υπόθεση *Grant*, αν και τα αδικήματα που τελέστηκαν από τον προσφεύγοντα όταν ήταν ενήλικας δεν ήταν ιδιαίτερης σοβαρότητας, το Δικαστήριο έδωσε ιδιαίτερο βάρος στο γεγονός ότι ο προσφεύγων παρουσίασε μία σοβαρή μορφή παραβατικότητας. Αντιστρόφως, στην υπόθεση *Nunez*, το Δικαστήριο έδωσε σημαντική προτεραιότητα στην ευημερία των παιδιών, βρίσκοντας παράβαση του Αρθρου 8 αν ο προσφεύγων απελαύνετο και του απαγορευόταν η είσοδος στην χώρα για δύο χρόνια. Η υπόθεση αυτή αφορούσε μία υπήκοο της Δομινικανής Δημοκρατίας, η οποία εισήλθε στη Νορβηγία σε ηλικία 22 ετών. Στην συνέχεια απελάθηκε, αλλά παραβίασε τη διετή απαγόρευση μη εισόδου στην χώρα, επιστρέφοντας στη Νορβηγία μετά από τέσσερις μήνες. Σε σκοπό να καταφέρει την επανείσοδό της, παρείχε σκοπίμως παραπλανητικές πληροφορίες για την ταυτότητά της, την προηγούμενη διαμονή της στη Νορβηγία και τις πρώτες καταδικές της και έτσι κατάφερε να αποκτήσει άδειες παραμονής και εργασίας τις οποίες όμως δεν δικαιούτο. Έζησε και δούλεψε στη Νορβηγία παράνομα από την στιγμή που επανεισήλθε στην χώρα και, γι' αυτό δεν θα έπρεπε να προσδοκά να παραμείνει νομίμως εκεί. Στη Νορβηγία είχε μία σχέση με έναν άλλο υπήκοο της Δομινικανής Δημοκρατίας και

²²⁶ Α.Α.*

έκαναν δύο παιδιά. Εξετάζοντας ποιο είναι το βέλτιστο συμφέρον για τα παιδιά της, το Δικαστήριο σημείωσε ότι η κ. Nunez ήταν η μόνη η οποία τα φρόντισε από την γέννησή τους μέχρι το 2007, όταν ο πατέρας τους ανέλαβε την κηδεμονία τους. Περαιτέρω, σύμφωνα με την απόφαση του εθνικού δικαστηρίου, τα παιδιά θα διέμεναν στη Νορβηγία όπου είχαν ζήσει όλη την μέχρι τότε ζωή τους και όπου ζούσε ο πατέρας τους, ένας εγκατεστημένος μετανάστης. Επιπρόσθετα, τα παιδιά υπέφεραν βεβαίως από το χωρισμό των γονέων τους, από την μετακίνηση από το σπίτι της μητέρας τους σε εκείνο του πατέρα τους, και από το φόβο της απέλασης της μητέρας τους. Θα είναι δύσκολο για αυτούς να αντιληφθούν τους λόγους για τους οποίους απομακρύνθηκαν από τη μητέρα τους. Περαιτέρω, αν και η κ. Nunez παραδέχθηκε στην αστυνομία ότι εισήλθε παράνομα στη Νορβηγία, οι αρχές διέταξαν την απέλασή της περίπου τέσσερα έτη αργότερα, το οποίο δεν μπορεί να θεωρηθεί ταχύς και αποτελεσματικός έλεγχος της μετανάστευσης. Υπό το πρίσμα του μακράς διάρκειας και ισχυρού δεσμού των παιδιών στη μητέρα τους, της απόφασης που απέδωσε την επιμέλεια στον πατέρα τους, της αγωνίας που έζησαν και της μακράς περιόδου που χρειάστηκαν οι αρχές για να αποφασίσουν την απέλαση της κ. Nunez και να της απαγορεύσουν την επανείσοδο στην χώρα, το Δικαστήριο συμπέρανε ότι «υπό τις συγκεκριμένες και εξαιρετικές περιστάσεις της υπόθεσής της», αν η κ. Nunez απελευνέτο και της απαγορεύονταν η είσοδος στην χώρα για δύο έτη, τούτο θα είχε ένα υπερβολικά αρνητικό αποτέλεσμα στα παιδιά της. Μία τέτοια, λοιπόν, απόφαση, δεν θα αντικατόπτριζε τη δίκαιη ισορροπία μεταξύ του δημοσίου συμφέροντος για την εξασφάλιση ενός αποτελεσματικού μεταναστευτικού ελέγχου και την ανάγκη της κ. Nunez να παραμείνει στη Νορβηγία με σκοπό να συνεχίσει να έχει την επαφή με τα παιδιά της, όπως επέβαλλε το Άρθρο 8.

Το δικαίωμα των μεταναστών να επανενωθούν με τις οικογένειές τους

Η Σύμβαση δεν περιλαμβάνει ρητώς το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης, ούτε απαιτεί από τα κράτη να σέβονται την επιλογή της συζυγικής κατοικίας, να επιτρέπουν την οικογενειακή επανένωση στο έδαφός τους, ή να εγγυώνται στα άτομα το δικαίωμα να επιλέγουν το πιο κατάλληλο μέρος για να αναπτύσουν την οικογενειακή ζωή.²²⁷ Σε περιορισμένες περιστάσεις, ωστόσο, ανακύπτει η υποχρέωση να εξασφαλίσουν ορισμένες όψεις της οικογενειακής ζωής, όπως αναπτύχθηκε ανωτέρω. Η θετική υποχρέωση των κρατών να εξασφαλίσουν τον σεβασμό για τα δικαιώματα των μεταναστών για την επανένωση των μελών της οικογένειας είναι μάλλον αυστηρή όταν ο προσφεύγων μπορεί να αποδείξει ότι υπάρχουν ανυπέρβλητα, αντικειμενικά εμπόδια που εμποδίζουν την πραγματοποίηση της οικογενειακής ζωής αλλού. Σε αυτό το πλαίσιο, το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη του τους λόγους της αναχώρησης ενός εκ των μελών της οικογένειας για τη χώρα καταγωγής ή διαμονής χωρίς τους υπόλοιπους: η διαφυγή

²²⁷ Gül κατά Ελβετίας.

από τον πόλεμο ή η αναζήτηση ασύλου έχουν γενικώς αποδειχθεί ισχυρά επιχειρήματα.²²⁸ Η απαίτηση προς αυτόν που αιτείται την επανένωση να επιδεικνύει επαρκή, ανεξάρτητα και συνεχή εισοδήματα ή να εισφέρει στις βασικές δαπάνες διαβίωσης των μελών της οικογένειας, δεν κρίθηκε μη εύλογη από το Δικαστήριο υπό το φως του Άρθρου 8.²²⁹

Η πρώτη υπόθεση για οικογενειακή επανένωση που αποφασίστηκε από το Δικαστήριο ήταν η *Abdulaziz, Cabales και Balkandali*. Η προσφυγή κατατέθηκε από τρεις μετανάστριες που διέμεναν μόνιμα και νόμιμα στο Ηνωμένο Βασίλειο και στους συζύγους των οποίων δεν χορηγήθηκε άδεια να παραμείνουν μαζί τους ή να τους συναντήσουν στο Ηνωμένο Βασίλειο, εξαιτίας των αυστηρών κανόνων μετανάστευσης που εισήγαγε το Υπουργείο Εσωτερικών αναφορικά με την είσοδο και τη διαμονή του άντρα συζύγου ή αρραβωνιαστικού με σκοπό τη διαμονή ή τη συνάντηση με τη διαμένουσα στο Ηνωμένο Βασίλειο σύντροφό του. Προηγουμένως, σε κάθε άρρενα αιτούντα, υπό κανονικές συνθήκες, του επιτρέπονταν να εγκατασταθεί για μία συγκεκριμένη περίοδο. Σε συνέχεια, όμως, της εισαγωγής της νέας νομοθεσίας, η άδεια εισόδου και παραμονής, υπό φυσιολογικές συνθήκες, χορηγείτο μόνο στους συζύγους των πολιτών του Ηνωμένου Βασιλείου και στις γυναίκες των αρρένων μεταναστών που έχουν μόνιμα εγκατασταθεί στο Ηνωμένο Βασίλειο. Το βασικό επιχείρημα της κυβέρνησης ενώπιον του Δικαστηρίου ήταν ότι, αφού και οι τρεις προσφεύγουσες μπορούσαν να επαναγκατασταθούν μαζί με τους συζύγους τους στην Πορτογαλία, τις Φιλιππίνες και την Τουρκία αντιστοίχως, στην πραγματικότητα διεκδικούσαν ένα δικαίωμα να επιλέγουν τη χώρα προορισμού τους. Το Δικαστήριο, τελικά, καταδίκασε την πρακτική διάκρισης μεταξύ των αρρένων και θηλέων συζύγων που εφάρμοσε η βρετανική κυβέρνηση, αλλά δεν βρήκε παραβίαση του Άρθρου 8 καθ' εαυτό. Δεν απέκλεισε οριστικά, πάντως, ότι το Άρθρο 8 μπορεί, στην βάση της κάθε υπόθεσης ξεχωριστά, να επιβάλει την υποχρέωση στο κράτος να επιτρέπει την είσοδο ενός αλλοδαπού για λόγους οικογενειακής επανένωσης. Επομένως, φαίνεται ότι το τότε το Άρθρο 8 επιτρέπει στον προσφεύγοντα να επικαλείται το δικαίωμα στην οικογενειακή επανένωση θα εξαρτάται από τις ειδικές περιστάσεις της υπόθεσης, κυρίως από τις δυσκολίες που τα άτομα θα αντιμετωπίσουν όταν εγκαταστήσουν την οικογενειακή τους ζωή εκτός της χώρας φιλοξενίας.

Σε γενικές γραμμές, μπορεί να λεχθεί ότι το Δικαστήριο ήταν πάντοτε πιο δεκτικό να προστατεύσει τα οικογενειακά δικαιώματα σε σχέση με την απέλαση/απομάκρυνση παρά σε σχέση με την είσοδο. Η επονομαζόμενη και «προσέγγιση αλλού» (υπονοώντας ότι εύλογα αναμένεται η οικογένεια να συνεχίσει την οικογενειακή της ζωή σε άλλο κράτος) εφαρμόστηκε πολύ αυστηρά στην υπόθεση *Gül*, η οποία αφορούσε έναν Τούρκο πολίτη που διέμενε στην Ελβετία για ανθρωπιστικούς λόγους. Το αίτημα του

²²⁸ *Tuquabo-Tekle και λοιποί κατά Ολλανδίας*.

²²⁹ *Haydarie και λοιποί κατά Ολλανδίας* (dec.).

προσφεύγοντος για επανένωση με τους δύο γιους του διά της έλευσής τους στην Ελβετία απορρίφθηκε, κυρίως γιατί το διαμέρισμά του ήταν ακατάλληλο και τα εισοδήματά του ανεπαρκή για όλη την οικογένεια. Το Δικαστήριο έκρινε ότι, αναχωρώντας από την Τουρκία όταν ο ένας του γιος ήταν μόλις 3 μηνών, ο προσφεύγων ανέλαβε προσωπική ευθύνη για τη διακοπή της οικογενειακής σχέσης. Οι επισκέψεις που πρόσφατα έκανε σε αυτόν αποδεικνύουν ότι οι αρχικοί λόγοι που τον οδήγησαν να αιτηθεί πολιτικού ασύλου στη χώρα προορισμού δεν ήταν πλέον εν ισχύ. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με την κυβέρνηση, με βάση μία σύμβαση κοινωνικής ασφάλισης μεταξύ Ελβετίας και Τουρκίας, ο προσφεύγων θα συνέχιζε να λαμβάνει κανονικά την αναπηρική του σύνταξη στην γενέτειρά του. Η επανεγκατάσταση της συζύγου του προσφεύγοντα στην Τουρκία, μία χώρα που επισκέπτετο με τον σύζυγό της, ήταν πιο προβληματική αλλά δεν αποδείχθηκε ότι δεν μπορούσε να λαμβάνει την κατάλληλη ιατρική θεραπεία εκεί. Περαιτέρω, αν και ο προσφεύγων και η γυναίκα του διέμεναν νόμιμα στην Ελβετία, δεν είχαν πάγιο δικαίωμα κατοικίας. Υπό την στενή έννοια, δεν υπήρχαν εμπόδια για να φτιάξουν την οικογενειακή τους ζωή στην χώρα καταγωγής τους, όπου ο μικρότερος γιος τους ήδη ζούσε. Αν και αναγνώριζε ότι η κατάσταση της οικογένειας του Gül ήταν πολύ δύσκολη από την ανθρώπινη πλευρά, το Δικαστήριο κατέληξε ότι η Ελβετία δεν επενέβη στην οικογενειακή ζωή του προσφεύγοντα. Δεν σημειώθηκε, επομένως, παραβίαση του Άρθρου 8. Στην υπόθεση *Ahmut*²³⁰, το Δικαστήριο έκρινε ότι η απόφαση ενός πατέρα να αφήσει το παιδί του στη χώρα καταγωγής, κανονίζοντας, μάλιστα, να πάει σε τοπικό σχολικό οικοτροφείο, υποδήλωνε ότι ο έχων την επιμέλεια του παιδιού είχε εξασφαλίσει την πλήρη φροντίδα του στο οικοτροφείο και, επομένως, η άρνηση των εθνικών αρχών να χορηγήσουν άδεια παραμονής στο ανήλικο δεν συνιστούσε παραβίαση του Άρθρου 8. Πέντε έτη μετά την υπόθεση *Gül*, το Δικαστήριο του Στρασβούργου μετρίασε την προσέγγισή του, υποχρεώνοντας ένα Συμβαλλόμενο Κράτος να χορηγήσει άδεια οικογενειακής επανένωσης σε ένα μέλος της οικογένειας που ζούσε στη χώρα καταγωγής. Στην υπόθεση *Sen*, οι προσφεύγοντες παραπονέθηκαν για την απόρριψη της αίτησής τους για την άδεια παραμονής της κόρης τους, η οποία εμποδίστηκε να ενωθεί με την υπόλοιπη οικογένεια (γονείς και δύο άλλα παιδιά) στη χώρα φιλοξενίας. Το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι οι ολλανδικές αρχές είχαν μία θετική υποχρέωση να επιτρέψουν στο κορίτσι να ζήσει με τους γονείς του στο έδαφός τους: αν και ήταν πολύ νέα όταν έγινε η αίτηση, είχε ζήσει όλη της την ζωή στην Τουρκία και είχε στενούς δεσμούς με το γλωσσικό και πολιτιστικό περιβάλλον της χώρας της στην οποία ακόμη έχει συγγενείς, υφίστατο ένα μείζον εμπόδιο στην επιστροφή της υπόλοιπης οικογένειας στην Τουρκία. Οι δύο πρώτοι προσφεύγοντες είχαν εγκατασταθεί ως ζευγάρι στην Ολλανδία, όπου διέμεναν νομίμως για πολλά χρόνια, και τα δύο από

²³⁰ *Ahmut κατά Ολλανδίας*.

τα τρία παιδιά τους ζούσαν συνεχώς στην Ολλανδία και πήγαιναν εκεί σχολείο. Επομένως, το συμφέρον της οικογένειας να επανενώσει την οικογένεια έπρεπε να προηγηθεί έναντι του αντίθετου κρατικού συμφέροντος για έλεγχο της μετανάστευσης.

Όταν η οικογενειακή επανένωση μεταξύ ενηλίκων και παιδιών είναι υπό εξέταση, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο λαμβάνει, φυσικά, υπόψη του την ηλικία των εμπλεκόμενων παιδιών, την κατάστασή τους στη χώρα καταγωγής τους και το κατά πόσο είναι εξαρτώμενα από τους γονείς τους. Στην υπόθεση *Tuquabo-Tekle*, το Δικαστήριο βρήκε ότι υφίστατο ένα «ανυπέρβλητο εμπόδιο» στην οικογενειακή ζωή εκτός της χώρας φιλοξενίας γιατί η μητέρα που αιτείτο την οικογενειακή επανένωση με το παιδί της που είχε παραμείνει στη χώρα καταγωγής, είχε επίσης και ένα δεύτερο παιδί στη χώρα προορισμού το οποίο είχε μεγαλώσει εκεί. Λαμβάνοντας υπόψη τις δυσκολίες που θα προκαλούσε στο δεύτερο παιδί η επανεγκατάσταση του συνόλου της οικογένειας στη χώρα καταγωγής, το Δικαστήριο κατέληξε ότι η επανένωση στη χώρα προορισμού θα ήταν η καταλληλότερη λύση για την ανάπτυξη της οικογενειακής ζωής.

Αν ένας πρόσφυγας ή άτομο που χρειάζεται τη διεθνή προστασία αιτηθεί την οικογενειακή επανένωση, η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης συνιστά η εξέταση αυτών των αιτήσεων να πραγματοποιηθεί «με θετικό, ανθρώπινο και ταχύ τρόπο» και ένας διορθωτικός, αμερόληπτος και ανεξάρτητος μηχανισμός επανεξέτασης να έχει εγκαθιδρυθεί.²³¹ Τα προγράμματα για το άσυλο που προβλέπουν υποχρεωτική διαμονή σε μία συγκεκριμένη περιοχή της χώρας, βασισμένη στην ισόρροπη κατανομή των προσφύγων για οικονομικούς λόγους, εμποδίζοντας σημαντικά τη διατήρηση των οικογενειακών δεσμών μεταξύ δύο προσφύγων, κρίθηκαν ότι παραβιάζουν το δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή υπό το Άρθρο 8.²³²

Προϋποθέσεις για χορήγηση αδειών παραμονής και νομιμοποίησης των παρανόμως μακρά διαμενόντων: εφαρμόζεται το Άρθρο 8;

Οι προϋποθέσεις για χορήγηση αδειών παραμονής και η νομιμοποίηση των παρανόμως μακρά διαμενόντων παρουσιάζει το τελευταίο επίπεδο που το Δικαστήριο ερευνά όταν ασχολείται με την πρακτική εφαρμογή του Αρθρου 8 στους μετανάστες. Η πρώτη υπόθεση στην οποία το Δικαστήριο επέκτεινε την εφαρμογή του Αρθρου 8 προς αυτή την κατεύθυνση είναι η *Aristimuño Mendizabal*. Η προσφεύγουσα ήταν μία Ισπανίδα πολίτης στην οποία χορηγήθηκε το καθεστώς του πρόσφυγα στη Γαλλία το 1976. Το καθεστώς αυτό ανακλήθηκε αργότερα μετά από πολιτικές αλλαγές στη χώρα καταγωγής της. Η προσφεύγουσα τότε συνέχισε

²³¹Σύσταση της Επιτροπής Υπουργών R (99) 23.

²³²*Mengesha Kimfe κατά Ελβετίας*.

να λαμβάνει άδειες προσωρινής παραμονής, των οποίων η διάρκεια κυμαινόταν από λίγες βδομάδες έως ένα χρόνο. Σε μία περίοδο 14 ετών που έλαβε υπόψη του το Δικαστήριο είχε λάβει 69 ανανεώσεις. Τελικώς, της χορηγήθηκε μία *κάρτα διαμονής*, ως ενδοκοινοτική εργαζόμενη. Το παράπονο που έφερε ενώπιον του Δικαστηρίου δεν αφορούσε την παραβίαση της οικογενειακής της ζωής (ο άντρας της, ένα υποτιθέμενο μέλος της τρομοκρατικής ομάδας της ETA, εκδόθηκε στην Ισπανία), ούτε το δικαίωμά της να παραμείνει στη Γαλλία. Αντ' αυτών, εστίασε στις προϋποθέσεις χορήγησης της άδειας παραμονής. Στην δεκαετία του 1980 και του 1990, το παράπονο αυτό πιθανότατα θα απορρίπτονταν ως *απαράδεκτο ratione materiae*. Το 2006, όμως, το Δικαστήριο έλαβε διαφορετική θέση. Αν και η απόφαση επαναλαμβάνει την *επωδό* του Δικαστηρίου σε αυτές τις περιπτώσεις, η οποία είναι ότι το Άρθρο 8 της Σύμβασης

δεν εγγυάται στα εμπλεκόμενα άτομα το δικαίωμα σε μία ειδικού τύπου άδεια παραμονής (αόριστη, προσωρινή ή άλλη), όσο η λύση που προτείνουν οι αρχές επιτρέπει την αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων τους στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή,

το παράπονο κρίθηκε ότι αξίζει εξέτασης υπό το φως των αποτελεσμάτων που η επισφαλής και αβέβαιη κατάσταση που βίωνε η προσφεύγουσα για μακρά περίοδο και η οποία είχε σημαντικές συνέπειες για αυτήν σε υλικούς και ψυχολογικούς όρους (όπως επισφαλής και αβέβαιη απασχόληση, κοινωνικές και οικονομικές δυσκολίες, αδυναμία εκκίνησης εμπορικών δραστηριοτήτων). Οι επιπλοκές και οι πιθανές αναταράξεις από αυτή την απόφαση είναι σαφείς, αν και το Δικαστήριο δεν προχώρησε σε εκτεταμένη ανάλυση των επιχειρημάτων υπό το κριτήριο της αναλογικότητας, γιατί η υπόθεση αντανάκλασε μία καθαρή δυσλειτουργία του γαλλικού συστήματος (η άρνηση της *κάρτας διαμονής* ήταν παραβίαση του κοινοτικού δικαίου).

Το Τμήμα Μείζονος Σύνθεσης στην υπόθεση *Sisojeva*, ωστόσο, απέρριψε τον ισχυρισμό ότι η νομιμοποίηση που πρόσφεραν οι λεττονικές αρχές μέσω της ανανέωσης των προσωρινών αδειών παραμονής ήταν ανεπαρκής:²³³

Το Άρθρο 8 δεν μπορεί να ερμηνευθεί με τέτοιο τρόπο ώστε να εγγυάται, καθ' εαυτό, το δικαίωμα σε μία ειδικού τύπου άδεια παραμονής. Όπου η εθνική νομοθεσία προβλέπει διαφόρων τύπων άδειες, το Δικαστήριο πρέπει να αναλύει τις νομικές και πρακτικές επιπλοκές για την έκδοση της συγκεκριμένης άδειας. Αν επιτρέπει τον κάτοχο να διαμένει σε όλη την επικράτεια της χώρας φιλοξενίας και να ασκεί ελεύθερα το δικαίωμα στο σεβασμό της ιδιωτικής ή οικογενειακής του/της ζωής η χορήγηση μίας τέτοιας άδειας αποτελεί, κατά κανόνα, ένα επαρκές μέτρο για την εκπλήρωση των προϋποθέσεων της διάταξης.

²³³ Οι προσφεύγοντες υποστήριξαν ότι είχαν δικαίωμα σε απροϋπόθετες άδειες παραμονής υπό τη Ρωσο-Λεττονική Σύμβαση για την αποχώρηση των στρατευμάτων.

Σε τέτοιες υποθέσεις, το Δικαστήριο δεν έχει την εξουσία να διατάζει πότε πρέπει να χορηγηθεί στον ενδιαφερόμενο ένα ειδικό καθεστώς σε σχέση με ένα άλλο. Η επιλογή αυτή ανήκει αποκλειστικά στις εθνικές αρχές.

Η δυνατότητα του Άρθρου 8 να εξασφαλίζει στους παρανόμως μακρά διαμένοντες το δικαίωμα να νομιμοποιούν τη θέση τους τονίστηκε στην υπόθεση *Rodrigues da Silva και Hoogkamer*. Η υπόθεση αφορούσε μία τυπική κατάσταση παράνομης μετανάστευσης: η πρώτη προσφεύγουσα εισήλθε στην χώρα με μία τουριστική βίζα, η οποία έληξε. Τότε ήλθε και την συνάντησε ο γιος της. Σε συνέχεια σχέσης με έναν Ολλανδό πολίτη, γεννήθηκε ένα κορίτσι (η δεύτερη προσφεύγουσα). Το κορίτσι, που αναγνωρίστηκε από τον πατέρα, απέκτησε την ολλανδική υπηκοότητα. Μετά τη διάλυση της σχέσης, ο πατέρας έλαβε την επιμέλεια της κόρης, στη βάση μία έκθεσης ειδικού η οποία σημείωνε ότι θα ήταν τραυματική εμπειρία για το παιδί να ξεριζωθεί από την Ολλανδία και να χωριστεί από τον πατέρα και τους εκ πατρός παππούδες. Η προσφεύγουσα, στην πραγματικότητα, είχε εξ αμελείας παραλείψει να νομιμοποιήσει τη θέση της όσο διαρκούσε η σχέση της και όλες οι μετέπειτα προσπάθειές της να αποκτήσει άδεια παραμονής είχαν απορριφθεί με το επιχείρημα ότι η προσφεύγουσα, η οποία εργαζόταν παράνομα, δεν πλήρωνε τους φόρους ή τις εισφορές της κοινωνικής ασφάλισης. Τα εθνικά δικαστήρια έκριναν ότι το συμφέρον της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας υπερτερούσε του δικαιώματος της προσφεύγουσας να διαμένει στην Ολλανδία. Αντί να διαταχθεί να εγκαταλείψει την χώρα, η πρώτη προσφεύγουσα συνέχιζε να διαμένει και να εργάζεται στην Ολλανδία, επιβλέποντας και την κόρη της μαζί με τους γονείς του πατέρα. Προσέφυγε στο Δικαστήριο του Στρασβούργου ισχυριζόμενη ότι η άρνηση να της χορηγήσουν άδεια παραμονής μπορούσε, εκτός των άλλων, να οδηγήσει στο χωρισμό από την κόρη της και συνεπώς σε παραβίαση του Άρθρου 8. Το Δικαστήριο σημείωσε ότι η πρακτική φροντίδα του μωρού από τη μητέρα του είναι αρκετή για να τεθεί η περίπτωση υπό την προστασία του Άρθρου 8, δεδομένου ότι η έννοια της οικογενειακής ζωής είναι περισσότερο η ουσία παρά ο τύπος (η επιμέλεια του παιδιού). Ως προς την ουσία της υπόθεσης, το Δικαστήριο έκρινε ότι η απέλαση της προσφεύγουσας θα είχε μακρές συνέπειες στην οικογενειακή της ζωή με τη νεαρή κόρη της (ήταν 3 ετών εκείνη την εποχή) και ήταν σαφές υπό το φως της υπεροχής του συμφέροντος του τέκνου ότι η μητέρα του έπρεπε να μείνει στην Ολλανδία. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι το συμφέρον της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας δεν υπερτερούσε του δικαιώματος των προσφευγόντων υπό το Άρθρο 8, παρά το γεγονός ότι η πρώτη προσφεύγουσα διέμενε παρανόμως στην Ολλανδία όταν γεννήθηκε η κόρη της. Στο σκεπτικό του το Δικαστήριο επεσήμανε κάποια γενικά πρότυπα για την οικογενειακή επανένωση, όμοια με τα «κριτήρια Boultif» που αναπτύχθηκαν αναφορικά με την απέλαση και την απομάκρυνση των αλλοδαπών. Τα πρότυπα αυτά περιλαμβάνουν το κριτήριο

αν η οικογενειακή ζωή σχηματίστηκε σε χρόνο τέτοιο που τα εμπλεκόμενα πρόσωπα γνώριζαν ότι η κατάσταση αναφορικά με τους κανόνες μετανάστευσης ενός εκ των προσώπων αυτών ήταν τέτοια που ήταν εμφανές ότι η διατήρηση αυτής της οικογενειακής ζωής στους κόλπους αυτού του κράτους φιλοξενίας ελάμβανε εξ αρχής πρόσκαιρο χαρακτήρα.

Αν αυτή είναι η περίπτωση, τότε

μόνο σε εξαιρετικές περιστάσεις η μετακίνηση των αλλοδαπών μελών της οικογένειας θα συνιστά παραβίαση του Άρθρου 8.

Ενώ επανέλαβε ότι καθένας,

που χωρίς να συμμορφώνεται στους εν ισχύ κανόνες, θέτει με την παρουσία του εντός της επικράτειας τις αρχές ενός Συμβαλλόμενου Κράτους εμπρός σε τετελεσμένο γεγονός, δεν έχει δικαίωμα να προσδοκά να του αναγνωρισθεί το δικαίωμα παραμονής,

το Δικαστήριο αναγνώρισε κάποια παρέκκλιση. Εξισορροπώντας τα διαφορετικά συμφέροντα, οι δικαστές του Στρασβούργου σημείωσαν, ειδικότερα, ότι το παιδί μεγάλωσε ταυτόχρονα με τη μητέρα του και τους εκ πατρός παππούδες και είχε πολύ στενές σχέσεις μαζί τους. Η απέλαση, επομένως, της μητέρας του θα καθιστούσε αδύνατες τις τακτικές επαφές, το οποίο ήταν και σημαντικό πρόβλημα. Οι μακροπρόθεσμες συνέπειες στην οικογενειακή ζωή της προσφεύγουσας υπολογίστηκαν προσεχτικά από το Δικαστήριο, το οποίο ομόφωνα αποφάσισε ότι ικανοποιούσε σαφώς το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού η παραμονή της μητέρας του στην Ολλανδία, και υπερτερούσε των λόγων εκείνων που θεωρήθηκαν σημαντικοί από τα εθνικά δικαστήρια.

Αλληλεπίδραση μεταξύ Άρθρου 8 και της Σύμβασης της Χάγης για τα Αστικά Θέματα της Διεθνούς Απαγωγής Παιδιών

Η μονομερής μετακίνηση των παιδιών στο εξωτερικό, συνήθως από τον ένα εκ των δύο γονέων, όπως και η κράτησή τους στα διεθνή σύνορα, είναι μία όψη παγκοσμιοποίησης η οποία προκλήθηκε από το αυξανόμενο ενδιαφέρον, το οποίο όλο και περισσότερο ήλθε σε γνώση του Δικαστηρίου. Δεδομένου ότι τα περισσότερα κράτη του Συμβουλίου της Ευρώπης είναι επίσης μέρη στη Σύμβαση του 1980 για τα Αστικά Θέματα της Διεθνούς Απαγωγής Παιδιών (εφεξής η Σύμβαση της Χάγης), ζητήθηκε όλο και περισσότερο από το Δικαστήριο να αποφανθεί επί της συμβατότητας με τη Σύμβαση των πράξεων και/ή των παραλείψεων που έλαβαν χώρα κατ' εφαρμογή των υποχρεώσεων της Χάγης. Η Σύμβαση της Χάγης περιέχει κυρίως δικονομικές ρυθμίσεις και δεν επιδιώκει την ουσιαστική ρύθμιση της επιμέλειας. Κύριος σκοπός της είναι να καταπολεμήσει την παράνομη μεταφορά και την μη επιστροφή των παιδιών από το εξωτερικό, εξασφαλίζοντας την κατάλληλη επιστροφή εκείνων που είχαν παρανόμως κρατηθεί ή κακώς μετακινηθεί, αποκαθιστώντας το status quo, και εξασφαλίζοντας εντός όλων των κρατών μερών της Σύμβασης της Χάγης ότι τα δικαιώματα επιμέλειας και πρόσβασης θα λάβουν πλήρη εφαρμογή. Προλαμβάνοντας το θεσμό του forum shopping, η Σύμβαση της Χάγης λειτουργεί επίσης αναγκαιιστικά για τους γονείς. Αν και τα όργανα του Στρασβούργου δεν έχουν δικαιοδοσία επί της Σύμβασης της Χάγης, η αλήθεια είναι ότι ο μηχανισμός της Σύμβασης είναι σε θέση να αποφανθεί τότε οι εθνικές

αποφάσεις που λαμβάνονται στο πλαίσιο της Σύμβασης της Χάγης είναι, επίσης, συμβατές με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Στις περισσότερες υποθέσεις, τα παράπονα αφορούν τη συμβατότητα με το Άρθρο 8 των εθνικών αποφάσεων και τις ενέργειες που έγιναν μετά την απαγωγή του παιδιού από τον ένα γονέα. Η απουσία συναίνεσης σε ευρωπαϊκό επίπεδο αναφορικά με την επιμέλεια των παιδιών και τη νομιμότητα των επεμβάσεων οδήγησε σε αναγνώριση του ευρέος περιθωρίου εκτίμησης που κανονικά απολαμβάνουν τα κράτη όταν επιλαμβάνονται τέτοιων υποθέσεων. Το περιθώριο εκτίμησης, ωστόσο, διακυμαίνεται ανάλογα με τη σοβαρότητα της κατάστασης και τα συμφέροντα υπό εξέταση: φαίνεται ότι το περιθώριο αυτό είναι μεγαλύτερο στις περιπτώσεις που απαιτείται να τοποθετηθεί το παιδί υπό κρατική επιμέλεια και μικρότερο όταν τα ζητήματα αφορούν το δικαίωμα πρόσβασης ή άλλες νομικές διασφαλίσεις αναγκαίες για την προστασία του δικαιώματος στην οικογενειακή ζωή.

Από το 1980 έως την αποξήλωσή της, η Επιτροπή εξέτασε μόλις έξι υποθέσεις αναφορικά με τη Σύμβαση της Χάγης. Ο περιορισμένος αριθμός των υποθέσεων που έκρινε η Επιτροπή δεν επιτρέπει να συναχθούν κατευθύνσεις. Αυτό που προκύπτει από τη νομολογία εκείνης της περιόδου είναι ότι η Επιτροπή έδωσε μία μάλλον ευρεία ερμηνεία του περιθωρίου εκτίμησης, αν και ποτέ δεν βρήκε παραβίαση της Σύμβασης. Αντιθέτως, οι πολυάριθμες διαπιστώσεις παραβιάσεων από το πλήρους λειτουργίας Δικαστήριο συνέβαλε στη δημιουργία μίας δυναμικής νομολογίας αναφορικά με τη Σύμβαση της Χάγης του 1980, κυρίως αναφορικά με την εκτέλεση των εντολών επιστροφής, την επιμέλεια και τα δικαιώματα πρόσβασης. Σε συνέχεια της υπόθεσης *Ignaccolo-Zenide*, στην οποία το Δικαστήριο ξεκαθάρισε ότι το Άρθρο 8 της Σύμβασης πρέπει να ερμηνευθεί υπό το φως της Σύμβασης της Χάγης του 1980 (σημειώνοντας ότι το εμπλεκόμενο κράτος την είχε επικυρώσει²³⁴), στην υπόθεση *Bianchi*, το Δικαστήριο κατέληξε σε παραβίαση του Αρθρου 8 από την Ελβετία λόγω της αποτυχίας της να λάβει τα κατάλληλα μέτρα για την υλοποίηση των σκοπών και του αντικειμένου της Σύμβασης της Χάγης του 1980 μετά την απαγωγή ενός ανήλικα από τη μητέρα του και, κατ' αυτόν τον τρόπο, εμποδίζοντας τη συνάντησή του ανήλικα με τον πατέρα του. Στην υπόθεση *Monorgy*, το Δικαστήριο προχώρησε περαιτέρω και επενέβη στην εθνική εφαρμογή της Σύμβασης της Χάγης, επιβάλλοντας κυρώσεις για την κακή της εφαρμογή από τις εθνικές αρχές υπό το φως του Αρθρου 8 της Σύμβασης. Το Δικαστήριο αναγνωρίζει στη Σύμβαση της Χάγης τέτοια κεντρική θέση ώστε να καθοδηγείται από αυτήν ακόμη κι όταν δεν έχει γίνει ποτέ επίκληση της Σύμβασης της Χάγης σε εθνικό επίπεδο.²³⁵

²³⁴ *Bajrami κατά Αλβανίας*.

²³⁵ *Iglesias Gil και A.U.I κατά Ισπανίας*.

Στα πρόσφατα χρόνια το Δικαστήριο είχε πολλές ευκαιρίες να τονίσει τις θετικές υποχρεώσεις που απορρέουν από το Άρθρο 8, τόσο σε υποθέσεις απαγωγής παιδιών, όσο και σε διασυννοριακές επαφές. Κατέληξε σε παραβιάσεις σε εκείνες τις περιπτώσεις που τα κράτη απέτυχαν να λάβουν όλα εκείνα τα απαραίτητα βήματα για να διευκολύνουν την εκτέλεση των υπό τη Σύμβαση της Χάγης εντολών επιστροφής ή για τη μη γοργή αντίδραση αναφορικά με την εκτέλεση της εντολής επιστροφής. Αντιστρόφως, οι ισχυρισμοί των γονέων ότι τα εφαρμοστικά μέτρα, περιλαμβανομένων και των αναγκαστικών μέτρων, συνιστούν επεμβάσεις στο δικαίωμά τους στην οικογενειακή ζωή, απορρίφθηκαν διότι δόθηκε προτεραιότητα στην εξασφάλιση του βέλτιστου συμφέροντος του τέκνου, η οποία είναι μία αρχή που θεμελίωσε η νομολογία του Στρασβούργου.²³⁶ Η εξέταση από το Δικαστήριο εστιάζει στη δικονομική πλευρά, η οποία μπορεί να ελεγχθεί *a posteriori*, όπως η επιμέλεια από τις αρχές, οι ευκαιρίες που δόθηκαν στους ενδιαφερόμενους να υπερασπιστούν τα συμφέροντά τους, η δίκαιη διαδικασία και η προσκόμιση επαρκών και κατάλληλων λόγων για την επέμβαση στην οικογενειακή ζωή. Μόνον σε σπάνιες υποθέσεις το Δικαστήριο έχει ευθέως ασκήσει κριτική στην απόφαση επί της ουσίας των εθνικών δικαστηρίων.²³⁷

Ως προς το ίδιο ζήτημα, η βασική παραδοχή παρουσιάστηκε στην πρόσφατη απόφαση του Τμήματος Μείζονος Σύθεσης στην υπόθεση *Neulinger και Shuruk*, όπου το Δικαστήριο έδωσε έναν πολύ αναλυτικό και περιεκτικό ορισμό της αρχής της υπεροχής του συμφέροντος του τέκνου. Η υπόθεση εισήχθη από τη μητέρα και τον νεαρό γιο της, ο οποίος είχε γεννηθεί στο Ισραήλ και ο οποίος είχε μετακινηθεί παρανόμως από τη μητέρα σε ηλικία 2 ετών. Μετά την επιστροφή τους στην Ελβετία, ο πατέρας ζήτησε την επιστροφή του παιδιού αλλά η μητέρα αντέτεινε ότι η ίδια δεν θα μπορούσε να επιστρέψει στο Ισραήλ διότι θα διέτρεχε τον κίνδυνο της δίωξης και της καταδίκης για την απαγωγή. Επομένως, αν το αγόρι επέστρεφε, θα ήταν μόνο του. Δεδομένου ότι δεν είχε δει τον πατέρα τους για δύο χρόνια, και η συμπεριφορά του πατέρα ήταν, τουλάχιστον, προβληματική, τούτο θα κατέληγε σε βάρος του βέλτιστου συμφέροντος του τέκνου. Εν τέλει, το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο αναίρεσε τις προηγούμενες αποφάσεις και διέταξε την επιστροφή του αγοριού εντός εννέα ημερών. Στην απόφασή του, το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο έκρινε ότι οι εξαιρέσεις στις επιστροφές τέκνων που προέβλεπε η Σύμβαση της Χάγης έπρεπε να ερμηνευτούν στενά και η μητέρα δεν είχε απαλλαγεί από το βάρος της απόδειξης όπως και δεν είχε αποδείξει τους ισχυρισμούς της περί της δίωξης και της μη ύπαρξης πόρων υποστήριξης

²³⁶ *Hokkanen κατά Φινλανδίας, Pini και Bertani και Manera και Atripaldi κατά Ρουμανίας, Voleski κατά Τσεχικής Δημοκρατίας, Bove*, όπου η διαπίστωση της παραβίασης οφείλεται, είτε στις ελλείψεις στο εθνικό δίκαιο, είτε στην αποτυχία των εθνικών αρχών να χρησιμοποιήσουν το μηχανισμό της Σύμβασης της Χάγης της 25^{ης} Οκτωβρίου 1980.

²³⁷ *Haase κατά Γερμανίας*.

στο Ισραήλ. Τον Ιανουάριο του 2009, το Τμήμα του Δικαστηρίου εξέδωσε απόφαση, με πλειοψηφία 4 έναντι 3, ότι δεν παραβιάστηκε το Άρθρο 8. Τον Ιούλιο του 2010, το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, στην οποία παραπέμφθηκε για επανεξέταση η υπόθεση, αναίρεσε το συμπέρασμα του Τμήματος. Το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης ρητά αναθεώρησε τα γεγονότα της υπόθεσης και, αποτελεσματικά, εμπόδισε την επιστροφή του αγοριού στο Ισραήλ. Ο χρόνος ήταν ο κρίσιμος παράγοντας σε αυτή την υπόθεση. Όμοια με τις εντολές απομάκρυνσης, το Δικαστήριο υιοθέτησε μία επίκαιρη προσέγγιση, εξετάζοντας την κατάσταση των προσφευγόντων και τα συμφέροντά τους κατά το χρόνο έκδοσης της απόφασης, η οποία δημοσιεύτηκε τρία έτη μετά το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο και πέντε έτη μετά την παράνομη μετακίνηση του αγοριού.

Στην πραγματικότητα, το Δικαστήριο ενσωμάτωσε τις απαιτήσεις της ταχύτητας και της επιμέλειας που προβλέπει η Σύμβαση της Χάγης στη νομολογία του Άρθρου 8, ανήσυχο για τον αρνητικό και συχνά μη αναστρέψιμο συμβολισμό που η παρέλευση χρόνου έχει σε υποθέσεις απαγωγής παιδιών.²³⁸ Στην υπόθεση *Neulinger και Shuruk*, ωστόσο, δεν υπήρχε ισχυρισμός για απουσία επιμέλειας από την πλευρά των ελβετικών ή ισραηλινών αρχών. Στην πραγματικότητα, ο περισσότερος χρόνος αναμονής αφορούσε την εκδίκαση της υπόθεσης ενώπιον του Τμήματος και του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης του Στρασβούργου. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι ήταν άδικο να υποστούν οι προσφεύγοντες τις συνέπειες αυτού, αφού δεν ήταν δικό τους σφάλμα. Με την αρχή του βέλτιστου συμφέροντος του τέκνου ως γνώμονα, το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης έκρινε ότι η τωρινή κατάσταση του παιδιού και οι συνέπειες της επιστροφής θα βλάψουν. Από την άλλη πλευρά, εξετάστηκαν ενδελεχώς τα οφέλη από την χωρίς την μάννα επιστροφή του παιδιού σε ένα μάλλον ασταθές οικογενειακό περιβάλλον στο Ισραήλ. Με πλειοψηφία 16 έναντι 1, το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης έκρινε ότι η επιστροφή του παιδιού στο Ισραήλ δεν θα υπηρετούσε το βέλτιστο συμφέρον του και, επομένως, στην περίπτωση που θα εκτελούνταν η απόφαση του Ομοσπονδιακού Δικαστηρίου, θα σημειωνόταν παραβίαση του Άρθρου 8 της Σύμβασης. Το Δικαστήριο, επίσης, τόνισε ότι, σε τέτοιες περιπτώσεις, τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να προχωρούν σε μία λεπτομερή εξέταση της συνολικής οικογενειακής κατάστασης και μίας σειράς παραγόντων, ιδίως πραγματικής, συναισθηματικής, ψυχολογικής, υλικής και ιατρικής φύσης, και να οδηγούνται σε ένα ισορροπημένο και εύλογο συμπέρασμα των συμφερόντων του κάθε προσώπου, με τη συνεχή έγνοια ποια πρέπει να είναι η καλύτερη λύση για το απαχθέν παιδί στο πλαίσιο της επιστροφής του στη χώρα καταγωγής του. Σε συμφωνία με την υπόθεση *Neulinger και Shuruk*, το Δικαστήριο βρήκε μη παραβίαση στην υπόθεση

²³⁸*Sylvester κατά Αυστρίας*. Στην υπόθεση *Maire κατά Πορτογαλίας*, το Δικαστήριο προχώρησε τόσο ώστε να προσδιορίσει σε έξι βδομάδες την προθεσμία, πέραν από την οποία η αδράνεια μπορεί να δώσει βάση για αίτημα εξήγησης των λόγων της καθυστέρησης.

Raban,²³⁹ εκτιμώντας ότι τα εθνικά δικαστήρια έλαβαν την ορθή απόφαση αφού ζύγισαν προσεχτικά την επιτυχημένη ένταξη των παιδιών στο νέο τους περιβάλλον στη χώρα της μητέρας τους.

Η Ivana Roagna είναι ποινικολόγος και ειδική στα Δικαιώματα του Ανθρώπου/Κράτους Δικαίου. Έχει εργαστεί για το Συμβούλιο της Ευρώπης, περιλαμβανομένου και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, και υπηρέτησε ως αξιωματούχος του ΟΑΣΕ στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη.

Σήμερα είναι Επικεφαλής των Ειδικών Επιμορφωτών στο Ερευνητικό Ινστιτούτο των Ηνωμένων Εθνών για το Διαπεριφερειακό Έγκλημα και τη Δικαιοσύνη, και έχει αναπτύξει μεθόδους εκπαίδευσης, παρέχοντας επιμόρφωση στο δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου και στους ευρωπαϊκούς κανόνες σε επαγγελματίες από Ιταλία, Αίγυπτο, Βραζιλία και Αγκόλα, καθώς και σε μέλη των ειρηνευτικών αποστολών του Ο.Η.Ε. και της Ε.Ε..

²³⁹ Η αίτηση του προσφεύγοντα για παραπομπή της υπόθεσης στο Τμήμα Μείζονος Συνθέσεως που παραδόξως υποστηρίχθηκε από δύο κράτη (Γερμανία και Ηνωμένο Βασίλειο, τα οποία θεώρησαν ότι η υπόθεση ενείχε σημαντικές επιπτώσεις στο θέμα των θετικών υποχρεώσεων που πιθανόν να ήταν ασύμβατες με τη Σύμβαση της Χάγης), απορρίφθηκε.